

SUMARI

PRESENTACIÓ.....	4
1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	5
2. OBJECTIUS.....	43
3. SISTEMA DE TREBALL.....	50
3.1 FONTS ARXIVÍSTIQUES.....	51
3.1.1 LOCALITZACIÓ / UBICACIÓ.....	52
3.1.2 CLASSIFICACIÓ DE LES FONTS.....	53
3.1.2.1 PÚBLIQUES.....	53
3.1.2.2 ECLESIÀSTIQUES.....	56
3.1.2.3 PRIVADES.....	57
3.1.3 TIPOLOGIA DE LES FONTS A UTILITZAR.....	58
3.1.3.1 FONTS FISCALS.....	58
Talla.....	58
Morabatí.....	61
Capbreu.....	61
Franqueses de prevere.....	62
3.1.3.2 FONTS JUDICIALS.....	64
3.1.3.3 LLIBRES DE FÀBRICA.....	65
3.1.3.4 DOCUMENTACIÓ GREMIAL.....	68
3.1.3.5 FONTS NOTARIALS.....	69
Inventaris.....	70
Testaments.....	72
Contractes d'aprenentatge.....	74
Contractes de treball.....	75
Capitulacions matrimoniales.....	77
Actes de compra-venta.....	78
Varis.....	79

3.2	LES OBRES.....	81
3.2.1	CAMPANYA FOTOGRÀFICA.....	82
3.2.1.1	LA SEU.....	83
3.2.1.2	LA CASA DE L'ALMOINA.....	91
3.2.1.3	SA LLONJA.....	91
3.2.1.4	OBRES PENDENTS DE FOTOGRAFIAR.....	95
3.3	GESTIÓ DEL MATERIAL.....	98
3.1.1	BASE DE DADES DEL PROJECTE D'INVESTIGACIÓ <i>GUILLEM SAGRERA Y LA ESCULTURA ARQUITECTÓNICA DEL SIGLO XV</i>	98
3.1.2	BASE DE DADES "FITXA AUTORS".....	105
3.1.3	BASE DE DADES "DOCUMENTS ARXIU".....	108
3.1.4	PROGRAMES INFORMÀTICS.....	111
4.	ELS CONTRACTES D'APRENENTATGE I DE TREBALL DELS <i>LAPISCIDAE</i> ENTRE 1390 I 1520.....	112
4.1	CONSIDERACIONS GENERALS.....	112
4.2	REGLAMENTACIÓ.....	114
4.3	CARACTERÍSTIQUES FORMALS I DE CONTINGUT.....	116
4.4	ELS MESTRES I ELS TALLERS.....	118
4.5	DURADA DE L'APRENENTATGE.....	122
4.6	ELS CONTRACTES D'APRENENTATGE I TREBALL FIRMATS ENTRE <i>LAPISCIDAE</i> FORANS I ELS MESTRES ILLENCES.....	124
4.7	CONCLUSIONS.....	135
4.8	APÈNDIX DOCUMENTAL.....	138

5. DOCUMENTS INÈDITS D'INTERÈS PER A LA	
TESI (REGEST).....	150
6. BIBLIOGRAFIA.....	203
5.1 FONTS I ESTUDIS SOBRE FONTS.....	203
5.2 BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA.....	208
5.3 BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA.....	214
7. APÈNDIX FOTOGRÀFIC.....	218

PRESENTACIÓ

El tema de l'escultura gòtica mallorquina i els seus artífexs és encara força desconegut, atès a la manca de monografies o treballs d'investigació que l'hagin abraçada com a objecte d'estudi. La memòria que aquí se presenta és una avançada de la tesis doctoral en curs *L'escultura arquitectònica mallorquina del segle XV: mestres, tallers i obres*, que pretén esmenar en part aquesta manca.

En ella es desenvolupa l'estat de la qüestió, seguit dels objectius que es pretenen assolir i el sistema de treball que es seguirà al llarg de la investigació. Aquest es basa, principalment, en l'anàlisi de documentació arxivística publicada i inèdita i en l'estudi d'aspectes relatius a les obres escultòriques aplicades a l'arquitectura que s'emmarquen cronològicament entre 1390 i 1520, aproximadament.

Com a capítol d'aplicabilitat s'ha optat pel comentari dels contractes d'aprenentatge i de treball. Aquesta elecció es va veure afavorida perquè es tracta d'un tipus de font directa i d'una documentació bastant homogènia i il·lustrativa per comprendre alguns aspectes fonamentals del col·lectiu dels *lapiscidae*, com és el seu procés d'aprenentatge i la coneixença de quins eren els mestres que tenien taller i possibilitats d'ensenyar el seu art o de prendre baix la seva tutela a altres *lapiscidae* perquè treballassin amb ells, a més d'aportar informació sobre la procedència dels deixebles.

La memòria es clou amb un annex en què s'ha fet un regest d'aquells documents inèdits d'interès per a la tesi, ordenant-los per ordre cronològic i un apèndix fotogràfic.

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'escultura gòtica mallorquina és una de les manifestacions artístiques manco conegudes degut als escassos estudis dels quals ha estat objecte. Arquitectura i pintura gairebé han monopolitzat l'interès dels erudits, investigadors i historiadors de l'art. A això se li afegeix el handicap de que una bona part de l'escultura gòtica en pedra conservada està aplicada a edificis religiosos i civils, de tal manera que aquesta ha estat tractada la majoria de vegades sense autonomia pròpia, com un subapartat dintre del marc general de l'arquitectura de la qual forma part. És aquest el cas, per exemple, de les obres de Gaspar Melchor de Jovellanos.¹ Malgrat això, no es pot obviar de cap de les maneres l'important paper que tingué l'il·lustrat asturià ja que es va convertir en el punt de partida de les posteriors investigacions sobre els edificis més importants del gòtic mallorquí.

Com se sap, Jovellanos va estar reclòs durant vuit anys al castell de Bellver (1801-1808). Durant el seu confinament polític a Mallorca va dur a terme -juntament amb un grup de col·laboradors- una intensa activitat investigadora en la qual varen tenir cabuda, com ja s'ha dit, els edificis gòtics més emblemàtics de l'Illa.

Aquest estudis varen prendre la forma d'epistolari i varen veure llum algun temps després d'haver estat escrits. Pels historiadors de l'art, les "Cartes històrico-artístiques" sobre la Catedral, Sant Francesc, Sant Domingo o La Llonja són algunes de les més interessants degut a

¹ Quan estudià la Llonja no dedica especial atenció a l'escultura aplicada sinó que la considera com una part més del programa arquitectònic, sense autonomia pròpia.

totes les dades de caràcter històrico-artístic que ofereixen.

La *Carta Històrico-Artística sobre el edificio de la Lonja de Mallorca* és una de les peces que conformen el grup de les "Memorias Historico-Artísticas sobre Arquitectura" escrites a Bellver, i la primera que va ser publicada. El 1812 el Consolat de Mar decidí imprimir l'obra i el 1835 la Junta de Comerç enllestí una reimpressió facsímil.²

A la introducció de la reedició que es feu l'any 1993 de la del 1835, redactada per Catalina Cantarelles, es posa de relleu la importància que tingué aquest escrit i el que va suposar dins el panorama de la historiografia mallorquina. A partir de dades inèdites arxivístiques i del recull de notes dels antics cronistes mallorquins, Jovellanos elabora un estudi sobre aquest edifici. Catalina Cantarelles diu al respecte:

*"Aquest estudi sobre la Llotja és una obra documental, el discurs historiogràfic de la qual, metodològicament modèlic des de la perspectiva de la fi del Set-cents, gira sobre una sèrie de qüestions cabdals. Els antecedents de la fàbrica gòtica, que Jovellanos vincula erròniament a una cessió reial, el contracte de Guillem Sagrera amb la mercaderia, la personalitat i el paper del destacat arquitecte, i finalment, la seva presència i activitat a Nàpols, constitueixen els punts centrals del panorama històrico-artístic traçat per Jovellanos."*³

Aquesta obra només conté el corpus documental,⁴ ja que el judici estètic sobre el mateix havia estat emès a les *Memorias del Catillo de Bellver, descripción Panoràmica*,

² G. M. de JOVELLANOS; *Carta histórico-artística de la Lonja de Mallorca*. Miguel Font. D.L. Palma. 1993. (1835). Introducció de C. CANTARELLES, Pag. VII-VIII.

³ *Ibidem*. Pag. VIII.

⁴ No es fa la transcripció dels documents.

manuscrit de 1805 publicat per primera vegada per Bover al 1843.

*Carta histórico-artística sobre el edificio Iglesia Catedral de Palma de Mallorca*⁵ i *Memoria sobre las fábricas de los conventos de Santo Domingo y San Francisco de Palma*⁶ es troben dins la mateixa línia de l'anterior. Són una aportació cabdal, sobretot per conèixer els inicis històrics dels dos convents i per saber com era la seva fàbrica a principis del segle XIX, sobretot pel que fa a la malaurada propietat dels dominics que tant mala sort va patir per causa de la desamortització. Ara bé, respecte al tema escultòric, igual que passava amb Sa Llonja, es limita a comentar algunes de les obres que en aquests edificis es custodiaven però sense que el principal interès recaigui sobre elles.⁷

Bona part de la importància de Jovellanos radica en el canvi d'actitud present en els seus escrits on es deixa de banda els postulats de l'estètica neoclàssica per dirigir l'atenció cap al llegat medieval, a més d'obrir el camí cap a posteriors investigacions i en convertir-se en l'antecedent immediat de la valoració romàntica dels edificis.

Amb posterioritat a l'il·lustrat, foren els viatgers romàntics que recalaren a l'Illa qui lloaren les

⁵ G. M. de JOVELLANOS; *Carta histórico-artística sobre el edificio iglesia catedral de Palma de Mallorca*. Imp. Guasp. Palma. 1832. Hi ha una segona edició de Gráficas Mallorca publicada al 1933 amb notes d'Antoni Furió i Sastre.

⁶ G. M. de JOVELLANOS; "Memoria sobre las fábricas de los conventos de Santo Domingo y San Francisco de Palma" *Obras mallorquinas*. Lleonard Muntaner. Palma. 1999. Pag. 101-135. Versió que reproduïx la publicada a *Obras escogidas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos*. Biblioteca Clásica Española. Barcelona. 1885. Tom II. Pag. 101-135.

⁷ Cas del retrat de Joan Valero custodiat a Sant Domingo o el sepulcre de Ramon Llull, ubicat en una de les capelles del deambulatori de Sant Francesc. Respecte a la catedral, el que més lloa és la bellesa del Portal del Mirador però sense fer-ne una descripció artística.

excel·lències de les construccions gòtiques. George Sand, Cortada, Laurens, Medel... són, entorn de la dècada dels quaranta del segle XIX, exponents de la literatura de viatges que tan de moda es va posar a la primera meitat del segle XIX.⁸ Però se'ns dubte qui tingué més importància i ressò d'entre ells fou el català Pau Piferrer qui va imprimir un gir a la historiografia donant major importància a la valoració estètica que no pas a les dades tècniques i documentals, a la vegada que superava "El llibre de viatges" al atorgar als seus escrits major preocupació històrica.

Al 1842 Piferrer va escriure el tom corresponent a *Mallorca* de la seva obra *Recuerdos y Bellezas de España*, acompanyada per litografies de Francesc Xavier Parcerisa. Obra enquadrada, també, dins l'esperit dels viatgers romàntics del XIX.⁹

De l'obra de Piferrer, impregnada tota ella d'aquest sentimentalisme propi dels viatgers de la primera meitat del S. XIX on s'exaltaven les bel·leses del gòtic com estil nacional i s'esgrimia la Fe com a bandera, el més interessant és la segona part on es fa un comentari històric i una descripció dels edificis gòtics més coneguts de ciutat (la Seu, Santa Eulàlia, Sant Francesc i algunes breus referències a Sant Miquel, Sant Nicolau i al desamortitzat convent de Sant Domingo) a la vegada que es

⁸ Alejandro Sanz de la Torre ha dedicat alguns dels seus articles a l'anàlisi dels textos d'aquests viatgers posant de relleu el que valoraven a l'hora de fer les seves sublimades descripcions. Veure a mode d'exemple: A. SANZ de la TORRE; "Imagen romàntica de la Lonja de Palma" a *BSAL*, 56. Palma. 2000. Pag. 433-442 i A. SANZ de la TORRE; "Imagen romàntica de la catedral de Palma" a *BSAL*, 58. Palma. 2002. Pag. 159-180.

⁹ El 1888, Josep Mª Quadrado va "añadir, ampliar i acotar la obra del escritor romántico sin contradecirla", sorgint així el tom *Islas Baleares* corresponent a a seva obra *España. Sus Monumentos y Artes. Su Naturaleza e Historia*. L'edició emprada per realitzar l'estat de la qüestió és una reedició de l'obra íntegra de Piferrer i Quadrado, mantenint les litografies de Parcerisa, que dugué a terme Lluís Ripoll el 1969.

descriu el seu mobiliari interior.¹⁰ També realitza una descripció exterior i interior de la Llonja així com un anàlisi sobre els avatars de la seva construcció (problemes de Guillem Sagrera amb els defensors de la mercaderia i contractacions posteriors a la partida de Sagrera a Nàpols amb els Vilasclar).

Sense menysprear la part descriptiva de l'obra de Piferrer el que va suposar un avanç a l'hora d'aprofundir en la història de l'art medieval mallorquí, foren les dades documentals que es varen extreure de l'arxiu de la Seu i que varen permetre conèixer els noms de diferents artífexs i les dades en què treballaren, de la mateixa manera que posaren de relleu alguns dels sistemes de treball de l'època, aspectes relatius als jornals i permeteren establir una primera cronologia de l'evolució de la construcció. Pel que fa al tema de l'escultura, la publicació d'aquest apèndix documental va descobrir el nom dels artífex que realitzaren la major part del programa escultòric del Portal del Mirador.

Entre els romàntics fou precisament el Portal de la Mar el que va captar més atenció i va provocar majors elogis, en part per la seva bellesa i pintoresquisme i en part perquè (sobretot en el cas del catòlic Piferrer) es va considerar com a signe i símbol de l'art cristià. Però els anàlisis que sobre ell es feren es limitaren a aspectes purament descriptius i carregats de sentimentalisme religiós, sense arribar a prendre la forma d'un vertader estudi històrico-artístic. No obstant això i tot i les seves limitacions, la literatura de viatges suposà una passa més en l'evolució i el coneixement de l'art medieval mallorquí.

¹⁰ Cas de la seu on enumera alguns sepulcres que considera gòtics com el de Joan Llobet i el de Beatriu d'Epinós, el del bisbe de Galiana o l'antic retaule major de la Seu, el Portal del Mirador.

El *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*¹¹ de l'erudit local Antoni Furió també es pot incloure en aquesta línia, igualment que l'obra de Jaime Villanueva, *Viaje literario a las Iglesias de España. Viaje a Mallorca*,¹² tot i que ja podríem dir que aquesta introdueix característiques pròpies del positivisme perquè és preocupa en major mesura per la recopilació sistemàtica de dades, sobretot de caràcter històric.

Si es segueix un recorregut cronològic pel que fa a les tendències historiogràfiques, la que segueix al Romanticisme és el positivisme, del qual el principal exponent a Mallorca fou l'Arxiduc Lluís Salvador. L'esperit científic i analista, ja plenament deslligat de la parcialitat i exaltació romàntics, es fa patent als seus escrits. La seva magna obra, *Les Balears*, va veure llum per primera vegada al 1897, comprenia nou toms dels quals ell mateix en va fer una versió abreujada quedant resumida en tres;¹³ d'ells, el que presenta major interès per a als historiadors de l'art és el segon, on es dedica una part que comprèn un estudi específic sobre diferents aspectes de la Ciutat de Palma en la qual hi ha tota una sèrie de capítols on es comenten edificis importants i monumentals de la capital, d'ells tan sols es fa una descripció i s'aporten algunes notes històriques. Pel que fa als escultors, picapedres o treballadors de la pedra i a l'escultura, no hi ha més que breus referències sense dedicar-li una especial atenció. Tal vegada l'únic que l'atraqui a l'escultura és la classificació de materials

¹¹ A. FURIÓ; *Panorama óptico-histórico-artístico de las Baleares*. Imp. Mossén Alcover. Palma. 1966. (1840).

¹² J. VILLANUEVA; *Viaje literario a las iglesias de España. Viaje a Mallorca*. Vols. XXI-XXII. Real Academia de la Historia. Madrid. 1851-1852.

¹³ L.S. ARCHIDUQUE; *Las Baleares. Descritas por la palabra y el grabado (Die Balearen)*. 3 vols. Ed. Olaneta. Palma. 1984. (1897).

petris que elaborà a l'apartat dedicat a les pedreres.¹⁴ Resulta interessant la classificació que fa sobre la pedra calcària dintre de la qual s'inclou l'anomenada pedra de Santanyí, especifica les seves qualitats i posa com a exemple d'edifici realitzat amb aquest material, la Llonja.

Si l'obra de l'Arxiduc no conté dades importants de cara a l'estudi de l'escultura, és de totes maneres una peça clau de citació obligada dins la historiografia perquè comporta un nou mode d'enfocar l'objecte artístic.

Però abans inclús de l'aparició de *Die Balearen*, s'ha de posar l'esment en els erudits aglutinats entorn de la Societat Arqueològica Lul·liana. Fundada l'any 1880 amb el principal objectiu de recollir objectes artístics, en principi retirats del culte, per evitar que es fes malbé la seva conservació.¹⁵ La paral·lela edició d'un butlletí - *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (BSAL)*- va ser el marc on es varen començar a recollir de forma sistemàtica dades que ja tenien un interès pròpiament artístic amb l'objectiu de facilitar l'elaboració d'una història per a les belles arts a Mallorca.

Tot i la seva importància s'ha de tenir en compte, pel que fa al tema de l'escultura, que les notícies que va aportar en un començament (primers anys de vida del *Bolletí*) eren bastant aïllades i fragmentàries i que en moltes ocasions no passaven d'una breu descripció d'alguna peça ocasionada la majoria de vegades per la inclusió d'una làmina que la reproduïa dins les planes del *bolletí*. Posem com exemple el cas de Bartomeu Ferrà que feu un breu comentari sobre les representacions esculpides del

¹⁴ *Ibidem*. Vol. 2. Pag. 40-43.

¹⁵ Gràcies a això es va fundar el Museu Arqueològic Lul·lià, el fons del qual custodia avui el Museu de Mallorca. Si actualment encara resten escultures i fragments escultòrics d'edificis que ja no existeixen per diverses conjuntures, és gràcies al paper jugar per aquesta Societat en la conservació del Patrimoni insular.

tetramorf i dels Evangelistes que es coneixen a Mallorca, degut a la inclusió en el *Bolletí* d'una làmina que representava els Evangelistes amb el seu símbol que actualment es conserven en el Museu Diocesà, els quals es creu que estaven aplicats a un portal que pertanyia al primitiu convent del Sant Esperit de Palma. Bartomeu Ferrà es limita a assenyalar les semblances que presentem amb l'escultura sagreriana dels Evangelistes representats al timpà dels portals que donen accés a les escales que pugen les torretes de la Llonja, però no en fa cap comentari estilístic i tampoc aporta cap document que corroborei la seva afirmació.¹⁶ Igualment el comentari sense cap puntualització interessant sobre l'escultura en fusta que representa a Santa Maria la Major de la parroquial d'Inca,¹⁷ o la descripció de la Verge de Lluch del segle XIV que actualment se sap que és una importació flamenca i que ell considera com un prototipus de model italià.¹⁸

Juntament amb Bartomeu Ferrà, Gabriel Llabrés és un altra membre de la Societat Arqueològica interessat en el comentari de certes peces també arrel de la inclusió de la corresponent làmina en el *Bolletí*, era aquesta una manera de donar a conèixer al públic l'existència d'uns objectes que si no hagués estat així haguessin passat desapercebuts i tal vegada haurien desaparegut. És el cas per exemple del comentari i anàlisi que fa del retrat en alt relleu del secretari d'Alfons el Magnànim, Joan Valero¹⁹ o de la descripció del sepulcre del lul·lista Pere Joan Llobet.²⁰ Tot i que ja es preocupa més per qüestions formals i

¹⁶ B. FERRÀ; "Los Evangelistas" a *BSAL*, 1. Palma. 1885-1886. N° 39. Pag. 1-2.

¹⁷ B. FERRÀ; "Santa María la Mayor, parroquia de Inca" a *BSAL*, 3. Palma. 1889-1890. Pag. 216, làmina LXII.

¹⁸ B. FERRÀ; "Iconografía de la Virgen en la isla de Mallorca" a *BSAL*, 4. Palma. 1893-1894. Pag. 218-219.

¹⁹ G. LLABRÉS; "Nuestra lámina. Juan Valero". *BSAL*, 4. 1891-1892. Pag. 69-71.

²⁰ G. LLABRÉS; "Pedro Juan Llobet y su sepulcro" *BSAL*, 5. 1893-1894. Palma. Pag. 357-362 (i làmina CIII)

iconogràfiques, no deixa d'ésser, com s'ha dit, un minse comentari per acompanyar la representació figurativa a les planes del *Bolletí*.

La publicació de documentació arxivística per part d'alguns dels membres de l'Arqueològica va continuar la línia que s'havia iniciat amb Piferrer, ajudant així en la tasca d'elaborar una història dels artistes, a la vegada que permeté adscriure obres concretes a artistes determinats i va permetre completar les dades que es tenien sobre alguns edificis, com és el cas de la monografia sobre Sa Llonja d'Agustí Frau.²¹

Frau publicà una sèrie de notícies referents a la seva construcció tretes de l'arxiu del Col·legi de la Mercaderia, resultant així una monografia bastant completa pel que fa a les referències documentals. La majoria d'aquestes són inèdites i comprenen una extensió cronològica que va des del segon quart del segle XV fins pràcticament el segle XIX. No és que l'autor traci una història sobre la construcció, es tracta només d'un recull documental, però que resulta cabdal per al que posteriorment es va escriure sobre ella. Encara que no es faci cap comentari específic i directe sobre escultura, no deixen de tenir importància les transcripcions de documents que faciliten la comprensió d'aspectes concrets dels avatars de la seva història, com és el cas del contracte entre Guillem Sagrera i els defenedors, les dificultats que aquest tingué i com les obres recaigueren posteriorment a la seva partida a Nàpols en membres del seu taller com Miquel Sagrera i Guillem Vilasclar.

²¹ FRAU, A.; "La Lonja de Palma" a *BSAL*, 1. Palma. 1885-1886. N° 14, Pag. 1-5, n° 15, Pag. 3-4, n° 16, Pag. 2-5, n° 17, Pag. 1-2, n° 18, Pag. 1-3, n° 19, Pag. 5-7, n° 20, Pag. 4-5, n° 21, Pag. 3-9, n° 22, Pag. 4-6, n° 23, Pag. 6-7, n° 25, Pag. 3-6, n° 29, Pag. 5-6, n° 32, Pag. 10-13.

Durant la primera època de la vida del *Bolletí* foren les miscel·lànies d'Estanislau de K. Aguiló,²² Gabriel Llabrés²³ i Antoni Pons²⁴ les que recolliren un seguit de documents que permeten traçar un primer esbós biogràfic d'artistes mallorquins entre els quals destaquen pintors, brodadors, picapedres i algun escultor.²⁵

Fora del marc de l'Arqueològica i seguint un recorregut cronològic, la primera monografia en la qual es dóna importància a l'obra escultòrica per ella mateixa és a l'article sobre Guillem Sagrera centrat especialment en la seva vessant com a escultor, de H.E. Whethey.²⁶ Ell és el primer en decidir abordar-la obviant la d'arquitecte. Metodològicament va dividir la trajectòria de Sagrera en tres etapes (Mirador, Llonja i Nàpols. No inclou Perpinyà, com si ho feu posteriorment G. Alomar perquè allà no hi ha cap obra escultòrica seva ni documentada ni atribuïda), a partir de les quals va analitzant els treballs escultòrics i l'evolució qualitativa que, segons ell, varen patir. Per aquesta tasca comptà amb la documentació publicada, sense aportar-ne d'inèdita, i amb l'anàlisi formal, iconogràfic i estilístic de les peces.

L'article és bàsicament una descripció de la seva obra escultòrica, sobretot la relacionada amb la Llonja. Estableix paral·lelismes entre l'escultura d'arrel

²² E.K. AGUILÓ; "Notes i documents per a una llista d'artistes mallorquins" *BSAL*, 11. Palma. 1905-1907. Pag. 4-9, 26-31, 249-255.

²³ G. LLABRÉS; "Galería de artistas mallorquines" a *BSAL*, 18. Palma. 1920-1921. Pag. 198- 199; 274-275.

²⁴ A. PONS; "Miscelànea de documents" a *BSAL*, 26. Palma. 1953. Pag. 211-215. "Documentos de menestralia, segles XIV-XV" a *BSAL*, 31. Palma. 1962. Pag. 315-318.

²⁵ J. Muntaner va publicar també una miscel·lània documental sobre artistes mallorquins però es va centrar més del segle XVI cap endavant per completar la visió reduccionista dels altres que gairebé es limitaren als artistes dels segles del gòtic. Veure: J. MUNTANER BUJOSA; "Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca" *BSAL*, 31. Palma. 1953-1960. Pag. 1-26; 142-150; 236-243; 403-416. *BSAL*, 32. Palma. 1961-1967. Pag. 193-215, 283-293, 394-409, 545-556.

²⁶ H. E. WETHEY; "Guillermo Sagrera" en *The Art Bulletin*. XXI. 1939. Pag. 44-60.

borgonyona i la sagreriana, i compara algunes de les obres d'aquella escola amb les de Sagrera.

Però se'ns dubte l'obra de conjunt més important, sorgida als anys cinquanta, és la d'Agustí Durán Sanpere i Joan Ainaud de Lasarte perquè foren els primers en englobar l'escultura mallorquina dins una panoràmica general tot i que es faci de forma molt parcial, fragmentada i resumida degut al caràcter general de l'obra. Metodològicament es va optar per fer un recorregut evolutiu iniciat en el segle XIV amb les obres dels Campredon fins el segle XV amb els successors de Sagrera, basant-se per dur-ho a terme sobretot en fonts documentals i en l'anàlisi formal de les mateixes peces, en ocasions intentat fer filiacions o al manco englobant-ho en les tendències estilístiques nacionals i internacionals (Rosselló, Catalunya, el Nord d'Europa) per a aquesta tasca es va posar l'esment en les etapes polítiques pels les quals varen passar les Balears i Mallorca en particular, ja que aquestes tingueren molta incidència a l'hora de triar un model o un altra.

Els estudis sobre l'art medieval mallorquí en totes les seves facetes, encara que la manco afavorida fos l'escultura, va tenir lloc amb les publicacions de la important figura de Marcel Durliat. El 1960 va sortir a la llum un article sobre el Portal del Mirador²⁷ que encara és el principal document amb el qual comptam per entendre com es va anar desenvolupant la seva construcció i conèixer els seus principals artífexs. Durliat va sistematitzar l'estudi del Portal del Mirador a partir de l'anàlisi estilística i del treball documental, emprant els que havien estat publicats per Piferrer i completant-los amb altres inèdits

²⁷ M. DURLIAT; "Le portail du Mirador de la Cathédrale de Palma de Majorque" a *Pallas (Annales publiés par la faculté de Lettres de Toulouse)*, IX, 1960, n° 2. Pag. 245-255.

fruit de les seves pròpies recerques als llibres de fàbrica de l'Arxiu Capítular. Es centre sobretot en les etapes constructives i en els diferents autors que varen intervenir-hi. Referent a aquests, traça una breu biografia artística per entendre amb quin bagatge cultural comptaven quan varen enfrontar-se a la tasca de participar en una de les obres escultòriques més major envergadura de l'època dins la Corona d'Aragó; ens ofereix les dades sobre com hi varen contribuir cada un, fent, a més, un estudi de les característiques del seu estil. Tot i això, Durliat va obviar fer un examen exhaustiu sobre el conjunt escultòric del Portal.

També va publicar algun article monogràfic referent a un artista particular, com és el cas de Pere de Sant Joan,²⁸ en el qual feu un recorregut per la seva trajectòria professional.

Però se'ns dubte l'estudi més reconegut, citat i encara d'obligada consulta del professor Durliat és, se'ns dubte, la seva tesis de llicenciatura: *L'art en el Regne de Mallorca*.²⁹ Malgrat que sigui una obra de conjunt on hi tenen cabuda arquitectura, pintura, escultura, argentaria... s'ha de dir que, pel que fa al tema escultòric, igual que passa amb l'article sobre el Portal del Mirador, el capítol dedicat a aquesta és avui dia encara el text imprescindible per comprendre i conèixer els inicis de l'escultura gòtica a Mallorca. Metodològicament, es centre sobretot en les condicions que feren possible el sorgiment d'un art propi del Regne de Mallorca (condicions polítiques que a la vegada també feren possible la seva desaparició). Assenyala les relacions que hi ha entre les terres rosselloneses i les mallorquines a més del tràfic d'artistes i les

²⁸ M. DURLIAT; "Un artiste Picard en Catalogne et à Majorque: Pierre de Saint-Jean" a *Caravelle. Cahiers du Monde Hispanique et Luso-Brésilien*. N° 1. 1963. Pag. 112-120.

²⁹ M. DURLIAT; *L'art en el Regne de Mallorca*. Moll. Palma. 1989 (1962, 1969 1ª ed. català)

semblances estilístiques entre les obres realitzades a les terres continentals i a les insulars. De forma resumida podríem dir que s'ha dedicat a treballar l'escultura i als escultors des d'un punt de vista cronològic i documental per intentar copsar els mestres i tallers que feien feina a Mallorca, a la vegada que intenta fer filiacions estilístiques de les peces per demostrar les relacions que hi ha amb l'art francès o amb els corrents europeus de l'època, emmarcant-ho tot, per completar-ho, dins un context geogràfic i històrico-polític determinat.

Paral·lelament a M. Durliat, el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* va continuar arreplegant articles i notícies que estudiosos locals feien sobre art local. En aquesta segona època les figures interessades per aquests temes que més destaquen són, entre d'altres, Gabriel Llopart, Jeroni Juan i Juan Muntaner Bujosa, els quals, a part de continuar amb la publicació de documentació arxivística, també inclouen algun estudi monogràfic sobre conjunts de peces escultòriques, ja tractat amb autonomia pròpia i sense dependre exclusivament de la publicació de la làmina corresponent com havia ocorregut amb anterioritat. És el cas dels articles sobre el conjunt de Verges-Sagrari³⁰ i sobre el calvari baixmedieval de Selva.³¹ L'objectiu de G. Llopart i J. Juan era divulgar el grup d'escultures en fusta de Verges-Sagraris que és bastant nombrós a Mallorca, reunint totes les dades amb les quals comptaven per poder així contribuir a una millor valoració i coneixement d'aquestes peces. Els interessava incloure-les dintre del context de la tradició europea explicant els motius pel quals s'utilitzaven i el per què del seu èxit.

³⁰ J. JUAN; G. LLOMPART; "Las Vírgenes-Sagrario de Mallorca" a *BSAL*, 32. Palma. 1961-1967. Pag. 177-192.

³¹ G. LLOMPART; "El calvario bajomedieval de Selva", *BSAL*, 32. Palma. 1961-1967. Pag. 66-71.

Es centren sobretot en presentar les peces, donant-les una datació aproximada (F. XV-P. XVI) i en fer la catalogació que comprèn una descripció, l'esment de la seva ubicació (originària i actual) i algunes notes de caràcter històric completant-ho tot amb un apèndix fotogràfic.

L'article sobre el calvari de Selva no és més que una presentació d'aquest grup i l'intent d'adscripció a un artista concret (Gabriel Mòger) a partir de semblances estilístiques amb altres peces documentades.

Juan Muntaner Bujosa continua amb les transcripcions documentals. Interessant al respecte és el seu article *Piedra de Mallorca en el Castelnuovo de Nápoles*,³² publicació de tota una sèrie de documents que fan relació al transport de pedres des de les pedreres mallorquines dels termes de Felanitx i Santanyí cap a Nàpols per a les obres del Castel Nuovo. Interessants perquè hi surten dades relatives a les pedres que necessitaven i a les seves característiques (mesures, tipus, perquè es necessitava cada pedra i a on havia d'anar ubicada al Castell...) a més de proporcionar-nos informació sobre membres de la nissaga Sagrera (Guillem, el seus fills i altres) i sobre altres lapiscidae mallorquins com Cristòfor Vilasclar i Antoni Boschà. Abans de la transcripció dels documents, que li permeten estructurar un discurs entorn alguns dels anys de la vida laboral de Sagrera, i amb l'objectiu de contextualitzar-los històricament, Muntaner Bujosa comenta les relacions que sempre havia tingut el Regne de Mallorca amb el de Nàpols a través del comerç i de la política matrimonial.

Al voltant dels anys seixanta-setanta, un dels màxims exponents de la tendència historiogràfica de la

³² J. MUNTANER BUJOSA; "Piedra de Mallorca en el Castelnuovo de Nápoles" a *BSAL*, 31. Palma. 1962. Pag. 615-630.

iconografia-iconologia a Espanya, Santiago Sebastián, qui a la vegada fou professor d'art de la llavonces recent oberta facultat de Filosofia i Lletres a Mallorca, a través de *Mayurqa*, la revista de la facultat, va introduir una nova metodologia que aplicar a l'estudi de l'objecte artístic. Destacar l'article que va escriure sobre el Portal del Mirador.³³ És el primer autor que a l'hora de dur a terme un estudi de la catedral canvia l'enfocament metodològic. El que intenta demostrar és el significat intrínsec o el simbolisme de la Seu a partir de l'anàlisi iconogràfic i iconològic de les portalades amb decoració escultòrica figurativa, demostrant que aquesta depenia en bona mesura de la situació històrica i del context polític on es va forjar.³⁴

Guillem Sagrera és el nostre artista més universal, no només de l'època medieval sinó que podríem dir de tota la història de l'art mallorquí, per tant és lògic que hagi estat aquell a qui se li hagi prestat major atenció,

³³ S. SEBASTIÁN; "El programa simbólico de la catedral de Palma" a *Mayurqa*. Vol 2. Palma. 1969. Pag. 3-18. A part d'aquest, també n'elaborà un altra sobre la iconografia de Ramon Llull, per a nosaltres només interessant perquè inclou un apartat dedicat al sepulcre que feu Francesc Sagrera del beat; però no aplica aquí el mateix mètode amb el qual va estudiar el Portal i la descripció que en fa l'agafa de Jaime Custurer (*Disertaciones históricas del culto inmemorial del B. Raymundo Lulio...* Imp. Miguel Capó. Mallorca. 1700. Pag. 10-13). L'únic mínimament interessant és que estilísticament S. Sebastián afirma que el model d'aquest sepulcre (sobretot pel que fa a la inclusió de les Arts Liberals en el seu programa), prové d'Itàlia.

³⁴ Per esbrinar el simbolisme del Portal del Mirador es centra en l'anàlisi iconogràfic del mainell, el timpà i les arquivoltes demostrant que hi ha un programa marià, cristològic i redemptorista. Afirma que aquesta iconografia du implícita el simbolisme de la reafirmació de la creença en la redempció dels pecats a partir de la sang de Crist (Sant Sopar del timpà). Pel que fa al context polític, S. Sebastián afirma que era bastant crític degut a les tensions entre cristians i jueus (assalts al Call al 1391), l'obra de pedra serviria per reforçar les "conversions" que hi va haver després dels successos de 1391. (Segons ell, un altra argument a favor es trobaria en la gran quantitat de capelles que a les esglésies mallorquines hi havia dedicades a la *Passio Imaginis* i als retaules que sobre aquesta temàtica també es realitzaren).

sobretot per part d'historiadors estrangers.³⁵ La historiografia italiana també és va sentir atreta per la figura del mestre mallorquí, R. Filangieri³⁶ va extreure documentació relativa a la seva estança a Nàpols i R. Causa, amb posterioritat, va estudiar la possible implicació en l'escultura de l'arc de triomf de l'entrada del mateix Castell,³⁷ així mateix Roberto Pane es va plantejar la influència de Guillem en els escultors del sud d'Itàlia³⁸ i el francès Pierre Ponsich³⁹ va estudiar la tasca que dugué a terme com a mestre major de la fàbrica de la catedral de Sant Joan de Perpinyà entre 1410-1420 i el 1434. Exemples que posen de manifest l'elevada consideració en que la historiografia estrangera tenia a la figura de l'artista mallorquí, encara que en la majoria dels casos recaigués tot l'interès sobre la seva faceta d'arquitecte. Això xoca amb la manca d'interès que per ell tenien els historiadors espanyols⁴⁰ atès que no fou fins al 1970 que va aparèixer la primera monografia dedicada a aquest arquitecte-escultor, en aquest cas, de la mà de Gabriel Alomar.⁴¹ Però tot i que es va fer esperar, és encara actualment la més completa i acurada ja que no es limita només a l'estudi aïllat de la figura de Sagrera sinó que analitza el context històric en el qual va desenvolupar el seu treball i no només això sinó que també presta atenció als precedents, tan històrics com artístics, i a l'estela

³⁵ Ja s'ha comentat el cas de H. E. Wetthey.

³⁶ R. FILANGIERI; *Castel Nuovo, reggia angioina ed aragonese*. Editrice Politecnica, S.A. Napoli. 1934. R. FILANGIERI; *Rassegna critica delle fonti per la storia di Castel Nuovo*. 2 vol. Napoli. 1938.

³⁷ R. CAUSA; "Sagrera, Laurana e l'arco di Castelnuovo" a *Paragone*. Napoli. 1954.

³⁸ R. PANE; *Il Rinascimento nell'Italia meridionale*. 2 vols. Edizioni di Comunita. Milano. 1975. vol. I.

³⁹ P. PONSICH; "La cathédrale de Saint Jean de Perpignan" a *Études Roussillonaises*. Tom III. 1953. Pag. 137-214

⁴⁰ Poc interès en el sentit de la manca d'estudis seriosos empresos de caire artístic.

⁴¹ G. ALOMAR; *Guillem Sagrera y la arquitectura del siglo XV*. Blume. Barcelona. 1970.

que deixà en els panorames mallorquí i Italià amb als seus successors.⁴²

És cert que en ella es potencia més la vessant del Sagrera-arquitecte que la de l'escultor, no obstant, aquesta darrera no s'obvia completament, però sí és cert que no es fa cap estudi acurat sobre ella. Documentalment no hi ha cap aportació nova, és limita a fer ús del que ja hi ha publicat. L'important és la metodologia de treball i l'enfocament que li dóna, que en part recull el que ja havia emprat H.E. Wethey i que es centrava en la divisió de la trajectòria professional en tres etapes atenent als marcs geogràfics en què es va moure. La diferència entre Wethey i Alomar és que al contrari que el primer, el segon inclou en aquesta divisió l'estança de Sagrera a Perpinyà i les obres de les quals va tenir cura allà. És de destacar que ni la figura del mestre felanitxer ni les seves obres apareixen descontextualitzades gràcies al comentari històrico-polític i cultural de l'època que permet inserir i comprendre la importància i repercussió de la seva figura en el panorama de l'art europeu.

El 1985, Joana Maria Palou publicà una altra monografia sobre ell,⁴³ bastant més reduïda, a partir de les dades documentals publicades i dels estudis històrico-artístics que sobre ell ja s'havien fet. Obra divulgativa i de síntesi que segueix, metodològicament, l'estructuració de H.E. Wethey i d'Alomar. Tal vegada la única novetat dins el discurs de Palou és la inclusió de la figura de Sagrera i d'algunes de les seves obres dins el postulats pre-renaixentistes.⁴⁴

⁴² Ja al 1963 havia publicat un article sobre els deixebles de Guillem Sagrera que va incloure també a la monografia de 1970. Veure: G. ALOMAR; "Los discípulos de Guillermo Sagrera en Mallorca, Nápoles y Sicília" a *Napoli Nobilissima*. Nàpols. 1963. Pag. 85-136.

⁴³ J.M. PALOU I SAMPOL; *Guillem Sagrera*. Ajuntament de Palma. Palma. 1985.

⁴⁴ Punt de vista que no és sostenible: Guillem Sagrera és un mestre medieval, format dins el marc del taller i dels sistemes de treball

Continuant amb la bibliografia dels setanta, la figura que més destaca en aquells anys (i ho continuarà fent amb posterioritat) és la de Gabriel Llopart. Gràcies a les seves recerques d'arxiu i a les consegüents transcripcions documentals acompanyades del corresponent comentari, va donar a conèixer el nom de mestres picapedrers que treballaren a Mallorca a la Baixa Edat Mitjana. És el cas, per exemple, de l'article sobre Pere Mates amb la transcripció i comentari del seu inventari juntament amb algun altra document relatiu a la seva persona⁴⁵ o la miscel·lània d'arquitectura i plàstica sacra mallorquina,⁴⁶ relació de tota una sèrie de documents que fan referència a artistes des de mitjans del S. XIII fins als primers anys del S. XV. A tenir en compte perquè ofereix dades sobre pintors, picapedrers, escultors i fusters. Gràcies a ell es pot fer un esbós sobre alguns artistes i sobre la seva vida laboral a més d'aportar detalls sobre determinades obres que realitzaren o referents a aspectes biogràfics. És aquest un recull documental important pel que fa al camp de l'escultura ja que més que cap altra publicat fins aleshores contemplava un nombre tan elevat de dades relatives a escultors i imaginaires.

La monografia sobre Huguet Barxa,⁴⁷ que més endavant completaria amb la publicació del seu inventari,⁴⁸ va veure llum a un article de la revista *Archivo Español del Arte*. Continua en la línia de les altres dues publicacions, amb la diferència que en aquest elabora un discurs biogràfic i

medievals. No es pot apuntar la idea de l'artista renaixentista o pre-renaixentista.

⁴⁵ G. LLOMPART; "Pere Mates, un constructor y escultor trecentista en la "Ciutat de Mallorca"" *BSAL*, 34. Palma. 1973-1975. Pag. 91-118.

⁴⁶ G. LLOMPART; "Miscelánea de arquitectura y plástica sacra mallorquina (Siglos XIII-XIV)" a *Analecta Sacra Tarraconensia*. 1973. Pag. 83-114.

⁴⁷ G. LLOMPART; "Huguet Barxa, autor del retablo de Passio Imaginis de Felanitx (Mallorca)" *Archivo español del Arte*, 50. 1977, 328-335.

⁴⁸ G. LLOMPART; "Més precisions sobre Huguet Barxa, imaginari medieval" a *Estudis Baleàrics*. 62/63. Palma. 1997. Pag. 53-59.

artístic sobre dit imaginaire basant-se en els documents publicats que sobre ell havien aparegut i completant-ho amb altres presentats per ell. A partir d'aquest material elaborà el discurs sobre la seva vida laboral per finalitzar amb l'adscripció al seu catàleg d'una peça concreta: el retaule de la *Passio Imaginis* de Felanitx, a partir de la comparació estilística amb la única obra documentada que d'ell es té: la Santa Praxedis del Palau de l'Almudaina.

Dels anys setanta data també el llibre de Lluís Ripoll sobre imatges de la Verge⁴⁹ que en comprèn una elevat nombre, sense centrar-se en una època concreta sinó que s'estén des de el començament del gòtic fins al mateix segle XX. No es tracta d'un estudi artístic pròpiament dit i tampoc pretén fer una sistematització d'imatges marianes, es limita a fer un recull a mode de pseudocatalogació que comprèn dos apartats: per una banda una plana amb una fotografia o un gravat de la imatge i a l'altra un comentari sobre la mateixa on les indicacions poden variar en funció de la informació que l'autor posseeixi (material, mides, descripció, algunes notes històriques...).

Els vuitanta continuaren amb la publicació de documents, d'algun article monogràfic com el de Maria Rosa Manote sobre Sagrera i el plet amb el Col·legi de la Mercaderia,⁵⁰ -autora també de la tesi doctoral inèdita sobre aquest autor i Pere Joan-⁵¹ i de catàlegs

⁴⁹ L. RIPOLL; *Iconografía mallorquina de la Virgen*. Imp. Mossen Alcover. Palma. 1972.

⁵⁰ M. R. MANOTE; "El contrato y el pleito de la Lonja entre Guillem Sagrera y el Colegio de mercaderes de Ciutat de Mallorca" a BARRAL I ALTET, X. (coord.); *Artistes, Artisans et production Artistique au Moyen Age*. Vol 1 (*Les Hommes*). Picard. Paris. 1986. Pag. 577-589.

⁵¹ R. M. MANOTE; *L'escultura gòtica catalana de la primera meitat del segle XV a la Corona d'Aragó: Pere Joan i Guillem Sagrera*. Edició microfilmada. 1993. Va realitzar un estudi monogràfic dels dos escultors, dels seus procediments i formes de treball, de les seves

d'exposicions que contenien alguna peça escultòrica d'època medieval.

*Sagreriana Minora*⁵² va suposar una passa endavant en el coneixement del taller sagrerià. La metodologia seguida per G. Llopart és la mateixa de sempre: transcripció de la documentació i comentari de la mateixa, comentari que es pot completar amb la resta de dades publicades fins aleshores. Les consideracions que precedeixen als documents no suposen un gran avanç pel que fa a l'estudi artístic de les obres escultòriques però l'aparició de nova documentació sempre és positiva perquè ajuda als historiadors de l'art que emprenguin amb posterioritat el tema, gaudir d'una font la qual no es veuen obligats a cercar.

Les obres que també s'enquadren en els vuitanta, concretament a finals, són les miscel·lànies documentals recollides per Joan Rosselló Lliteras.⁵³ A diferència de les de Gabriel Llopart, no es centren exclusivament en la recopilació de dades de caràcter artístic, però si se'n fa un buidatge sistemàtic en sorgeix alguna de tant en quant, essent una font a tenir en compte sobretot per conèixer dades biogràfiques de determinats picapedrers o escultors.

Alguns dels llibres publicats per Ramon Rosselló Vaquer, poden ser utilitzats de la mateixa manera que els de J. Rosselló Lliteras, com és el cas de *Notes històriques de Calvià*, on apareixen certs documents, entremesclats entre molts altres de caire variat, que tenen com a protagonistes als Vilasclar o inclús al mateix Guillem

àrees d'influència i els continuadors, establint, a més un catàleg de les respectives obres.

⁵² G. LLOPART; "Sagreriana Minora" a *BSAL*, 39. Palma. 1983. Pag. 407-434.

⁵³ J. ROSSELLÓ LLITERAS; *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Pollença*. Consell de Mallorca. Palma. 1987. *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Creu*. 2 vols. Consell de Mallorca. Palma. 1989. I darrerament: *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia*. 3 vols. Consell de Mallorca. 1999-2000.

Sagrera.⁵⁴ D'aquest autor també són de destacar el *Cronicó Felanitxer*, publicació ordenada per anys i dies de registres de documents relacionats amb Felanitx i la seva gent que s'estenen des de 1400 (11 febrer) fins a 1499 (14 desembre), interessant perquè hi ha referències sobre Guillem Sagrera i els Vilasclar, i *Mestre Guillem Sagrera*,⁵⁵ biografia abreujada feta a partir de les dades documentals que l'autor ha anat recollint, per demostrar la relació de Guillem i d'altres membres de la seva família amb la vila de Felanitx.

Respecta a l'article de M. R. Manote, abans d'emprendre l'anàlisi i comentari del plet, pròpiament dit, l'autora posa en antecedents sobre com Sagrera va arribar a trobar-se en aquesta situació tan contraproductiva. La importància de la publicació de Manote respecte al plet de Sa Llonja es deu a que l'autora compta amb la transcripció íntegra del mateix,⁵⁶ que, fins aleshores, ningú havia pogut emprar degut a que havia romàs desaparegut durant molt temps comportant que les notícies que fins a la seva retrobada s'havien anat succeint fossin repetides incansablement sense poder confirmar, refutar o matisar la seva veracitat.

La sistematització de les peces i la redacció dels textos de l'exposició i catàleg de "Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí",⁵⁷ anaren a càrrec de Gabriel Llopart i Joana Maria Palou. Les obres exposades comprenien pintures, ceràmica, teles, argenteria, escultura... i no estaven limitades a l'època medieval sinó

⁵⁴ R. ROSSELLÓ-VAQUER; *Notes històriques de Calvià*. Segles XIII-XVI. Ajuntament de Calvià. 1987.

⁵⁵ R. ROSSELLÓ; *Mestre Guillem Sagrera*. Barcelona. 1979.

⁵⁶ Transcripció que a la comunicació és limitada a alguns passatges.

⁵⁷ G. LLOMPART; J. M. PALOU; *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí*. Catàleg de l'exposició. Llonja abril-juny 1988. Govern Balear, Conselleria Educació i Cultura. 1988.

que es feien extensibles fins pràcticament el segle XX. Pel que fa a les escultures d'aquella època comprenien peces de exemptes, realitzades en diversos materials (pedra, fusta, alabastre...). Els comentaris de les fitxes, no són gaire explícits, recullen la descripció formal de la peça i les dades que sobre la mateixa es tenen, apuntat alguna hipòtesi de tant en quan. No obstant això és important ja que els catàlegs, tot i les seves limitacions, esdevenen eines divulgatives que a més faciliten que s'emprenguin estudis posteriors de les peces al haver facilitat la seva sistematització.

Durant els anys noranta i els primers del segle XXI hi ha hagut un notable increment en la investigació de l'art medieval mallorquí i, pel que fa a l'escultura, s'ha de dir que l'interès per aquesta s'ha intensificat. Ara bé, s'ha de ser conscient que, de nou, les aportacions més abundants s'han degut a la publicació de documentació arxivística, que ha vingut principalment de la mà de Gabriel Llompart i de Maria Barceló. Entre elles es pot citar *Maestros albañiles i escultores en el Medievo mallorquín*,⁵⁸ miscel·lània documental relativa a picapedrers i escultors, presentats de forma cronològica i que aporta notícies sobre diversos aspectes, entre ells els més destacats: notes de caràcter biogràfic i professional. *Quaranta dades d'art medieval mallorquí*⁵⁹ que aporta dades sobre pintors, picapedrers i imaginaires, bruxolers... d'entorn mitjans del segle XV. *Miscelánea documental de pintura y picapedrería medieval mallorquina*⁶⁰ centrada en els segles

⁵⁸ G. LLOMPART; " Maestros albañiles y escultores en el Medievo mallorquín" a *BSAL*, 49. Palma. 1993. Pag. 249-272.

⁵⁹ M. BARCELÓ; G. LLOMPART; "Quaranta dades d'art medieval mallorquí" a *BSAL*, 54. Palma. 1998. Pag. 85-104.

⁶⁰ G. LLOMPART; *Miscelánea de pintura y picapedrería medieval mallorquina*. Museu de Mallorca. Palma. 1999.

XIV i XV. *Nous documents sobre l'art de la construcció*,⁶¹ recull de vint-i-un documents que tracten sobre picapedrers i aspectes de la construcció que comprenen una franja cronològica que s'inicia al 1440 amb el primer document i acaba al 1517 amb el darrer. El recull de documentació és limita a aquells documents que fan referència a la contractació d'obres de particulars però de totes maneres és interessant perquè ens ofereix una gran quantitat de noms de treballadors de la pedra, així com referències als materials que usaven, a les personalitats que els contractaven, al que cobraven i a altres aspectes d'on es poden extreure vàries informacions com per exemple sistemes de treball o les col·laboracions entre membres del mateix gremi, a la vegada que podem destriar la presència de determinades famílies o nissagues de picapedrers.

Aquestes són miscel·lànies documentals que no es centren en el comentari acurat ni en la interpretació del document, però sí que resulten una font important per reprendre estudis diversos aprofitant les seves dades.

Tot i no ésser pròpiament historiadora de l'art, Maria Barceló s'ha interessat en aquests darrers anys per l'estudi de les nissagues de treballadors de la pedra de la Baixa Edat Mitjana mallorquina. Independentment de la publicació documental també ha escrit algun article relatiu a ells, a partir sobretot de la documentació que ha anat extraient dels arxius, sense descartar la que ja hi havia publicada. Però aquestes monografies han estat elaborades preferentment a partir de dades biogràfiques quedant encara per explotar tot el referent a aspectes purament artístics. És el cas per exemple de *Notes sobre els Vilasclar*,

⁶¹ M. BARCELÓ; "Nous documents sobre l'art de la construcció" a *BSAL*, 59. Palma. 2003. Pag. 221-247.

picapedres,⁶² *Notes sobre alguns picapedrers a la Mallorca tardomedieval*,⁶³ o *Semblança de Guillem Vilasclar*.⁶⁴

Referent també a documentació són de citació obligada les obres de Joan Domenge⁶⁵ i Jaume Sastre.⁶⁶ Joan Domenge fa la transcripció parcial en el seu apèndix documental dels llibres de fàbrica de la Seu del segle XIV, mentre que Jaume Sastre fa la transcripció íntegra d'aquells que comprenen des de 1390 fins a 1430. Reemprenent així la tasca iniciada per Pau Piferrer i que havia continuat en menor mesura Marcel Durliat a l'article sobre el Portal de Mirador. Joan Domenge i Jaume Sastre dediquen algun apartat, més que a l'escultura, als escultors, però degut a que l'interès es centra bàsicament en l'arquitectura no aporten cap novetat a l'estudi de Durliat. De totes formes, la transcripció dels llibres de fàbrica permeten poder aprofundir en aspectes relatius a pedreres, materials, eines, sistemes de treball, etc., que ajuden a comprendre millor aspectes referents al treball de la pedra que era ocupació tant dels arquitectes i mestres d'obres com dels escultors.

Al 1994 i formant part de la col·lecció *La España gòtica* va veure la llum el tom corresponent a les Balears.⁶⁷ Dedicava un capítol a l'escultura de les Illes centrant-se bàsicament en Mallorca. Tant l'apartat sobre l'escultura com la resta del llibre està revestit d'un

⁶² M. BARCELÓ; "Notes sobre els vilasclar, picapedres" a *BSAL*, 49. Palma. 1993. Pag. 127-140.

⁶³ M. BARCELÓ CRESPI; "Notes sobre alguns picapedres a la Mallorca tardomedieval" a *BSAL*, 56. Palma. 2000. Pag. 103-116.

⁶⁴ M. BARCELÓ CRESPI; "Semblança de Guillem Vilasclar" a *I Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*. (Maig, 2000) Felanitx. 2001. Pag. 38-48.

⁶⁵ J. DOMENGE MESQUIDA; *L'obra de la Seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. 1997.

⁶⁶ J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430). La prelatua del bisbe Lluís de Prades i d'Arenós*. Lleonard Muntaner. Palma. 2007.

⁶⁷ AA.VV.; *Balears. La España gòtica*. Ed. Encuentro. Madrid. 1994.

caràcter més divulgatiu que científic, degut a que pràcticament no aporta cap novetat limitant-se a resumir els estudis que ja s'havien dut a terme, però que resulta interessant perquè ens ofereix una visió de conjunt i una idea general del que fou i de com aquesta s'anà desenvolupant al llarg dels segles.

També s'ha de tenir en compte com a obra de conjunt la *Gran Enciclopèdia de la pintura i escultura a les Balears*.⁶⁸ Composta per quatre volums i que comprèn des dels segles del gòtic fins a l'actualitat. És important com a obra de conjunt precisament perquè en ella es compendien totes les dades que fins aleshores es tenien sobre els escultors, esdevenint una eina clau a l'hora de conèixer l'estat de la qüestió.⁶⁹

No hi ha hagut fins aleshores cap iniciativa que es plantejàs elaborar un estudi de conjunt sobre imatgeria gòtica, ni tan sols es compta amb una catalogació completa que al manco faciliti la posada en pràctica de projectes centrats en diverses línies d'investigació. L'únic que s'ha anat succeint han estat varies monografies que tenen com a objectiu l'anàlisi d'una obra concreta, aprofundint en algun aspecte determinat de la mateixa. Cas per exemple de: *Consideracions a l'entorn de Nostra Dona de la Seu del Portal del Mirador com a obra de Guillem Sagrera*, de Joana Maria Palou,⁷⁰ qui, a partir de l'anàlisi crític, estilístic i comparatiu intenta demostrar l'autoria de Guillem Sagrera, argumentant les sensibles diferències amb l'estil sagrerià adduint la imperiositat d'un estil més

⁶⁸ AA.VV.; *Gran Enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears (GEPEB)*. 4 Vols. Promomallorca. Palma. 1996.

⁶⁹ Tot i que alguns punts s'haurien de completar amb noves dades que han vist llum darrerament, encara és una obra de consulta totalment vàlida.

⁷⁰ J.M. PALOU; "Consideracions a l'entorn de Nostra Dona de la Seu del Portal del Mirador com a obra de Guillem Sagrera" a *BSAL*, 50. Palma. 1994. Pag. 565-570.

tradicional que es requeriria per a aquesta iconografia i perquè, a més, l'obra es va basar en el model directe de Nostra Dona de la Seu, que centrava el retaule major i que ara, i des de la intervenció de Gaudí, es troba presidint la Capella de la Trinitat. Dins la mateixa línia es troba l'article sobre l'anunciació de Lluch,⁷¹ en aquest cas es tracta d'atribuir aquesta peça realitzada en alabastre al catàleg de les obres de l'italià Lupo di Francesco a partir de la comparació estilística d'aquest grup amb el sepulcre de Santa Eulàlia de la catedral de Barcelona (el projecte i bona part de l'execució del qual s'ha identificat amb aquest mestre) i de l'anàlisi epigràfic de les lletres que apareixen a la peanya sobre la qual la Verge està representada.⁷²

Aquest panorama es tanca amb alguna que altra monografia del tipus de la de Victòria Oliver sobre la Mare de Déu de l'Esperança de Felanitx.⁷³ Monografies que s'inclouen dins les actes de les jornades d'estudis locals d'algun poble i que no fan més que descriure la peça, classificar-la tipològicament i fer-ne algun comentari sobre el seu possible origen intentat afiliar-la a alguna corrent europea.

Estudis tots ells parcials i aïllats, que no atorguen una visió de conjunt que permeti inserir la producció escultòrica mallorquina ni dins el seu propi context ni en l'exterior i que tampoc permeten veure com aquesta va anar evolucionant. Tal vegada l'única publicació que s'intenta aproximar a aquest objectiu -tot i les seves limitacions, ocasionades en gran mesura pel marc en el qual s'enquadra-

⁷¹ G. LLOMPART; J.M. PALOU; "L'anunciació de Lluch i el Mestre Pisà Lupo dei Francesco" a BSAL, 51. Palma. 1995. Pag. 297-299.

⁷² Més endavant, al 1998 aquesta hipòtesi quedaria matisada amb l'anàlisi que sobre ella feu, dins el marc del catàleg de l'exposició *Mallorca Gòtica*, Josep Bracons Clapés (Veure: Pag. 225-227)

⁷³ V. OLIVER MESTRE; "La Mare de Déu de l'Esperança del Puig de Sant Salvador" a *I Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*. (Maig, 2000). Felanitx. 2001. Pag. 80-90.

sigui la comunicació que presentaren a la XVI edició de les Jornades d'Estudis Històrics Locals que tingueren lloc al 1997 Joana Maria Palou i Gabriel Llopart sobre les imatges escultòriques de la Mare de Déu en Majestat en temps del Regne Privatiu,⁷⁴ on feren una anàlisi, consideracions i proposta de catalogació de les Marededéus sedents. No es tractava d'una catalogació exhaustiva sinó de la definició d'un tipus i dels seus precedents, de la presentació de paral·lels mallorquins i forans pròxims i de la repercussió que tingué al llarg de l'Edat Mitjana a Mallorca. Demostren, a partir de l'anàlisi iconogràfic, formal i estilístic d'aquesta tipologia, que durant el Regne Privatiu coexistí una línia tradicional (Marededéus sedents, de tradició romànica i amb alguns trets gòtics) i una altra més avançada que segueix els models coetanis dels grans centres productors europeus.

Del 1994 en endavant tres foren les publicacions que aglutinaren els principals estudis sobre escultura: *La Seu de Mallorca*, el catàleg de l'exposició *Mallorca Gòtica* i *La Lonja de Palma*. Les tres estan compostes per diferents capítols formulats per diversos autors encarregats cada un d'un apartat determinat; per tant, en tots ells, l'escultura ocupa el seu lloc amb autonomia pròpia.

Quant a *La Seu de Mallorca* el capítol dedicat a l'escultura fou redactat per Joana Maria Palou i Gabriel Llopart.⁷⁵ Aquests autors dugueren a terme una primera sistematització de tots els escultors que treballaren a la Seu i de totes les obres escultòriques que conté, tant en

⁷⁴ G. LLOMPART; J.M. PALOU; "Les imatges escultòriques de la Mare de Déu en Majestat de l'època del Regne Privatiu de Mallorca: precedents, paral·lels i transcendència" *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals (Palma. 1997). IEB. Palma. 1998.

⁷⁵ G. LLOMPART; J.M. PALOU; "L'escultura gòtica" a *La Seu de Mallorca*. Coord. Aina PASCUAL. Olañeta. Palma. 1995. Pag. 53-73.

fusta com en pedra. Això va implicar l'elaboració d'un apartat sobre el programa iconogràfic i els temes que foren tractats majoritàriament en la decoració escultòrica, comptant per dur endavant aquesta tasca amb el recull de totes les dades documentals que sobre els escultors es tenien per intentar traçar la seva biografia artística, esmentant també les possibles connexions que tingueren amb l'exterior i amb altres centres artístics.

Però se'ns dubte una de les fites més importants que ha tingut lloc pel coneixement i la divulgació de l'art mallorquí en general i de l'escultura en particular, va ésser l'exposició que va tenir lloc a 1998 organitzada conjuntament pel Govern de les Illes Balears i pel MNAC de Catalunya. En ella s'hi exposaren pintures, escultures i arts sumptuàries (argentaria). El catàleg resultant estava dividit en dues parts: la primera on es feia un estudi general sobre les manifestacions artístiques insulars, i la segona estava composta pel catàleg de les peces pròpiament dites. Cada fitxa anava acompanyada per un anàlisi elaborat per especialistes acreditats i versats en la matèria.

Pel que fa a l'escultura, l'estudi general de la primera part va anar a càrrec de Joana Maria Palou i Maria Rosa Manote.⁷⁶ Aquestes autores feren la primera sistematització íntegra -tot i que de forma resumida degut al caràcter de la publicació- de tota l'escultura gòtica mallorquina. A partir de la documentació i la bibliografia que ja s'ha publicat, donen una visió general i de conjunt del que fou aquest treball artístic en els segles dels gòtic, començant per les obres tardorromàniques i de importació que arribaren a Mallorca per cobrir necessitats litúrgiques en els primers anys posteriors a la conquesta

⁷⁶ M.R. MANOTE, J.M. PALOU; "L'Escultura gòtica mallorquina" a *Mallorca gòtica. Catálogo de la exposición* Barcelona-Palma. MNAC-Govern Balear. 1998. Pag. 51-76 i catàleg de peces pag. 222-271.

finalitzant amb els epígons de l'escultura gòtica representats pels seguidors i deixebles de Sagrera i la influència que va tenir la seva producció als tallers locals, juntament amb la que als mateixos tallers locals van tenir les obres importades d'Europa. Tracten sobre els escultors, sobre obres realitzades en diferents materials (fusta i pedra, majoritàriament) i de treballs tan d'imatgeria com d'escultura aplicada.

Tot i que es tracti d'un treball de síntesi resulta significatiu perquè és el primer que no dona una visió parcial sinó global i de conjunt i que a més està revestit d'un caràcter científic que mancava a l'apartat sobre l'escultura del llibre *Las Baleares. La España Gótica*, al aportar totes les referències i la bibliografia actualitzada a les notes a peu de plana.

Igualment interessants són també les fitxes de les escultures del catàleg. En elles es parla quasi en exclusivitat d'imatgeria -tan en fusta com en pedra- i en determinats casos tracten algun relleu, plafó o placa d'ivori però no es decanten per l'estudi de l'escultura monumental ni per l'aplicada, limitació obvia si es comprèn que les obres comentades havien d'ésser susceptibles de transport i emmagatzemant de cara a l'exposició que havia de tenir lloc dins un espai tancat.

En aquestes fitxes individuals no hi ha unitat d'enfocaments ni de plantejaments sinó que cada autor comenta l'obra el funció de les seves inquietuds personals, fet que dona com a resultat un conjunt heterogeni bastant enriquidor.

Pel que fa a l'edició de *La Lonja de Palma*⁷⁷ dir que es tracta d'un llibre en l'elaboració del qual hi

⁷⁷ AA. VV.; *La Lonja de Palma*. Govern de les Illes Balears. Olañeta. Palma. 2003.

participaren diverses personalitats que contribuïren ocupant-se cada una d'una àrea concreta en la qual eren especialistes per poder formar aquest llibre de conjunt sobre un dels edificis més emblemàtics de Ciutat.

Respecte al tema que ens ocupa són, principalment, tres els capítols a tenir en compte: *La Lonja de Palma. Un espacio único*, de Catalina Cantarelles⁷⁸ i els dos de Tina Sabater: *Guillem Sagrera, arquitecto y escultor*⁷⁹ i *El programa escultórico*.⁸⁰

Catalina Canterelles fa un recorregut per la construcció de la Llonja des del punt de vista històrico-artístic. El capítol és un resum de l'evolució de la construcció i dels problemes que aquest projecte va ocasionar a Sagrera. Es centra en la seva figura i en la seva vessant d'artista-empresari a l'hora de la construcció de la Llonja posant de manifest els problemes que va tenir amb el Col·legi de la Mercaderia. Analitza el contracte firmat entre aquest i Guillem i comenta el posterior plets que es va ocasionar. Seguidament es passa a fer el comentari sobre l'evolució de les obres incidint en especial en els materials que es van emprar, concretament en el tipus de pedra. Per a aquesta tasca pren ús de la documentació i la bibliografia existent sobre el tema en qüestió i en fa una revisió crítica puntualitzant sobre alguns aspectes concrets. Si aquest capítol és important dintre el nostre marc d'estudi es deu a què comporta una nova fita en la bibliografia sobre el mestre felanitxer.

A *Guillem Sagrera, arquitecto y escultor* Tina Sabater recull totes les dades documentals i bibliogràfiques que fins ara es tenen sobre la figura de Sagrera i articula un

⁷⁸ C. CANTARELLES CAMPS; "La Lonja de Palma. Un espacio único" *La Lonja de Palma*. Govern de les Illes Balears. Olañeta. Palma. 2003. Pag. 79-104.

⁷⁹ T. SABATER; "Guillem Sagrera, arquitecto y escultor" *La Lonja de Palma*. Govern de les Illes Balears. Olañeta. Palma. 2003. Pag. 57-77.

⁸⁰ T. SABATER REBASSA; "El programa escultórico" *La Lonja de Palma*. Govern de les Illes Balears. Olañeta. Palma. 2003. Pag. 106-125.

discurs sobre la seva trajectòria en clau més artística que no biogràfica. Per aquest comès optà per la ja clàssica divisió en tres etapes, en les quals inclou el treballs que el varen ocupar, completant-ho amb referències a membres del seu taller i en la participació i influència que aquests tingueren en el context italià, gràcies a la participació en obres de considerable importància, rere la mort del mestre. Però la principal contribució de Sabater consisteix en rebatre, basant-se en sòlides i lògiques argumentacions, algunes de les hipòtesis que amb anterioritat havien formulat altres investigadors respecte a l'atribució d'algunes obres al catàleg sagrerià i a la inclusió (tant del mateix Sagrera com d'algun dels seus treballs) dins un context (pre)renaixentista.

El següent capítol està centrat exclusivament en l'escultura de Sa Llonja. És important precisament per l'autonomia que aquí se li atorga, recordi's que les referències que fins aleshores s'havien fet sobre ella sempre havien reduït a un pla secundari respecte a l'arquitectura, exceptuant el cas de H.E. Wethey. A més, no es limita a la monumental de l'exterior, com pràcticament havia estat la tònica general, sinó que s'inclou l'anàlisi de la interior que ella classifica en tres grups en funció del lloc on s'hagi aplicat (mènsoles, timpans i claus de volta). La metodologia aplicada consisteix en l'anàlisi iconogràfic i estilístic i en posar de manifest la dialèctica que aquesta manté amb el marc arquitectònic que la custodia. És, precisament, gràcies a l'anàlisi estilístic com es pot constatar la convivència de dos corrents: un borgonyó i un altra molt més original que hom anomena estil sagrerià i en el qual conflueix tot el bagatge cultural de Sagrera per crear el seu propi estil.

Ja fora del marc d'aquestes tres publicacions i que tracti pròpiament d'escultura només resta per citar una comunicació presentada també en el marc d'unes Jornades d'Estudis Històrics Locals i de nou de la mà de Gabriel Llopart i Joana Maria Palou,⁸¹ en la qual el que s'ha de destacar és la sistematització o, millor dit estructuració que fan de la producció escultòrica mallorquina (tant aquella aplicada com l'exempta i en qualsevol dels materials amb els quals hagi estat elaborada) del segle XV en cinc etapes que s'inicia amb l'arribada dels models nòrdics en el marc del Portal del Mirador i que finalitza amb la introducció de models renaixentistes en el cor de la catedral. Ho fan de forma global i resumida i no s'aporta cap dada innovadora però resulta significatiu perquè han marcat un esquema que pot donar la pauta a partir de la qual es pot anar ampliant la informació a mesura que es vagi avançant en la investigació.

L'obra editada més recentment en la qual tracta sobre l'escultura i els seus artífexs data de finals del 2007. Es tracta de la col·lecció enciclopèdica titulada *L'Art Gòtic a Catalunya*⁸² compresa per vuit volums, tres dedicats a arquitectura, dos a escultura i tres a pintura, respectivament. Com indica el seu nom està centrada en l'art català però s'hi troba algun capítol dedicat a mestres que treballaren a Mallorca i a les terres del Principat per la qual cosa s'esmenten algunes de les obres que emprengueren en el context insular. Naturalment es tracta d'una obra de síntesi donat el seu caràcter enciclopèdic però en la qual es recopilen i s'actualitzen

⁸¹ G. LLOPART, J.M. PALOU; "De portal a portal: innovació i tradició a l'escultura mallorquina del segle XV" a *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Al tombant de l'Edat Mitjana*. IEB. Palma. 2000. Pag. 407-425.

⁸² AA.VV.; *L'Art Gòtic a Catalunya*. 6 vols. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 2007.

totes les dades conegudes sobre aquests artistes i, per tant, de consulta obligada per tenir una visió general i panoràmica envers ells.

De la mà de Joana Maria Palou tenim els capítols dedicats a a Pere de Guines,⁸³ a Pere de Sant Joan⁸⁴ i un breu capítol sobre els intercanvis entre Mallorca i el Principat.⁸⁵ Mentre que aquesta mateixa autora juntament amb Maria Rosa Manote redactaren l'apartat dedicat a Guillem Sagrera.⁸⁶ Com s'ha dit, no hi ha aportacions innovadores, es tracta d'una síntesis i recopilació de la trajectòria professional i artística d'aquests escultors.

Un apartat important i a destacar dintre de la bibliografia, encara que no es centri en les manifestacions escultòriques ni en els artistes com a personalitats individualitzades, és tota aquella dedicada a l'estudi dels treballadors de la pedra com a col·lectiu i com a associació corporativa; és a dir: les confraries i els gremis. Per dur a terme un estudi sobre els escultors, en especial d'aquells que treballaven en major mesura la pedra,⁸⁷ és imprescindible endinsar-se dins el sistema gremial per poder comprendre aspectes intrínsecs a la seva

⁸³ J. M. PALOU I SAMPOL; "Pere de Guines" *L'Art Gòtic a Catalunya. La configuració de l'estil. Escultura* vol. I. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 2007. Pag. 199-204.

⁸⁴ J. M. PALOU I SAMPOL; "Pere de Santjoan" *L'Art Gòtic a Catalunya. De la plenitud a les darreres influències foranes. Escultura*. Vol. II. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 2007. Pag. 84-91.

⁸⁵ J. M. PALOU I SAMPOL; "Els intercanvis entre Mallorca i el principat de Catalunya". *L'Art Gòtic a Catalunya. De la plenitud...* Pag. 82-83.

⁸⁶ M. R. MANOTE I CLIVILLES i J. M. PALOU I SAMPOL; "Guillem Sagrera". *L'Art Gòtic a Catalunya. De la plenitud...* Pag. 92-106.

⁸⁷ S'ha de tenir en compte que els escultors a vegades rebien el nom d'*imaginaires* però la majoria de les vegades, i en els casos del treball de la pedra, un mateix individu es dedicava tant a la tasca del que avui es coneix com a arquitecte i com a escultor, per tant el terme *lapiscida* (picapedrer, que treballa la pedra) inclouria les dues vessants.

professió, des d'aquells relacionats amb l'aprenentatge, passant pels referents al patronatge i contractació de les obres i fins i tot la incidència del seu col·lectiu dins la societat baixmedieval.

Si les aportacions sobre escultura són minses, encara ho són més les que tracten sobre els seus artífexs com a col·lectiu.

Les primeres notícies publicades sobre ells veren llum a les pàgines del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, en els anys 1891-1892: Estanislau de K. Aguiló va transcriure el document en el qual es constitueix el 1364 la Capella a Santa Eulàlia dedicada als Quatre Sants Màrtirs Coronats, patrons dels picapedrers.⁸⁸ Notícia que serveix per tenir coneixement de com a la segona meitat del XIV aquest col·lectiu ja estava associat en una mena de corporació, encara que aquesta està revestida d'un caràcter assistencial i religiós i no pogués rebre amb propietat l'apel·latiu de gremi.

El primer en transcriure i publicar unes ordenances, les de 1506,⁸⁹ fou P. A. Sancho. Encara que fossin les primeres en veure llum, no són les més antigues. Aquestes i les que s'anaren succeint amb el pas dels temps, les coneixem gràcies a Antoni Pons⁹⁰ que feu la transcripció dels capítols del gremi dels picapedrers dels anys 1405, 1514 i 1674. És una font important per saber com es va organitzant i estructurant la confraria i el gremi que d'ella se'n derivarà. A més, és la principal font en la

⁸⁸ E. K. AGUILÓ; "Establecimiento de la capilla de los cuatro mártires coronados en Santa Eulalia hecho a favor de gremio de albañiles" a *BSAL*, 4. Palma. 1891-1892. Pag. 244-246.

⁸⁹ P. A. SANCHO; "Constituciones del gremio de albañiles (20 de agosto, 1506) a *BSAL*, 4. Palma. 1891-1892. Pag. 311-312.

⁹⁰ A. PONS; "Els gremis. Capítols fabricats per lo bon govern i regim de offici de Picapedrers (1405) (1514) (1674)" a *BSAL*, 21. Palma. 1926-1927. Pag. 101-104, 208-210, 315-320.

qual s'han basat els posteriors estudis empresos sobre ells (Quetgles, Santamaría, Gambús, Domenge, Garau...).

Antoni Pons no es limità només a transcriure els estatuts i les ordinacions de l'ofici dels picapedrers sinó que també ho feu de molts altres. Del recull de tots ells, pocs anys després, publicà *Ordenances gremials i altres capítols a Mallorca: segles XIV i XV*⁹¹ que comprèn un proemi, on fa tota una sèrie de reflexions entorn de les corporacions gremials -de caire històric, moltes vegades acudint a cites de savis de l'època com Ramon Llull per fer-ne lloança- i les conseqüents transcripcions documentals.⁹²

Encara que es troba determinat per i revestit d'una ideologia concreta que reflexa un moment històric determinat juntament amb el mode de pensar de l'autor,⁹³ la contribució més acurada i completa sobre el tema en qüestió és encara avui dia la de mossèn Bartomeu Quetgles.⁹⁴ Es tracta d'un estudi històric-sociològic del conjunt dels gremis (artesanals, no s'inclouen els professionals liberals) mallorquins des del segle XIII fins al XIX, utilitzant per a aquest fi fonts arxivístiques inèdites i les que resten publicades, també va acudir a fonts plàstiques com escuts pintats o esculpits que es poguessin trobar ja fos a còdex, sepultures, retaules, claus de volta, gravats... per poder conèixer quins eren els emblemes de cada un.

Va dividir el seu treball en dues parts que anomenà *analítica* i *sintètica* (tres en el cas que es contempli com una tercera l'apèndix documental) En la primera va

⁹¹ A. PONS; *Ordenances gremials i altres capítols a Mallorca: segles XIV i XV*. Estampa de'n Guasp. Palma. 1930.

⁹² Respecte al gremi de picapedrers, només ha transcrit les ordinacions de 1674.

⁹³ Marcada pel sindicalisme vertical de l'època franquista.

⁹⁴ B. QUETGLAS; *Los gremios de Mallorca (siglos XIII al XIX)*. Cort. Palma. 1980 (1939).

exposar les generalitats que són comuns a tots ells (constitució, ordenances, finalitat, organització interna o jerarquia professional, aprenentatge, examen...). En la segona feu una descripció de cada col·legi o gremi incloent-hi notícies específiques que atenyen o concerneixen a cada un.

Pel cas concret que ens interessa només s'assenyala a quan es remunta la seva antiguitat, qui eren els seus patrons, on tenien la seva seu, quin era el seu escut... dades descriptives i que no es centren en desxifrar la seva evolució i el seu reglament intern.

La majoria dels articles i comunicacions que han anat sorgint amb posterioritat mantenen el caràcter descriptiu i solen tractar-los conjuntament, és el cas de *La formación profesional en Mallorca en la época de Fernando el Católico*⁹⁵ on Álvaro Santamaría; a partir de les fonts publicades i les arxivístiques inèdites referents a les ordenances dels gremis du a terme un estudi sobre els mateixos centrat en l'època de Ferran el Catòlic (darrer quart del XV-principis del XVI). Incidint en punts com l'aprenentatge, la promoció al mestratge les proves que duien a aquest i les pràctiques o el fadrinatge, per articular el seu discurs. Com s'ha dit la visió que dóna és general i de conjunt, no es centra en l'anàlisi d'un gremi en concret, no obstant, les dades que ofereix, com en el cas de B. Quetgles, són comuns en la majoria i per tant es poden extrapolar d'un a l'altra.

Han sorgit monografies relatives a algun dels gremis, però pel que fa al dels *lapiscidae* poc és el que s'ha dit.

⁹⁵ Á. SANTAMRÍA ARANDEZ; "La formación profesional en Mallorca en la época de Fernando el Católico" a *Principe de Viana* (Homenaje a José María Lacarra. Tom. II). Navarra. 1986. Pag. 651-667.

Isabel Garau va publicar un article monogràfic sobre ells⁹⁶ en el qual fa un comentari i anàlisi a partir de les seves ordenacions, però per a tal comès és limita a reutilitzar les fonts transcrites i la bibliografia publicada: bàsicament els textos d'Antoni Pons i de Bartomeu Quetgles, de la qual cosa sorgeix un text que no aporta cap novetat substancial.

En el marc de les IX Jornades d'Estudis Locals, dedicades a la manufactura urbana i els menestrals⁹⁷ alguns autors varen tocar el tema dels treballadors de la pedra, però degut al caràcter de la publicació, són obres parcials que es limiten a tractar algun punt en concret o es centren en una cronologia determinada com és el cas de la comunicació de Laura Margarita Marcús⁹⁸ en la qual es limita a parlar de les reformes que es dugueren a terme a Ciutat els anys 1332-1333. L'únic apartat que tindria importància per a nosaltres seria el que dedica a les normatives gremials dels segles XIV-XV del gremi, però aquesta no és més que un resum del que ja havien exposat amb anterioritat, de nou, A. Pons i B. Quetgles. A més, l'autora centre el seu interès estrictament en els picapedrers-constructors, sense preocupar-se d'assenyalar els treballadors de la pedra-escultors que formaven part del mateix gremi.

Qui sí es preocupa per aquesta qüestió és Joan Domenge, no s'hi centra amb exclusivitat però al manco

⁹⁶ I. GARAU LLOMPART; "Les ordenances del gremi de picapedrers del 1405 i altres disposicions posteriors" a *Randa*. 29. Barcelona. 1991. Pag. 75-84.

⁹⁷ AA.VV; *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals. La manufactura urbana i els menestrals (ss. XIII-XVI)*. (Novembre, 1990). IEB. Palma. 1991.

⁹⁸ L. M. MARCÚS MAIMÓ; "Notes sobre menestralia medieval. Els picapedrers i les reformes urbanes a la ciutat de Mallorca 1332-1333" a *IX JEHL. La manufactura urbana i els menestrals (ss. XIII-XVI)*. (Novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 97-114.

dedica unes línies a aquesta problemàtica: a l'apartat que parla sobre els escultors, on especifica que no formaren col·lectiu individualitzat, sinó que quedaren inclosos, sobretot pel que fa als segles XIV i XV, dintre del dels *lapiscidae*. La ponència⁹⁹ és força interessant sobretot perquè les consideracions generals que presenta sobre els col·lectius artesanals es poden extrapolar i aplicar a casos particulars; el que pretén demostrar -entre altres qüestions- a partir de l'anàlisi i comentari dels oficis artístics és la versatilitat de la que feien gala els artistes-artesans medievals a l'hora d'emprendre els seus treballs i a la vegada com també aquests podien arribar a assolir una certa especialització dins un camp determinat sense que per això hi hagués de tenir exclusivitat, fet que es pot exemplificar a la perfecció en el cas dels *lapiscidae* en que un mateix treballador de la pedra podia desenvolupar en major mesura la faceta d'imaginaire sense que això comportàs que deixàs de banda les tasques pròpies del picapedrer.

Al llarg dels anys noranta i els primers del segle XXI, no s'han fet noves aportacions que ajudassin en l'avanç de la investigació en aquest camp.

S'ha comentat amb anterioritat com, sobretot en aquests darrers anys, han sorgit miscel·lànies documentals i alguna monografia relativa a nissagues de *lapiscidae* o de personalitats concretes, però manca atorgar a tot aquest material un enfocament artístic que aprofundeixi en el coneixement del funcionament dels tallers i dels artífex que hi treballaren.

⁹⁹ J. DOMENGE I MESQUIDA; "Entorn als oficis artístics de Mallorca. Una aproximació als treballs i ocupacions dels artistes medievals (segles XIV-XVI)" a IX JEHL. *La manufactura urbana i els menestrals (ss. XIII-XVI)*. (Novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 381-398.

2. OBJECTIUS

Veient l'estat de la qüestió es pot constatar com l'escultura i els escultors han rebut des del començament dels estudis històrico-artístics un tractament desigual, parcial i fragmentari, en la majoria d'ocasions.

Les transcripcions documentals han dut la capdavantera mentre que la catalogació sistemàtica de peces i repertoris iconogràfics juntament amb els estudis estilístics han estat empresos en menor mesura, sense comentar que no hi ha hagut cap intent seriós per incloure i atorgar a la producció mallorquina el lloc que li correspon dintre del panorama nacional i europeu.

Quant als estudis que s'atraquen als *lapiscidae* com col·lectiu o com a organització corporativa, la bibliografia que ho tracta queda gairebé limitada a Antoni Pons i Bartomeu Quetgles,¹⁰⁰ a partir dels quals, s'han anat succeint, en major o menor encert, altres contribucions que no aporten novetats substancials.

La inexistència que fins ara hi havia hagut de projectes d'investigació, en el marc dels quals es poguessin desenvolupar tesis doctorals que seguissin alguna de les línies proposades per aquell, també ha dificultat que es continuàs aprofundint i avançant. A més, tampoc s'han donat iniciatives particulars (tesis) ni estudis de conjunt que abordassin aquests temes, ocasionant tan sols com a resultat, contribucions parcials i aproximacions a períodes concrets, com ha quedat de manifest en l'estat de la qüestió.

¹⁰⁰ A. PONS; "Els gremis... i B. QUETGLES; *Los gremios de Mallorca...*

Un apartat totalment inèdit i pendent per investigar dins el camp de l'escultura gòtica, no només a nivell local sinó també al nacional, és el representat per l'escultura arquitectònica o escultura aplicada que difereix de la monumental -encara que aquesta darrera també formi part dels monuments- en el sentit de que no se li sol concedir un paper rellevant dins el programa iconogràfic del mateix, però que se'ns dubte és allà on els artistes podien alliberar en major mesura la seva imaginació i creativitat, al no veure's limitats per les condicions imposades pel patró i pels convencionalismes en què s'havien de representar determinades temàtiques.

El projecte de tesis doctoral que aquí es presenta, se desenvolupa en el marc del projecte d'investigació I+D+I *Guillem Sagrera y la escultura arquitectónica del siglo XV*,¹⁰¹ dirigit per la doctora Tina Sabater, professora titular del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de la Universitat de les Illes Balears, l'objectiu del qual és esmenar aquesta mancança pel que fa al context mallorquí. En ell es pretén ampliar el coneixement de la producció escultòrica de Guillem Sagrera, concretament d'aquella aplicada a l'arquitectura, duta a terme en els marcs geogràfics de Mallorca, Perpinyà i Nàpols. També es volen precisar les seves fonts d'inspiració i especificar quina projecció va tenir a través de l'anàlisi històrico-artístic i documental dels conjunts d'escultura arquitectònica de Mallorca, que resten en gran part inèdits, contribuint així en el coneixement i difusió d'aquest apartat del patrimoni insular.

Aquesta investigació es planteja per a completar els coneixements actuals sobre l'obra de Sagrera i del seu taller. Ja que malgrat Sagrera hagi estat la personalitat que més interès hagi despertat entre els investigadors,

¹⁰¹ Projecte I+D+I HUM2005-04035.

aquesta s'ha vist centrada en la seva producció arquitectònica i en les escultures monumentals de la Seu i Sa Llonja, quedant marginada aquella que hom considera que té un caire més decoratiu i anecdòtic, quan és realment en ella, sobretot en algunes de les mènsules de la Llonja on es poden observar les majors cotes de qualitat tècnica i plàstica. Els epígons de l'escultura sagreriana, aquella duta a terme pels membres del seu taller, no ha merescut pràcticament l'interès de la historiografia, la qual l'ha considerada residual i de qualitat inferior, per tant serà també un dels punts destacats a tractar.

El marc cronològic que s'ha fixat s'estén des de finals del segle XIV, amb la introducció de noves propostes plàstiques de la mà de Pere Morey i dels mestres estrangers de la zona septentrional d'Europa que treballaren al Portal del Mirador, fins a principis del segle XVI en què la influència i projecció del mestre -Sagrera- en el context insular es fa patent, abans de l'arribada de les fórmules renaixentistes, aplicades per primera vegada al cor de la catedral de Palma per l'artista aragonès Joan de Salas.

La proposta de tesi doctoral que presentam pretén aprofundir i desenvolupar algunes de les línies d'investigació plantejades pel projecte *Guillem Sagrera y la escultura arquitectónica del siglo XV*, les quals es centrarien en tres objectius principals:

- 1) Delimitació de mestres i tallers que treballaren a Mallorca entre 1390 i 1520.
- 2) Sistematització de les tipologies on s'aplica l'escultura arquitectònica per ordre de freqüència (ex.: claus de volta, permòdols, capitells, etc...) i dels materials i eines emprats.

- 3) Sistematització de repertoris iconogràfics utilitzats en l'escultura arquitectònica de caràcter figuratiu, tant aquella situada en edificis religiosos com civils.

Pel que fa al primer dels objectius: delimitació de mestres i tallers entre 1390 i 1520, es pretén en primer lloc fer una aproximació al tema i contextualitzar-lo incloent als treballadors de la pedra mallorquins dins el panorama de la Corona d'Aragó.

S'ha de fer una puntualització respecte a la terminologia a utilitzar. Es farà ús en major mesura del terme *lapiscidae* o treballadors de la pedra, que d'escultor, perquè, com se sap, a la Baixa Edat Mitjana les funcions d'arquitecte/mestre d'obres/picapedrer i escultor no estaven tant delimitades com per poder fer separacions estrictes entre *lapiscidae* i *imaginaires*.¹⁰² Hi ha constància d'individus que han realitzat indistintament un treball escultòric i un arquitectònic, i a la documentació arxivística, el mateix artista pot rebre el nom de *lapiscida* o *imaginaire*, fet que confirma que la majoria dels treballadors de la pedra es dedicaven indistintament a una o altra tasca. El terme *imaginarius* no sol ésser comú a

¹⁰² Respecte a aquest tema veure: B. QUETGLAS GAYÀ; *Los gremios de Mallorca*. Politècnica. Palma. 1980 (1939). Pag. 60-66. J. YARZA; "Artista-artesano en el gòtico catalán" a *Lambard. Estudios d'Art Medieval*. III. 1983-85. Pag. 129-169. E. LUCIE-SMITH; "Il Medioevo europeo" a *Storia dell'artigianato*. Laterza, Bari. 1984. Pag. 126. Joan DOMENGE; "Entorn als oficis artístics de Mallorca. Una aproximació als treballs i ocupacions dels artistes medievals (segles XIV-XVI)" *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals. La manufactura urbana i els menestrakls (ss. XIII-XVI)*. IEB. Palma. 1990. Pag. (381-398) 385-389 i 389-390. M. R. MANOTE I CLIVILLÉS; "Aproximación a la figura del escultor catalán en la Baja Edad Media" a *Cathalonia. Arte gótico en los siglos XIV-XV (Catálogo de la exposición)*. Madrid. 1997. Pag. 57-66.

No serà fins al 1578 que els escultors apareixen amb autonomia pròpia encara que associats a pintors i brodadors.

la documentació, del que es dedueix que aquests quedaven englobats dins el camp més ampli del treball de la pedra.

També es pretén fer un estudi de l'organització pre-gremial, les anomenades confraries que estaven revestides d'un caràcter religiós i assistencial, i com es varen anar desenvolupant i consolidant fins a arribar a les corporacions gremials pròpiament dites. Aprofundint en aspectes relatius als sistemes de treball, la jerarquia, l'aprenentatge... L'estudi en profunditat de les nissagues també serà un punt destacat a tractar. Les relacions que podien establir-se entre ells i els diferents sistemes d'associar-se, o quin era el grau d'endogàmia a partir del concert de matrimonis. També es posarà l'esment en quin era el paper que exercien el *lapiscidae* dintre la societat mallorquina i saber en quina consideració els tenia aquesta.

Dintre de l'apartat de mestres i tallers es dedicarà especial atenció al col·lectiu de *lapiscidae* estrangers. Quin era el seu origen, els motius de la seva arribada, la incidència que tingueren en el gremi mallorquí, la seva situació social... seran alguns dels aspectes a tractar.

S'ha pogut constatar que durant tota la Baixa Edat Mitjana, la seva presència a Mallorca fou bastant nombrosa. L'elevat nombre de contractes d'aprenentatge amb mestres mallorquins, sobretot a partir de la segona meitat del XV, indueix a pensar que aquests devien gaudir de considerable reputació, i que el treball de la pedra a Mallorca tenia més importància del que fins avui dia la crítica li ha atorgat.

L'objectiu que es persegueix amb l'anàlisi d'aquest tipus de documentació (contractes aprenentatge) i l'estudi del col·lectiu dels treballadors de la pedra forans, és

provar que els picapedrers i escultors mallorquins gaudien de major fama i renom del que la historiografia creu i que aquesta es va veure incentivada sobretot a rel de l'estança de Guillem Sagrera i membres del seu taller al Sud d'Itàlia i Sicília.

Respecte al segon dels objectius, la sistematització de les tipologies on s'aplica l'escultura arquitectònica, de les eines i els materials emprats, correspon sobretot a fer una catalogació perquè estudis que s'emprenquin amb posterioritat puguin seguir la línia establerta, ja que, com ha quedat patent a l'estat de la qüestió, un dels principals problemes per emprendre estudis que s'atraquin a l'escultura des de diverses vessants es deu a que la majoria de les peces no estan catalogades de forma sistemàtica.

Que no hi hagi actualment cap treball fet sobre escultura arquitectònica obliga a realitzar en primer lloc aquesta catalogació per tenir coneixença de tot el material existent i poder conferir-li una estructura lògica i ordenada, precisament per facilitar la continuació dels estudis al respecte.

Materials i eines, sí que han estat objecte d'estudi per alguns autors encara que de forma puntual i mai aplicant-ho a les peces pròpiament dites. La seva catalogació i anàlisi ajuda a conèixer i comprendre millor el treball del *lapiscida* i per tant és un apartat cabdal i que no es pot obviar a l'hora d'emprendre un estudi de conjunt sobre aquest col·lectiu i les obres que realitzaven.

El tercer objectiu, la sistematització de repertoris iconogràfics utilitzats en l'escultura arquitectònica de caire figuratiu, és la conseqüència lògica del

desenvolupament del segon punt a tractar, ja que en totes les tipologies allà on s'aplica l'escultura (capitells, mènsules, claus de volta...) hi ha una iconografia representada. El seu anàlisi proporcionarà informació sobre quines eren les temàtiques més habituals, per quines es tenia preferència i si hi ha relació entre una determinada iconografia amb un lloc concret, és a dir, si certs repertoris iconogràfics es reservaven per ser representats a parts puntuals d'alguns edificis. Una vegada que s'hagi dut a terme un estudi de conjunt d'aquest tipus d'escultura i s'hagi analitzat en profunditat es podrà constatar si realment tenia un caràcter purament ornamental o si pel contrari també era part important del programa iconogràfic principal o si en formava un altre en paral·lel a aquell. D'aquesta manera es podria arribar a confirmar o refutar si estava revestida de connotacions simbòliques o al·legòriques.

La qualitat plàstica que presentin oferirà informació sobre si aquest tipus d'escultura, donat el seu caràcter "decoratiu" i "residual" de que tradicionalment se l'ha qualificava, es reservava perquè la treballassin els membres manco dotats del taller i per aquells que encara no havien assolit la categoria de mestre, o si pel contrari, se li conferia el mateix protagonisme que a l'escultura monumental.

En definitiva, l'objectiu final de qualsevol investigació és contribuir a l'ampliació del coneixement. Amb això es persegueix donar a conèixer una part important del patrimoni mallorquí que fins ara ha restat inèdit, confiant en la seva difusió, ja que sense aquesta no es pot pretendre que arribi a ser objecte de protecció.

3. SISTEMA DE TREBALL

Per arribar a assolir els objectius plantejats ens centrarem en dos pressuposts bàsics, en primer lloc l'anàlisi de la documentació arxivística, tant aquella que ja ha estat publicada com la inèdita, i en segon, l'anàlisi formal, tècnic i iconogràfic de les peces escultòriques objecte d'estudi.

El treball de camp consistirà en la recerca de les fonts documentals, per una banda, i per l'altra, juntament amb el grup d'investigació, es durà a terme la campanya fotogràfica.

Les fitxes catalogràfiques digitals seran el mitjà a través del qual s'ordenarà, recopilarà i reorganitzarà tot el material, facilitant la seva posterior consulta i sistematització.

3.1 FONTS ARXIVÍSTIQUES

Les fonts arxivístiques poden aportar notícies directes o indirectes sobre les obres d'art en qüestió, però degut a que l'escultura arquitectònica no constava com a part principal dels programes iconogràfics dels edificis,¹⁰³ es fa gairebé impossible trobar alguna notícia referent a ella. És precisament aquest el principal problema amb el qual ens enfrontam a l'hora de poder atribuir obres determinades a autors concrets havent-nos de limitar a aplicar la categoria més àmplia de taller.

Per tant, el que sobretot oferirà la documentació d'arxiu seran dades relatives als *lapiscidae*, com a col·lectiu i com a individus autònoms, sobre sistemes de treball, materials i eines.

Els treballs de recerca centrats en l'època medieval que els historiadors i investigadors han realitzat als arxius mallorquins, han estat considerables, donant com a resultat la sortida a la llum d'una quantitat important d'informació relativa a obres i artistes que ha facilitat molt la tasca dels historiadors de l'art.

Com s'ha pogut veure a l'estat de la qüestió, gairebé la majoria d'aportacions fetes al respecte comprenien una part que consistia en la transcripció de documentació arxivística. Els investigadors no s'han limitat al buidatge sistemàtic d'alguna de les seccions o sèries que es poden consultar sinó que han fet incursions gairebé en totes elles, extraient de cada una la part que creien més interessant i profitosa. D'això resulta que el neòfit que

¹⁰³ Tinguis en compte el cas de la Llonja. Al contracte només consta la iconografia de les escultures que havien d'ésser ubicades als llocs més emblemàtics: la Verge i l'Àngel de les portes d'accés i les escultures hagiogràfiques ubicades a les torres dels extrems.

comenci a endinsar-se dins el món de la investigació arxivística trobi un panorama bastant més limitat del que per ventura li agradaria. Malgrat això i gràcies a la riquesa de les fons documentals dels arxius mallorquins, sempre que s'acudeix a ells s'arriba a trobar alguna dada, encara que aquesta sigui indirecta, que serveix per aprofundir, matisar o completar alguns dels temes que es pretenen tractar.

Atenent a aquestes consideracions, és clar que el buidatge bibliogràfic esdevé una part fonamental en el sistema de treball, gairebé tant o més important que el buidatge documental pròpiament dit. No obstant això, aquest darrer també conforma una part destacada en el pla de treball, perquè es fa necessari completar i ampliar aspectes que han quedat descuidats o que han restat inèdit per considerar-los aparentment irrellevants.

En aquest capítol es pretén en primer lloc fer un breu comentari sobre la localització/ubicació de les fonts, realitzar una classificació del tipus de fonts que es poden trobar als arxius, per passar finalment a explicar la tipologia d'aquelles que seran utilitzades, el mode en que s'utilitzaran i què se'n pot extreure, a fi i efecte d'arribar a assolir els objectius proposats.

3.1.1 LOCALITZACIÓ / UBICACIÓ

Els arxius mallorquins són uns dels més complets de tot l'estat espanyol. Gràcies a que no han estat víctimes de guerres i saquejos, a diferència d'altres del territori nacional, es pot gaudir d'uns fons documentals tan rics.

S'ha de destacar també la quantitat, qualitat i importància de les sèries que contenen documents d'època medieval. Aquests es troben repartits entre l'Arxiu del Regne de Mallorca, l'Arxiu Capitular i el Diocesà. Serà sobretot en els dos primers on es podrà trobar més material per poder dur endavant els objectius.

3.1.2 CLASSIFICACIÓ DE LES FONTS

Les fonts arxivístiques o documentals es poden dividir en tres grups: les públiques, les eclesiàstiques i les privades.

3.1.2.1 Públiques

La majoria de documentació de caràcter públic es custodia a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Aquesta es pot subdividir en dos grups, per una banda, les fonts relatives al Regne o a l'administració reial i a l'Administració pública i en segon lloc, les notarials o de fe pública.

Les institucions de l'Administració Reial que continguin documents compresos a l'Època Medieval, concretament entre els segles XIV i XVI (marc cronològic que ens hem proposat) estan dividides en una sèrie de seccions que comprenen la Governació, la Batllia, la Vegueria i el Reial Patrimoni.

Els arxius de les institucions de l'administració pública, a la vegada, estan dividits en altres seccions: la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca, el Sindicat de Fora, el Consolat de la Mar, el Col·legi de la

Mercaderia, les corporacions gremials i els arxius que custodien tot el que respecte als hospitals.¹⁰⁴

- ADMINISTRACIÓ REIAL:

Pel que fa al tema objecte d'estudi, la informació que es pot trobar a l'Administració Reial és molt minsca. El més interessant en el camp de la història de l'art són les notícies relatives a obres empreses pels monarques, com a conseqüència se poden trobar algunes dades referents als *lapiscidae* que hi participaren. Però és sobretot en temps del Regne Privatiu de Mallorca, quan els monarques estaven vertaderament interessant en promoure obres de gran envergadura, on es poden trobar les dades més significatives. Una vegada que Pere IV va conquerir les Illes i les va incorporar de nou a la Corona d'Aragó, les iniciatives provinents de la Corona, varen mancar, prenent així el relleu, l'Església i la Universitat.

Una de les sèries que interessin dins *Reial Patrimoni* és la de *Capbreus*, que passarà a ésser analitzada a l'apartat corresponent de tipologia de fonts.

- ADMINISTRACIÓ PÚBLICA O DEL REGNE:

Per tant s'haurà d'acudir a la documentació generada per les institucions del govern de l'illa (seccions relatives a l'Administració del Regne) més que a les de l'Administració Reial, per trobar algunes dades que tinguin

¹⁰⁴ Per a una informació més detallada sobre la classificació de les sèries de l'Arxiu del Regne de Mallorca, veure: R. URGELL HERNÁNDEZ; *Arxiu del Regne de Mallorca: guia*. Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears. Palma. 2000.

interès. Al respecta, les més destacades són les seccions de la Universitat i de les corporacions gremial.

Pel que fa a la secció de la Universitat i Regne de Mallorca, corporació que representava a Ciutat de Mallorca fins a l'entrada en vigor del Decret de Nova Planta (1715), especialment interessant resulta la documentació concernent a les talles, com s'explicarà a l'apartat de "tipus de fonts". La secció d'extraordinaris d'Universitat també nodreix d'informació sobre aspectes relatius a obres que aquesta emprengué, ja fossin de caire urbanístic o del tipus que avui denominaríem d'enginyeria; en elles hi solen aparèixer dades relatives als *lapiscidae* que hi treballaren. Els mateixos *Extraordinaris*, ofereixen informació sobre la concessió de franqueses de prevere, document mitjançant el qual el beneficiat estava exempt de pagar impost per un temps de deu anys. Eren útils a l'hora d'atreure cap a l'Illa particulars amb els quals estassin interessats, i era un mode de fomentat la immigració. Si resulta útil pel nostre tema es deu a que en vàries ocasions es va concedir dita franquesa a un *lapiscidae*, fet que demostra que se'l valorava com a professional.

La sèrie que es refereix a les corporacions gremials és una altra part important dintre de la secció de l'Administració del Regne. Tot i que està molt dispersa i incompleta, però que atraca al coneixement de les normatives i el funcionament dels oficis artístics, a la vegada que dóna llum sobre la important tasca de les confraries i col·legis en la promoció d'obres d'art de caire religiós (imatgeria i retaulística). S'ha de dir, però, que gran part dels capítols que es refereixen als *lapiscidae*, varen ser publicats per A. Pons.¹⁰⁵

¹⁰⁵ A. PONS; "Els gremis..."

- FONTS DE FE PÚBLICA O NOTARIALS:

S'ha especificat que les fonts públiques es podien dividir en dos subapartats: la referent al Regne i a l'Administració i aquelles que són de fe pública o notarials.

Aquesta darrera és molt abundant, sobretot a l'Arxiu del Regne de Mallorca, a l'Arxiu Capitular també hi ha catalogats varis notaris d'època medieval, però és en aquell on hi ha el gruix principal. Les seccions notarials compten amb documentació molt variada, els notaris mallorquins solen presentar els registres en llibres d'actes, contractes i protocols i apart comprenen els de testaments inventaris i subhastes, els quals passaran a ser explicats detingudament a l'apartat de tipologia de les fonts.

Es tracta del tipus de documentació que més informació ha proporcionat al camp de les arts plàstiques. Tant pel que fa a l'aportació de dades que serveixen per traçar dades biogràfiques sobre els artistes i les relacions que establiren entre ells, com pel que atén a la documentació que ha permès connectar obres anònimes am l'artífex que la va realitzar.

3.1.2.2 Eclesiàstiques

Les fonts eclesiàstiques estan més disperses que les públiques. Els seus fons es reparteixen entre l'Arxiu Capitular, l'Arxiu Diocesà, l'Arxiu del Regne de Mallorca,

els arxius parroquials¹⁰⁶ i alguns dels arxius del convents femenins (Santa Clara, Jerònimes).

Les fonts eclesiàstiques tant del clero regular com del secular ofereixen diversa informació sobre la seva fundació, l'organització interna i altra relacionada amb la promoció de caire artístic que dugueren a terme. És sobretot aquesta darrera de la que pot treure major profit l'historiador de l'art, però degut a la seva dispersió i a la manca de sistematització es fa difícil una anàlisi acurada.

Per conèixer els fons que custodia l'Arxiu Capitular és imprescindible acudir a la catalogació que feu Josep Miralles Sbert entre 1895 i 1901.¹⁰⁷

Els llibres més importants que custodia per a l'historiador de l'art són els de fàbrica que comprenen des del 1327 fins el segle XIX.¹⁰⁸

Respecte a l'Arxiu Diocesà, a la secció de *registres* s'hi custodia documentació relativa a l'administració de justícia, aquí s'hi poden trobar denúncies, reclamacions o d'altres, algunes de les quals tenen com a protagonistes a picapedrers i escultors que dirimeixen qüestions personals algunes de les quals poden tenir alguna cosa a veure amb aspectes artístics. Aquestes passaran a ser comentats a l'apartat que tracti sobre la tipologia de les fonts judicials.

3.1.2.3 Privades

Les fonts de caràcter privat és la darrera de les tipologies amb la qual ens trobam, formada per arxius

¹⁰⁶ A l'Arxiu del Regne de Mallorca també es custodia part de la documentació generada per algunes parroquials.

¹⁰⁷ J. MIRALLES SBERT; *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*. 3 vols. Imprenta Mossén Alcover. Palma. 1936-1943.

¹⁰⁸ *Ibidem*. Tom I. Pag. 330-381.

particulars, principalment pertanyents a famílies de la noblesa. Tot i que alguns dels seus fons s'inicien en època medieval, les possibles referències que hi pugui haver respecte al patrimoni artístic de la família en qüestió són molt minses i es troben considerablement disperses, a més, d'elles poca cosa es pot extreure sobre el tema dels *lapiscidae*. Per tant s'ha obviat la consulta d'aquesta tipologia de font.

3.1.3 TIPOLOGIA DE LES FONTS A UTILITZAR

La tipologia de les fonts que proporcionen informació és molt variada. Una font a la vegada pot ésser directa o indirecta. Directa en el cas de que en ella es contemplin aspectes pròpiament artístics, i indirecta quan sense que aquests hi estiguin explícits es pot deduir alguna cosa relacionada amb ells.

3.1.3.1 Fonts fiscals

Un tipus de fonts indirectes són les fiscals. Entre elles destaquen la talla, el morabatí i el capbreu.

- TALLA¹⁰⁹:

¹⁰⁹ A la secció de l'Arxiu Històric de l'Arxiu del Regne de Mallorca es custodien una sèrie d'exemples de talles amb les signatures següents: AH 2100 (any 1478), AH 3083 (any 1483) AH 3016 (any 1512). La primera publicació d'una talla va tenir lloc el 1933 en el marc del *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*: veure A. CANYELLES; "Tall per una armada contra corsaris (1449)" a *BSAL*, 24. Palma. 1933. Pag. 8-22. Però qui ha tractat amb major profunditat el tema de les talles ha estat Maria Barceló, veure: M. BARCELÓ; "Anotacions sobre l'interès de les "talles" com a repertori antroponímic:S. XV" a *Butlletí interior*. N° 10. Societat d'onomàstica. Barcelona. 1982. Pag. 81-85; M. BARCELÓ; "Sobre una talla de 1478" a *BSAL*, 39. Palma. 1983. Pag. 436-448; M.

La talla era un impost directa de caràcter extraordinari que la Universitat imposava quan el Regne necessitava fons per fer front a despeses públiques puntuals o quan sorgia alguna urgència que requerís de liquidesa immediata per solucionar-la. Per exemple la talla es solia recaptar per reparació de la sèquia que conduïa l'aigua cap al centre de la Ciutat o per la reparació de les murades, sobretot quan l'amenaça de corsaris s'aguditzava.

L'impost gravava de manera directa damunt el patrimoni que posseïen les persones contribuents pagant un percentatge sobre aquest que no estava estipulat per endavant.

La talla com a document sol estar conformat per una sèrie d'apartats. En primer lloc es citen les parròquies en què estava dividida la Ciutat (Santa Eulàlia, Sant Miquel, Santa Creu, Sant Jaume i Sant Nicolau¹¹⁰) i les illetes en que a la vegada es dividien cada una d'elles. Baix cada illeta es cita la relació nominal dels contribuents que solia anar acompanyada per la professió que exercia cada un; les dades es completaven amb l'aportació econòmica proporcional al seu patrimoni que els pertocava pagar. En ocasions també hi pot haver anotades algunes observacions que es poden referir a la situació actual per la qual està passant el contribuent.¹¹¹

BARCELÓ; *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*. IEB. Palma. 1988; M. BARCELÓ; "Més sobre l'impost del tall" a *Randa*, 29. Barcelona. 1991. Pag 185-217; M. BARCELÓ; *La talla de la Ciutat de Mallorca (1512)*. Palma. 2002.

¹¹⁰ La parròquia de Sant Nicolau fou la creada més tardanament, el 1302. Per una més detallada informació sobre les circumscripcions en què estava dividida la Ciutat veure: M. BARCELÓ CRESPI, G. ROSSELLÓ BORDOY; *La ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad mediterránea medieval*. Lleonard Muntaner. Palma. 2006.

¹¹¹ A la talla que es feu el 1512 per la reparació de la murada es diu del mestre *lapiscida* Joan Oliver que *està a Sineu e no té res* (M. BARCELÓ; *La talla de la Ciutat...* Pag. 83.

Tot i que com ja s'ha dit, la talla no es una font directa i en ella no hi queden reflectides qüestions de caire artístic, sí proporciona tota una sèrie de dades que es poden extrapolar a un context artístic. En primer lloc, proporciona l'onomàstica de tot un grapat d'individus que sabem eren *lapiscidae* gràcies a que al costat del nom hi apareix la professió, en segon lloc queden consignades la parròquia i la illeta allà on tenia la seva residència i en tercer, la informació tributària permet apropar-se a aspectes socio-econòmics, concretament al seu nivell de renda, a partir de la quantitats assignades i a pagar.

Tenir constància dels noms sempre és una dada interessant perquè permet tenir un punt de partida a l'hora d'emprendre noves recerques en els casos de que sigui algú desconegut, i en el cas de que ja sigui una persona coneguda aporta noves dades sobre ella. Saber el nom de la parròquia i de la illeta allà on residia pot semblar una dada completament anecdòtica, sobretot aplicada a un únic individu, però si s'analitza en conjunt es pot arribar a algunes conclusions, com per exemple deduir si el col·lectiu dels *lapiscidae* estava concentrat en una zona concreta o si, pel contrari estaven repartits per tota la ciutat sense que la seva ubicació és pogués deure a qüestions laborals o corporatives.

Pel que fa la solvència econòmica, també es poden arribar a conclusions a nivell particular i a nivell col·lectiu. Segons la quantitat a pagar que se li hagi assignat a un individu es pot arribar a saber quina era la seva situació econòmica, la qual cosa podria ser un indicador aproximant de com se'l valorava dins la professió, que fos un *lapiscida* reputat, el taller del qual rebés un nombre considerable d'encàrrecs, es reflectiria a la seva economia, el mateix ocorreria si la situació fos a la inversa. Si les dades de tots els *lapiscidae* que

apareixen a les talles s'analitzen en conjunt i no només fent les comparacions pertinents entre ells sinó també amb la resta dels contribuents, es podrà veure quina consideració tenien dintre la societat medieval mallorquina, si aquesta era elevada o si pel contrari se'ls valorava com a la resta del col·lectiu artesanal (ferrers, paraires, pintors...). Al respecte també es podrà veure quin era el grau o jerarquia que ocupaven dins aquest darrer.

- EL MORABATÍ:

El morabatí també és un altra tipus de font fiscal. Es tractava d'un impost equivalent a 8 sous que es pagava com a monedatge cada set anys i que implicava per part de la reialesa el compromís de no manipular la moneda. Es veien obligats a pagar el morabatí tots aquells que posseïssin un patrimoni igual o superior a 10 lliures i que habitassin una casa independent.¹¹²

Es poden donar casos de morabatins nominals com el que va trobar a l'Arxiu del Regne de València Mª Desamparados Cabanes, el qual corresponia la recaptació feta el 1390 a la parròquia de Sant Miquel de Palma.¹¹³ En els casos en que es consigna la parròquia i el nom dels contribuents, la font pot ésser emprada de la mateixa manera que la talla.

- EL CAPBREU:

Aquests es custodien, com s'ha dit més amunt, dins la secció del Reial Patrimoni. "El capbreu és l'inventari d'un

¹¹² A. SANTAMARÍA; "Demografia de Mallorca. Análisis del morabatín de 1329" a *Mayurqa*, 20. Palma. 1981-1984. Pag. 155-222.

¹¹³ M^a. D. CABANES PECOURT; "El "Morabatí" de 1390 en la parroquia de San Miguel" a *Estudis Baleàrics*, 28. Palma. 1988. Pag. 73-82.

reconeixement de drets, especialment emfitèutics, per a evitar prescripcions”¹¹⁴ El principal objectiu d'un capbreu era saber quins eren els drets i les rentes a percebre per part de l'administració i els senyors que ostentaven un domini directe sobre propietats. Es feia per tenir un coneixement exacte dels béns dels ciutadans contribuents perquè es poguessin efectuar els pagaments d'acord amb el patrimoni que posseïen.

En els capbreus, que es solen referir a una parròquia concreta, hi apareix, al marge esquerra del document, el nom del propietari, la seva professió i el tipus de propietat que posseeix i al marge dret queda consignat si la propietat en qüestió està gravada o no i en el cas de que ho estàs, quin era el tipus de gravamen (alou, lluïisme...) i això es feia establint un ordre que corresponia a les illetes en que la parròquia estava dividida.¹¹⁵

En aquests casos la font es pot emprar de la mateixa manera que la talla i el morabatí amb l'afegitó de que aquí s'aporta una dada addicional: si la propietat estava gravada i en el seu cas amb quin tipus de gravamen.

- FRANQUESES DE PREVERE:

Les franqueses de prevere són un tipus de documentació expedida per la Universitat i que es contenen a la sèrie d'*Extraordinaris*. Consistia en eximir impostos a les persones a qui se'ls concedia en la mateixa manera en que ho estaven els preveres. Afavorien a aquells de fora que

¹¹⁴ M. BARCELÓ CRESPI; "El "Capbreu": font per a l'anàlisi d'una comunitat urbana" a *Mayurqa*, 20. Palma. 1980-1984. Pag. (233-240) 234.

¹¹⁵ Cas del que correspon a la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514: ARM, R.P. 435.

establien la seva residència a aquí i s'atorgaven per un temps de deu anys.

Els casos en que el protagonista és un *lapiscida* també estan revestits d'interès ja que gràcies a això es poden deduir diversos aspectes no només sobre la seva persona sinó també del context i dels motius que induïren als jurats a fer la dita concessió. En podien ser beneficiaris treballadors de la pedra mallorquins que havien emigrat fora de l'Illa o aquells que procedien d'altres zones geogràfiques i decidien establir-se a Mallorca. Els dos casos són igualment il·lustratius. Mateu Forsimanya esdevé un exemple del primer; a ell se li va concedir la franquesa de capellà el 1467 perquè no se'n tornàs cap a Nàpols i així pogués continuar com a capmestre d'obres de l'Hospital General.¹¹⁶ El document esdevé un indicador del prestigi que devia haver assolit el mestre, ja que si no hagués estat així el més probable es que no haurien acordat concedir-li.

Els casos a la inversa resulten igual d'interessants atès que a partir d'ells es pot extreure informació relativa als llocs de procedència dels *lapiscidae* i arribar a intuir els motius pels quals aquell decidia instal·lar-se en una regió estrangera, i aquells altres pels quals la regió en qüestió l'acceptava. Si en una determinada època es concedeix una quantitat considerable de franqueses de prevere a treballadors de la pedra forans pot significar que l'Illa patia una mancança de professionals¹¹⁷ o de la

¹¹⁶ A. PONS; "Miscelànea de documents. Un capmestre d'obres notable" a *BSAL*, 26. Palma. 1953. Pag. (211-215) 212-213.

¹¹⁷ A la franquesa de prevere atorgada el 1479 a Pere Mersa, *lapiscida* que residia a Nàpols, queda constància de que la Ciutat i Regne de Mallorca "...per causa de las ditas mortalitats pessades ha presa gran diminucio...per causa de las ditas mortalitats en aquesta universitat hage molts pochos homens del dit offici...". És a dir, que el més probable és que arrel d'un brot de pesta la Ciutat hagués quedat mancada de treballadors de la pedra i es veiés obligada a acceptar als estrangers.

necessitat d'aconseguir atreure a individus concrets més qualificats per fer front a alguns treballs puntuals. No obstant també s'ha de tenir en compte que en ocasions eren els mateixos artistes els que la sol·licitaven.

Encara que no tractin estrictament sobre aspectes històrico-artístics, les franqueses de prevere són un tipus de documentació útil la qual pot ésser analitzada des de les distintes vessants que s'han comentat per fer les deduccions oportunes.

3.1.3.2 Fonts judicials

També en els processos judicials, ja siguin aquests civils o d'altre tipus, resolts davant les diverses jurisdiccions, es pot trobar informació relativa a *lapiscidae*. Alguns menestrals interposaven recurs davant l'administració de justícia de la Cúria eclesiàstica, però també es donaven casos en que era la mateixa Cúria la que cridava a l'ordre a algun menestral. A la secció *Registres* de l'Arxiu Diocesà es pot trobar informació al respecte, alguna de la qual ja ha estat publicada per Joan Rosselló Lliteres.¹¹⁸

Aquesta secció ofereix dades que poden ser directes, si tracten obertament de litigis originats per qüestions artístiques,¹¹⁹ o indirectes en els casos en que el

¹¹⁸ J. ROSSELLÓ LLITERES; "Recurs dels menestrals a la justícia eclesiàstica durant l'Època Medieval" *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals* (novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 329-355. Aquest autor va buidar una sèrie de registre de l'Arxiu Diocesà titulada *Resgistra Litterarum Justitiae*, limitant-se, per donar homogeneïtat al treball als anys 1356-59, corresponents a l'episcopat d'Antoni Colell i als anys 1415-16; 1426-27, corresponents al de Lluís de Prades. D'ells ha extret les dades que feien referència als menestrals.

¹¹⁹ El 15 de juny de 1416 "A instància de Llorenç Tosquella, escultor *imaginarius*, se mana a Bernat Poch i Bernat Aulaguer, obrers d'un retaule sots invocació de Santa Llúcia de la parròquia d'Artà, que

protagonista sigui un *lapiscidae* o escultor però que no s'hagi presentat davant la justícia per motius d'aquest tipus.

Noms, dades cronològiques en les quals es mouen, reclamacions de deutes o incompliment dels terminis estipulats... són casos amb els quals ens podem topar i que en definitiva ajuden a perfilar la biografia personal i artística dels artistes.

3.1.3.3 Llibres de Fàbrica

Els llibres de fàbrica estan custodiats a l'Arxiu Capitular de Mallorca i són una font clau, no només per conèixer el procés històrico-constructiu de la catedral sinó perquè d'elles es pot extreure informació vària sobre els artistes que treballaren a l'obra de la seu i és, a més, una de les poques fonts on queda consignada alguna notícia referent a l'escultura arquitectònica o aplicada.

A la Baixa Edat Mitjana, l'edifici més emblemàtic per a una ciutat era sens dubte la catedral, en ella hi conflueix bona part de l'artesanat (pintors, ferrers, fusters, picapedrers, escultors...), i dins tot l'entramat que conformava, es pot dir que qui més destacaven eren els treballadors de la pedra.

Si la catedral era l'edifici civil i eclesiàstic més important de tota l'illa i un símbol per a tota la Ciutat de Mallorca, és obvi que els tallers que hi treballaren al llarg de tota la seva història constructiva eren els que gaudien de major reputació en aquell moment. Per tant, per conèixer quins eren els tallers de treballadors de la pedra

dins 10 dies li paguin 100 sous que li deuen de la resta de dit retaule" *Ibidem*. Pag. 342.

més important entre finals del segle XIV i principis del XVI és fa ineludible acudir als llibres de fàbrica.

Aquests llibres solen ser relacions o resums de comptes i partides de despeses (*llibre de rebudes e dades*) i gràcies a ells es poden conèixer dades ben interessants referents a artesans, sous, sistemes de treball materials, eines...

Les nòmines proporcionen informació relativa a la forma de pagament: quan, quant i com cobraven i quins eren els *lapiscidae* més reputats en funció qui tenia el sou més elevat. A partir de la relació dels jornals es pot saber quant temps romangueren treballant. També es pot saber qui era el mestre major en un determinant moment del procés constructiu i qui el secundava, si tenia fadrins i captius, les tasques pròpies del seu càrrec... Els sistemes de treball, altra de les qüestions interessants i a tenir en compte, també quedaven consignats, encara que fos de forma indirecta.

Dos dels objectius que ens havíem proposat eren l'estudi de materials i eines, al respecte els llibres de fàbrica constitueixen una font de primera fila ja que en ells s'especifiquen les pedres que s'utilitzaven en la construcció i en l'elaboració d'imatges o d'escultura figurativa i decorativa, i la seva procedència, a partir de la relació de les pedreres que subministraven material. Pel que fa al tema de les eines, també se les anomena sovint, sobretot en ocasions de compra o quan el sotsobrer pagava al ferrer per haver-les esmolat.

Els llibres de fàbrica són una font important també per conèixer l'ofici dels trencadors de pedra que eren els *lapiscidae* que treballaven a les pedreres d'on s'extreia el material que posteriorment es transportava per via fluvial a peu d'obra. Els trencadors són també una part destacada dintre dels treballadors de la pedra tot i que aquest ofici

en concret no requeria de la mestria que era necessària per llavorar obres escultòriques. Així i tot no es estrany trobar documentat un individu treballant a les pedreres i paral·lelament a l'obra major, la qual cosa és un altra indicador de la versatilitat dels *lapiscidae* i demostra que seria simplista fer una classificació estricta entre trencadors, picapedrers, mestres d'obres i escultors i que és més correcte incloure-los a tots baix la denominació de *lapiscidae* o treballadors de la pedra, sempre i quan es tingui en compte que dins ell és obvi que uns devien estar més qualificat que altres per realitzar un treball determinat que requerís de major destresa.

S'ha de dir que pràcticament des dels inicis de la historiografia dedicada a tractar l'edifici de la Seu, els llibres de fàbrica s'han tingut en compte a l'hora d'elaborar un discurs històrico-artístics. P. Piferrer i J.Mª Quadrado en van transcriure part a l'apèndix de *Recuerdos y bellezas de España*,¹²⁰ M. Durliat va ampliar la informació documental sobre el Portal del Mirador a les notes a peu de plana del seu article sobre el mateix,¹²¹ J. Sastre va transcriure el primer llibre de fàbrica i sagristia,¹²² J. Domenge a l'apèndix documental de la seva tesi va transcriure les dades relacionades amb qüestions artístiques i constructives dels llibres corresponents al segle XIV¹²³ i la darrera aportació al respecte torna a venir de la mà de J. Sastre qui s'ha dedicat a la transcripció íntegra dels llibres de fàbrica que comprenen els anys entre 1390 i 1430.¹²⁴ Però com es pot comprovar aquestes fites bibliogràfiques no completen el marc

¹²⁰ P. PIFERRER; J.M^a. QUADRADO; *Islas...* Pag. 419-425

¹²¹ M. DURLIAT; "Le portail du Mirador..."

¹²² J. SASTRE; *El primer llibre de fàbrica i sagristia de la Seu de Mallorca (1327-1345)*. Cabildo de la Seu. Palma. 1994.

¹²³ J. DOMENGE MESQUIDA; *L'obra de la Seu...*

¹²⁴ J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430)...*

cronològic que ens hem imposat, per tant es fa necessari per poder dur endavant els objectius, acudir a la resta de llibres que s'estenguin fins a principis del segle XVI per conèixer els noms de la resta de mestres i de tallers de *lapiscidae* que treballaren a l'obra de la seu.

3.1.3.4 Documentació gremial

Per conèixer l'organització, el funcionament, la gestió interna i com anaren evolucionant les confraries i els gremis és imprescindible acudir a la documentació produïda per les corporacions gremials: ordenances, actes de capítols generals, llibres de comptabilitat, llibres de veedors. Aquesta documentació es troba custodiada a l'Arxiu del Regne de Mallorca.

Pel que fa al tema que ens ocupa s'ha d'especificar que les ordenances -que són aquelles que aporten més informació sobre l'ofici en qüestió- de 1405, 1506, 1514, 1674 ja han estat publicades per A.Pons¹²⁵ i P.A. Sancho¹²⁶ i les que es feren el 1487, tot i que no ha aparegut la seva transcripció, han estat comentades, en major o menor mesura, per altres autors que s'han atracat al tema.¹²⁷ Així i tot serà necessari revisar sobretot aquestes darreres per veure si es pot aconseguir alguna dada que pugui resultar d'interès.

¹²⁵ A. PONS; "Els gremis...

¹²⁶ P.A. SANCHO; "Constitución del gremio de los albañiles...

¹²⁷ B. QUETGLAS; *Los gremios de Mallorca...*

A. SANTAMRÍA ARANDEZ; "La formación profesional en Mallorca...

M. GAMBÚS SAÍZ; "El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos XVI-XVII" a *BSAL*, 43. Palma. 1987. Pag. 157-172.

J. DOMENGE MESQUIDA; "Entorn als oficis artístics de Mallorca..."

I. GARAU; "Les ordenances del gremi de picapedres del 1405..."

Tot i que aquest tipus de documentació constitueix una font directe no s'ha d'oblidar que és necessari complementar-la amb altra de caràcter indirecte per arribar a establir conclusions vàlides a varis nivells. És a dir, totes aquestes fonts que han estat anomenades (ordenances, capítols...) donen una visió de conjunt sobre la corporació però hi ha un altra tipus de documentació que tot i tenir autonomia per ella mateixa -i que passarà a ser explicada en el seu corresponent apartat (per exemple contractes d'aprenentatge, capitulacions matrimonials...)- i que es refereix a un o varis individus en particular, ajuda a completar la visió general que es pugui arribar a assolir sobre els gremis: les relacions que es podien establir entre els seus membres, si s'acataven les normes que imposaven des de la cúpula de poder, etc...

3.1.3.5 Fonts notariales

Quant a la documentació de fe pública s'ha d'afirmar que és aquella que més informació proporciona per l'estudi de qüestions artístiques i, pel que fa al nostre estudi, juntament amb els llibres de fàbrica és aquella que serà analitzada en major profunditat perquè és d'on s'extrauran més dades que serveixen als pressuposts pels quals ens interessam. Els notaris consignaven el seu treball en llibres varis: manuals, actes, contractes, protocols, testaments, subhastes i inventaris... Tots ells contenen informació destacada i interessant.

Com s'ha comentat amb anterioritat i com s'ha pogut veure també a l'estat de la qüestió, les recerques arxivístiques centrades en notaris d'època medieval han estat fructíferes. Varis investigadors s'han dedicat a

extreure documentació relacionada amb els treballadors de la pedra, per tant les fonts bibliogràfiques -les quals ja han estat buidades en la seva totalitat- al respecte són abundants i precisament aquest buidatge ha constituït una part destacada dins el sistema de treball.¹²⁸

No obstant això serà necessari dur a terme un buidatge sistemàtic dels notaris compresos entre 1390 i 1520, sobretot d'aquells que es conegui que tinguin relació directa amb el col·lectiu del treballadors de la pedra.

- INVENTARIS:

Dintre del grup de les fonts notariales, la tipologia dels inventaris és una de les que proporciona més informació en el camp de les arts. Perquè a través de la relació detallada dels béns de l'individu difunt és pot arribar a tenir coneixement sobre els objectes de caire artístic que tenia a casa seva.

Pel que fa al tema que ens interessa: els treballadors de la pedra a la Baixa Edat Mitjana, els inventaris ofereixen no només el seu nom i la seva data aproximada de defunció, -gràcies a la qual es pot delimitar la vida laboral de l'artista-, sinó també el lloc on residia, si tenia la casa llogada, amb algun gravamen o en propietat, si estava casat, si tenia fills, com era el seu lloc de residència i amb quantes dependències comptava, si tenia esclaus, el moblatge de la casa, els seus objectes personals... Totes elles dades a través de les qual es pot arribar a deduir el seu nivell socio-econòmic. A vegades, es pot donar el cas en que apareix anomenat a l'inventari

¹²⁸ Les fonts bibliogràfiques que es corresponen amb documentació notarial no es comentaran en aquest apartat ja que s'han descrit en profunditat dins l'estat de la qüestió.

algun dels individus del mateix ofici amb el que mantenia relació,¹²⁹ amb la qual cosa es pot concretar dins quin cercle o cercles laborals es movia.

Però se'ns dubte els inventaris més interessants són aquells que pertanyen a *lapiscidae* que tenien obrador o taller, a vegades anomenat botiga.¹³⁰ Aquests casos constitueixen una font imprescindible per conèixer les eines i els estris pròpies de l'ofici a més de constituir un document bastant "gràfic" per tenir constància de com era un obrador casolà medieval. El llistat d'eines i de materials que es puguin relacionar és una altra forma de confirmar la polièdria dels artesans a l'època medieval; el cas de l'inventari d'Huguet Barxa¹³¹ és molt eloqüent al respecte, gràcies a ell es sap que Barxa a part de treballar la pedra també ho feia amb la fusta,¹³² característica que es pot aplicar a altres artesans com ell.

Hi ha publicats un grapat d'inventaris de *lapiscidae*, que s'han revisat. A part d'aquests, s'han consultat tota una sèrie de llibres de testaments i inventaris de notaris catalogats a l'Arxiu del Regne de Mallorca que han proporcionat alguns exemples més d'aquest tipus de documentació. Especificar que encara que de tant en quan pugui aparèixer un inventari de *lapiscidae* aquest no abunda gaire i si a això se li ajunta que varis ja han estat publicats, dificulta en certa manera la tasca de

¹²⁹ A l'inventari del basc Joan dez Payti de 1504 (ARM, Prot. T-859, f. 30-32) s'anomena a Daniel Pou, membre d'una nissaga de *lapiscidae* que treballaren entre la segona meitat del segle XV i principis del XVI. Que se l'esmenti a l'inventari del difunt indica que devien relacionar-se i que per ventura treballaven junts.

¹³⁰ ARM, Prot. P-450, f. 320-324

¹³¹ G. LLOMPART; "Més precisions sobre Huguet Barxa..."

¹³² Hi ha altres documents on també queda reflectida la vessant de treballador de la fusta desenvolupada per Huguet Barxa, però encara que només s'hagués conservat el seu inventari, s'hauria arribat a la mateixa conclusió: la seva versatilitat, extensible a la resta d'artesans com ell.

recerca fent que no esdevingui tan fructífera com es desitjaria.

- TESTAMENTS:

Els testaments són un altra tipus de font de gran vàlua per tractar aspectes relacionats amb l'art, sobretot pel que fa a qüestions històrico-artístiques relacionades amb l'arquitectura, a partir de l'anàlisi de les deixes testamentàries.¹³³ Però respecte al tema que ens pertoca els testaments són interessants perquè proporcionen dades - tot i que no tan detallades com els inventaris-, sobre els béns i les pertinences dels artistes, que queden consignades quan aquest testa en favor d'un o d'altra, també queda consignat el lloc de residència, si vivia a Ciutat o a alguna parròquia forana...

Tot i que hi pot haver excepcions, quan una persona solia fer testament era perquè es trobava malalta o moribunda,¹³⁴ per tant és un altra indicador que ens pot ajudar a perfilar les dades biogràfiques del *lapiscidae*. Als testaments sempre hi apareixen la figura del marmessor que era l'encarregada de complir la voluntat del testadors. Solien ésser dos i per norma general formaven part de la seva família o mantenien estrets contactes amb ell. Aquests podien ser la seva dona, els fills, algun germà però també es poden donar casos en que un dels marmessors és un membre del mateix gremi, és a dir, un *lapiscidae*, en aquests casos, i depenent de qui sigui el treballadors de la pedra

¹³³ Moltes persones que feien testament acostumaven a donar una quantitat, que podia oscil·lar en funció del patrimoni de cada un, per a l'obra d'algun edifici, ja fos la seu, certa església parroquial o algun hospital.

¹³⁴ encara que això no vol dir que morís imminentment. Abunden els casos en que una mateixa persona testa en vàries dades, la qual cosa vol dir que no ha passat a millor vida i que té la intenció de modificar el testament.

en qüestió -si és conegut o no- la font resulta interessant per especular sobre la seva vinculació a un determinat taller.

Tot document escrit davant notari havia d'estar avalat al manco per dos testimonis, els quals figuren al final del mateix. En els casos en que algun d'ells sigui un treballador de la pedra, es poden extreure conclusions semblant: amb qui tenia contactes, si formava part d'algun taller...

Quan es dóna el cas en que s'esmenta a membres de la família del testador (germans, fills...) que tenen el mateix ofici, si a més a partir d'altres fonts s'han descobert altres individus amb la mateixa professió i el mateix llinatge, es pot arribar a la conclusió de que es tractava d'una nissaga, fet que resulta molt interessant perquè en la majoria dels casos solia coincidir nissaga amb taller.

A partir de les deixes testamentàries, on queden consignades les seves possessions, es pot arribar a saber si era una persona amb recursos o no, la qual cosa indicaria si havia estat un *lapiscida* reputat i consagrat o mediocre.

No serà en exclusivitat els testament dels quals n'és protagonista un *lapiscidae* aquells que s'analitzaran i dels quals es pot treure informació sinó que també aquells fets per alguns familiars o persones properes seran de valor per arribar a conèixer aspectes biogràfics i extreure conclusions a nivell professional o de taller.¹³⁵

¹³⁵ Per exemple gràcies al testament de Coloma, la dona de Daniel Pou es sap que aquest estava aleshores en *terra sarracenorum* (ARM, Prot. T-857, f. 164v-165) i es coneixen els noms de la dona i la filla de Pere López i Joan Serra, respectivament pel testament de Gabriela, vídua de Joan Garcia, les quals eren nebodes seves (ARM, Prot. B-152, f. 35-35v). A partir d'aquestes dades es podria especular sobre les relacions que poguessin mantenir els dos *lapiscidae*. No necessàriament n'havien de tenir, però el més probable, donada la freqüent endogàmia, és que sí en tinguessin.

- CONTRACTES D'APRENTATGE:

Els contractes d'aprenentatge són bàsics per entendre la dinàmica dels tallers, la jerarquització de l'ofici, els sistemes d'aprenentatge, el temps d'encartament, les relacions entre mestre-deixeble -per arribar a intuir com era la vida de l'aprenent mentre romania a casa del mestre-, de quina manera se'l retribuïa, els compromisos contrets per les dues parts... També per conèixer de quin ambient socio-econòmic provenien, degut a que quan es tracta de col·locar a un jove perquè aprengui un ofici sempre sol constar el nom del pare o tutor acompanyat del de la seva professió.

Els contractes solen estructurar-se en una sèrie de parts: presentació de l'aprenent i del mestre, concreció del temps que durarà l'encartament, compromís per part de l'aprenent en servir i respectar al mestre en tot el que aquell li ordeni a canvi d'allotjament, vitualles i una retribució anual en espècies (roba) o diners, càstig en cas d'incompliment per part del deixeble i finalment l'acceptació del mestre.

La primera part -presentació de l'aprenent i del mestre- sol ésser molt interessant en els casos en que el primer sigui forà, no en el sentit de que provingui de la part forana, sinó que procedeixi de l'estranger, perquè en aquests casos sempre s'especifica d'on era en major o menor precisió, és a dir, que la majoria de vegades tan sols s'esmenta l'illa o la regió de la qual era oriünd però en ocasions també es pot especificar la ciutat o la vila. La importància d'aquestes dades rau en que una vegada que s'analitzen en grup tot el conjunt de *lapiscidae* forans s'extreuen conclusions que poden arribar a ésser molt interessants per avaluar els mestres i els tallers

mallorquins. Aquestes dades no serveix només per tenir una relació de noms de personatges i llocs sinó que es pot saber estadísticament quines eren les zones d'on majoritàriament provenien els immigrants, quins eren els mestres o a quin taller pertanyien quan s'encartaven, el temps que durava aquest encartament, si era inferior, igual o superior al dels aprenents illencs, etc... L'estudi dels *lapiscidae* forans que es formaven i treballaven a Ciutat de Mallorca esdevé un baròmetre interessant per calcular el grau de prestigi que tenien els mestres mallorquins i el treball de la pedra realitzat a Mallorca en els cercles forans. Per tant aquest apartat serà un punt capital en el desenvolupament del nostre estudi, éssent els esmentats contractes d'aprenentatge la documentació bàsica de punt de partida que, òbviament, sempre s'haurà de complementar amb altra allà on hi quedin consignats treballadors de la pedra estrangers que majoritàriament es troba dispersa en els llibres notariais.

- CONTRACTES DE TREBALL:

Els contractes de treball es poden dividir en dos grups: aquells en que un *lapiscida* s'ajunta amb un altre per realitzar una feina determinada o per treballar baix les seves ordres durant un temps concret amb propòsits que poden variar en funció dels interessos de cada un, i aquells en que un client encarrega algun treball a un o varis artistes.

En el primer dels casos el document pot ésser utilitzat de la mateixa manera que els contractes d'aprenentatge podent extreure aproximadament conclusions semblants: saber amb qui s'elegia treballar, qui eren els

mestres més reputats, quines eren les condicions que s'estipulaven, per quin tipus de treball es contractaven, si s'esperava aconseguir algun benefici amb l'associació, etc... Els casos en que el contractat és un *lapiscida* forà són tan destacables com aquells en que firmen un contracte d'aprenentatge i són igual de valuosos per conèixer més profundament la situació dels *lapiscidae* estrangers en el panorama illenc.

Pel que fa al segons del casos, en primer lloc s'ha de tornar a incidir sobre una qüestió que ja ha estat analitzada en apartats anteriors: que la iconografia de l'escultura aplicada figurativa quasi mai consta en els documents contractuals al incidir en major mesura en aspectes purament constructius. No obstant això es conserva algun exemple en que sí s'especifiquen quins i com seran alguns detalls que decoraran la fàbrica arquitectònica.¹³⁶ Una altra problemàtica que es presenta quan es pretén estudiar aquestes qüestions es que les poques obres que han quedat documentades no es conserven físicament, mentre altres que sí es conserven, no resten documentades. Malgrat això es necessari analitzar-les en conjunt perquè són dos tipus de fonts que es complementen i que esdevenen un mitjà per poder tenir una visió de conjunt, tot i que aquesta, en el fons, continuï essent parcial.

Aquest tipus de contractes de treball, apart d'aportar informació sobre el col·lectiu dels *lapiscidae*, quins eren els mestres i els tallers als qui s'encomanaven les obres,

¹³⁶ És el cas de les capitulacions firmades el 1472 entre Martí Creix, *lapiscida* i Joaneta, vídua del mercader Jaume Company, on s'acorda que el primer construirà una capella a la Seu. Un dels capítols en que es divideix el contracte està dedicat al tipus d'escultura figurativa aplicada que ornarà les repeses del portal (les mènsules) i la clau de volta. El 1494 un altra *lapiscida*, Joan Oliver, promet aixecar un cor a l'església de Sant Eloi pel gremi dels ferrers, especificant quin tipus d'escultura arquitectònica decorarà les repeses de l'arc. (Veure: G. LLOMPART; "Maestros albañiles y escultores.... Doc. XIX i XXI, respectivament).

etc., també n'aporta sobre clients i promotors: per qui feien feina els treballadors de la pedra, si eren persones de l'alta societat, de l'Església, la Universitat, confraries o corporacions gremials..., quin tipus de treballs els encarregaven... Sovint també s'especifica el material a utilitzar que a vegades és el propi comitent qui ho especifica.

A partir d'aquest tipus de documentació es pot arribar a intuir quin era el grau de llibertat de l'artista i quines eren les limitacions imposades pel promotor. També si un determinat client tenia predilecció per un mestre en concret, si aquest s'especialitzava en certs treballs o si pel contrari era un artesà versàtil, etc.

En definitiva, els contractes de treball esdevenen una font de primera fila i de consulta obligada per conèixer i comprendre com era l'ambient en el qual es movien i treballaven els *lapiscidae* a la Baixa Edat Mitjana a Mallorca, a més de proporcionar notícies sobre la promoció que són capitals per ajudar a perfilar les distintes facetes que podien arribar a assolir aquests artistes, ja que una obra serà diferent de l'altra depenent dels gustos i interessos de qui l'encarrega.

- CAPITULACIONS MATRIMONIALS:

La importància concedida a aquest tipus de font difereix bastant de la d'altres comentades en apartats anteriors. No obstant, es fa necessari acudir a elles al tractar les relacions que es formalitzaven entre els distints tallers i per conèixer quin grau d'endogàmia i havia en el seu sí. Aquesta no només tenia lloc entre l'estament nobiliari sinó que també es feia present dins

els col·lectius artesanals: era habitual que un mestre cap de taller sense fills casàs la seva filla amb algun dels oficials que treballaven amb ell perquè en morir aquest heretàs el negoci i que així quedàs tot en família.

L'anàlisi de documents que tenen com a protagonistes a *lapiscidae* serveix per confirmar, matissar o desmentir si la situació entre ells era igual a la que es donava entre els altres menestrals, és a dir, si també era un fet habitual o si pel contrari no ho era, si optaven per un altre tipus d'aliances, i veure, en el cas de que fos així, si aquestes depenien del poder adquisitiu i de la posició social que hagués aconseguit l'artista en qüestió.

- ACTES DE COMPRA-VENTA:

Igual que passa amb les capitulacions matrimoniales, de les actes de compra-venta no es pot extreure tant profit com per exemple dels inventaris o contractes de treball, però també aporten informació relativa als treballadors de la pedra quan són una de les dues parts protagonistes que intervenen en aquest tipus de documentació.

La majoria dels *lapiscida* que apareixen a les actes de compra-venta que fins aleshores s'han trobat ho fan com a testimonis. La única informació que es pot extreure al respecte és el nom, les dades cronològiques en que es mouen i amb qui mantenien relacions -al actuar com a testimonis, és obvi que havien de tenir contacte més o manco estret amb algun dels protagonistes del document-.

En els casos en que els protagonistes són els treballadors de la pedra, les actes de compra-venta d'immobles són aquelles més interessant, ja que depenent de què es compri o vengui es pot intuir la capacitat econòmica de l'artista, si tenia més d'una propietat i el lloc de

residència, atès que en aquests documents sempre solen esmentar-se la parròquia, el carrer i la resta d'immobles amb qui confrontava acompanyants del nom dels seus respectius propietaris.

Si bé és cert que no aporten gaires dades sobre el funcionament dels taller ni respecte a sistemes de treball o realització d'obres, sí que són una font complementària a la resta i que, analitzades en conjunt, serveixen per emmarcar als treballadors de la pedra dins la societat mallorquina de la Baixa Edat Mitjana i ajudar a comprendre millor el context en el qual desenvolupaven el seu treball.

- VARIS:

Baix aquesta denominació s'ha decidit ajuntar tota una sèrie de documents en els quals de tant en quan apareix citat el nom d'algun *lapiscida* però que la informació que se'n pot extreure és molt minsa, només permet tenir constància del nom i poca cosa més. Els documents als que ens referim són aquelles en que s'estableix o s'elegeix un procurador (procura) i aquells en que es reconeix, liquida o es promet pagar un deute (debitori). Aquest són els documents majoritaris però també n'han aparegut d'altres, com per exemple una carta d'alforria,¹³⁷ actes de diferents tipus, donacions d'herència, comandes...

Quan s'ha parlat de les talles i dels capbreus, entre d'altres, s'ha constatat que eren un tipus de font

¹³⁷ ARM, Prot. T-846, f. 181-182. Les cartes d'alforria eren el document mitjançant el qual es concedia la llibertat a un esclau.

indirecte però a la vegada interessant i complementària. El mateix passa amb tota aquesta documentació que s'ha ajuntat baix el títol de *varis* que si bé no aportaran directament notícies de caire artístic són de consulta obligada per arribar a assolir un coneixement de conjunt respecte al col·lectiu dels treballadors de la pedra.

3.2 LES OBRES

L'estudi de les fonts materials consistirà en la catalogació, sistematització i anàlisi formal i iconogràfic de les peces escultòriques.

La campanya fotogràfica i les fitxes catalogràfiques digitals seran els mitjans a partir dels quals es passarà a recollir, recopilar i gestionar tota la informació. En aquest capítol s'explicarà en profunditat la campanya fotogràfica mentre que la gestió del material es comentarà en un altra apartat, el motiu pel qual s'ha optat fer aquesta subdivisió rau en que la campanya fotogràfica està dedicada exclusivament a les fonts material, és a dir, l'escultura, mentre que les fitxes i bases de dades seran el mitjà amb que es gestionarà tot el material que inclou a la vegada les peces escultòriques i la documentació arxivística.

Abans de passar a explicar el desenvolupament de la campanya fotogràfica, puntualitzar que s'ha eludit la inclusió de les peces que contenen decoració heràldica. Aquesta sol ornamentar majoritàriament les claus de volta i és un indicador del patrocini d'un particular, família, confraria o corporació respecte a la fàbrica d'un edifici determinat. Al seguir uns paràmetres propis i prefixats que res tenen a veure amb l'evolució de les tendències estilístiques coetànies i considerant que estan més revestides d'un caràcter històric que artístic s'ha decidit obviar-ne l'estudi.

3.2.1 CAMPANYA FOTOGRÀFICA

La campanya fotogràfica es realitzarà en paral·lel a la recerca d'arxiu i es farà conjuntament amb el grup d'investigació.

Abans de començar amb la campanya pròpiament dita, es fa necessari realitzar un treball preliminar que consisteix en la delimitació dels edificis que custodien escultura elaborada dins el marc cronològic prefixat. Al tractar-se d'escultura arquitectònica, o el que és el mateix, escultura aplicada a l'arquitectura -obviant la coneguda com escultura monumental que sol estar treballada gairebé de forma exempta i que s'ubica en parts concretes dels edificis, principalment, encara que no amb exclusivitat, a les portalades de les construccions religioses-, al tractar-se d'aquest tipus específic d'escultura, el gruix principal allà on es trobarà serà en els edificis medievals o en alguns dels espais que els conformen que es construïren entre els anys 1390 i 1520.

Els fragments que es troben dispersos i formant part de col·leccions museístiques també són part susceptible d'estudi, però presenten una major problemàtica. Al estar descontextualitzats i si no consta cap document o cap notícia bibliogràfica a partir de la qual es pugui deduir el lloc de procedència i la cronologia aproximada de dita peça o fragment, es fa molt difícil poder arribar a conclusions definitives sobre aquests dos aspectes: cronologia i procedència, que constitueixen els dos punts principals a partir dels quals desenvolupar la resta de la investigació. En aquests casos l'anàlisi estilística es presenta com l'única eina a aplicar que ajuda a contextualitzar la peça en qüestió, permetent inserir-la

dins un marc cronològic delimitat i adherir-la, en el millor dels casos, a un taller concret.

Una vegada recollida tota la informació necessària al respecte i definits els edificis i les parts on s'ha d'actuar es pot passar a fotografiar les obres objecte d'estudi. No s'utilitzarà un mètode estricte a l'hora d'avançar en la campanya fotogràfica, és a dir, no es seguirà una seqüència a l'hora de fer les fotografies que correspongui, per exemple, a paràmetres cronològics o que s'atenguin a les tipologies on s'aplica l'escultura arquitectònica (ex.: claus de volta, mènsules...). Per facilitar la tasca i que aquesta pugui prosperar de la manera més ràpida possible, el més lògic és anar avançant seguint una seqüència més o manco ordenada dels edificis i dels espais en que es divideixen aquests on hi ha elements a fotografiar.

3.2.1.1 La Seu

Si se'l considera en conjunt, la Seu és l'edifici més emblemàtic de les Illes. Aquesta condició ha conduït a que es convertís en receptacle de diverses manifestacions artístiques que s'estenen des de principis del segle XIV fins a l'actual segle XXI amb la transformació de la capella de Sant Pere per mor de l'obra de Miquel Barceló. Aquest fet es fa perceptible sobretot a través de l'art noble: retaules, pintures, sepulcres o monuments funeraris, escultura exempta, etc. Però atenent només a la pura construcció de la fàbrica, sense tenir en compte la façana neogòtica de l'arquitecte madrileny Peyronet i la sala capitular barroca atribuïda a Francesc Herrera, l'edifici es va consagrar al 1601, amb la qual cosa l'escultura

arquitectònica que s'hi trobarà pertany a les tendències estilístiques del gòtic i del Renaixement, amb una major predominança de la primera que de la segona.

Els espais que foren construïts entre el darrer terç del segle XIV i finals del XV-principis del XVI són:

- Capella de Sant Bernat.
- Capella de les "Onze mil Verges" (Actual Nostra Dona de la Grada).
- Capella dels Àngels (Actual capella del Cor de Jesús).
- Capella de Santa Aïna (Actual capella de la Pietat).
- Capella de Santa Catalina (Era la que donava accés al campanar. Actualment està condicionat com l'espai que dóna entrada a la Sagristia dels Vermells).
- Portal del Mirador.
- Portal de l'Almoïna.
- Sala Capitular gòtica.

La historiografia que s'ha encarregat de tractar el tema de la Seu s'ha centrat sobretot en la cronologia que va des del segle XIV fins a la dècada dels trenta del segle XV.¹³⁸ La resta del procés constructiu no ha estat tractat en tanta profunditat. De totes maneres, després de la construcció del Portal del Mirador i del de l'Almoïna, no hi va haver altres conjunts que concentrassin tanta escultura aplicada. Pràcticament l'única decoració es troba a les claus de volta i tenint en compte que solen ser

¹³⁸ Veure: J. DOMENGE MESQUIDA; *L'obra de la Seu...* pel que fa al procés constructiu al llarg del segle XIV i J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430)...* pel finals del XIV i primers trenta anys del XV.

blasons i que alguns dels trams de les naus s'enfonsaren havent-se de reconstruir durant els segles XVII i XVIII, s'ha de dir que no s'hi ha trobat cap element susceptible d'interès.

No tots els espais relacionats més amunt contenen escultura arquitectònica, per tant abans de començar a fotografiar es van passar a seleccionar quins eren els que contenien peces dignes d'estudi.

- INTERIOR:

• Costat de l'epístola (ala sud):

Tres són les capelles de l'ala sud que s'enquadren en la cronologia prefixada: la de Sant Bernat, iniciada per Guillem Ses Oliveres cap a 1389 i acabada per Pere de Sant Joan al 1398, la capella de les "Deu mil Verges" iniciada el 1397 i acabada al 1411 per Pere Massot i la dels Àngels, patrocinada per la Universitat, que s'inicià el 4 d'abril de 1407 i s'acabà deu any més tard pel mateix Pere Massot.¹³⁹ No s'ha trobat en cap d'elles escultura arquitectònica, l'únic element és la clau de volta, que com s'ha dit tenen l'heràldica com a temàtica.

• Costat de l'evangeli (ala nord):

La capella de Santa Catalina, que és la que donava accés al campanar i que ara està condicionada com una zona de pas entre una de les naus laterals de l'edifici i la sagristia dels Vermells, espai dedicat al Museu Capitular, també va ésser executada baix la direcció de Pere Massot

¹³⁹ J. SASTRE MOLL; "El proceso constructivo de la seo de Mallorca". *BSAL*, 61. Palma. Pag. 321-328.

entorn al 1404-1405,¹⁴⁰ però no contempla cap element escultòric d'interès.

A la segona meitat del segle XV, es construïa un fals sostre a la capella de Santa Aïna (la tercera d'aquesta ala) quan dirigien les obres Arnau Piris i Joan Sagrera,¹⁴¹ senyal que indica que ja estava construïda del tot. Aquesta és la capella que dóna accés a la sala capitular gòtica. Es desconeix la cronologia exacta en què va ser edificada, es sap que al 1384 el cabildo va autoritzar la construcció d'un retaule per a aquesta capella baix l'advocació de Santa Aïna i Sant Jaume,¹⁴² per tant es de suposar que ja s'hi devia celebrar culte, de la qual cosa es pot deduir que per aquella dada la construcció estaria ben avançada, si no a punt de finalitzar. Les mènsules d'allà on arranquen els arcs que conformen la volta així com la clau de volta que la clou estan decorats amb escultura figurativa que configura un programa iconogràfic que també ha estat fotografiat. Aquest comprèn el tetramorf acompanyant per altres elements dels quals resulta difícil extreure-ne el significat però que a primera vista podrien estar relacionat amb la temàtica litúrgica. La clau de volta té esculpida la figura de la Verge amb el Nin acompanyada de figures angèliques (Fig. 1). L'escultura aplicada del portalet que dóna accés des d'aquesta capella a la sala capitular resulta bastant interessant degut a que reuneix motius fito, zoo i antropomòrfics que estilísticament semblen d'època posterior a la de la resta d'escultura aplicada de la capella (Fig. 2).

Es va presentar un entrebanc a l'hora de fotografiar aquest espai, ocasionat per l'estructura retaulística

¹⁴⁰ *Ibidem*. Pag. 324.

¹⁴¹ J. DOMENGE I MESQUIDA; "Tres segles d'obres a la Seu (S. XIV-XVI)" *La Seu de Mallorca*. Olañeta. Palma. 1995. Pag. (23-36) 31.

¹⁴² J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430)*... Pag. 241.

barroca formada per panells pintats de considerables dimensions disposats un vora l'altra, que conforma la decoració de l'espai. Aquesta està disposada de tal manera que determinades parts arquitectòniques i escultòriques de l'estructura resten ocultes total o parcialment. La impossibilitat de veure-hi darrera el retaule va ocasionar que alguns d'aquests motius no es poguessin fotografiar i que d'altres ho fossin amb dificultat i sense obtenir un resultat del tot satisfactori (Fig. 3).

Juntament amb el Portal del Mirador la sala capitular gòtica constitueix un dels espais que contenen escultura figurativa aplicada amb un programa iconogràfic específic de major qualitat. Està dividida en dos trams de volta de creuaria i un tercer, també de creuaria però irregular, cada un centrat per una clau de volta. D'aquestes només dues han estat fotografiades ja que la que centre el tram irregular es va excloure al tenir esculpit l'escut del bisbe Lluís de Prades. De les altres dues, només una permet desxifrar quina és la seva iconografia (la Verge i el nen en Majestat rodejats d'àngels (Fig. 4) ja que l'altra té un grau molt elevat d'erosió que no permet desxifrar quina fou la temàtica que la ornava en un començament. La resta del programa es completa amb l'escultura figurativa que ornamenta els culs de llàntia d'on arranquen els nervis que conformen la volta. Representen el tetramorf (en els angles) i l'Anunciació (al centre). L'estat de conservació d'aquestes escultures és bastant bo si exceptuam el símbol de Sant Joan que ha desaparegut (Fig. 5-9).

- EXTERIOR:

Tres són els espais exteriors que s'han tingut en compte a l'hora d'anar avançant amb la campanya fotogràfica: el Portal del Mirador, el Portal de l'Almoina i el terrat.

· El Portal del Mirador:

El Portal del Mirador constitueix la joia de l'escultura gòtica que custodia la Seu. Lloat des dels inicis dels estudis historiogràfics, no deixa d'ésser el punt neuràlgic de tots els treballs escultòrics que es varen realitzar a la Seu entre finals del XIV i primer quart del segle XV, el de major qualitat tècnica i artística i el lloc on es varen formar tot un conjunts d'escultors i *lapiscidae* que després desenvoluparan els seus treballs a altres indrets.

El Portal del Mirador es va fotografiar íntegrament exceptuant l'escultura monumental, és a dir, la que omplia els dos registres del timpà -el Sant Sopar i Déu Pare flanquejat per àngels-, les arquivoltes -composades per àngels i profetes- i les escultures exemples disposades damunt mènsules dels brancals.

Mènsules, dosserets, arcs cecs, capitells, el gran xambrand, gàrgoles comprenen tot el programa iconogràfic objecte d'estudi (fig. 10-16).

· El Portal de l'Almoina:

El Portal de l'Almoina va ser qui va captar els principals esforços de l'ala nord i es té constància documental de que el 1498 es feien motllos per a ell.¹⁴³ No és una obra tan ambiciosa com l'anterior, al manco pel que

¹⁴³ P. Piferrer, J.M^a. Quadrado; *Islas Baleares...* Pag. 423.

fa al programa iconogràfic figuratiu, aquest es limita a alguns pobres detalls, el gruix decoratiu està conformat per elements de caire fitomòrfic (Fig. 17). Aquest portal es completa a la part superior amb dues gàrgoles que han estat fotografiades per les seves relacions estilístiques amb les sagrerianes (Fig. 18).

. Terrat:

Al terrat s'hi va pujar per comprovar si hi havia algun element interessant. Fins aleshores cap estudi realitzat sobre escultura havia tingut en compte les possibles peces que es poguessin trobar allà, per tant es tracta d'un material inèdit.

Els elements arquitectònics que tenien objectes dignes d'ésser inclosos a la campanya foren les mènsules i traceries que decoraven els finestrals que il·luminaven la nau central i que corresponien a un tram concret de les naus laterals. Per facilitar la seva identificació se'ls va donar el nom de la capella construïda al costat del tram de la nau lateral al qual corresponia el finestral en qüestió. La majoria d'aquest finestrals no contenien cap element d'importància i fins i tot n'hi alguns d'ells havien estat reconstruïts, motiu pel qual es van desestimar. Les úniques mènsules que es varen fotografiar foren les corresponents a la capella de Sant Bernat i a la de les "Onze mil Verges", ubicades a l'ala sud. Una de les mènsules que corresponien a l'actual capella de Sant Benet (la darrera de la part de l'Epístola) representava un motiu figuratiu molt interessant: una carassa, però les característiques i la temàtica d'aquesta són renaixentistes i la cronologia de construcció de dit finestral sobrepassa els límits prexifats per l'estudi a desenvolupar.

Els finestrals que corresponen a l'ala nord manquen de cap motiu que es pogués fotografiar, a més d'ésser els que havien sofert reconstruccions en major grau.

El campanar es troba adossat a aquesta ala de la catedral. Les mènsules que rematen les finestrals que s'obren en els panys de mur són les peces més destacades i originals de tot el conjunt, però aquestes, igual que passava amb la carassa abans esmentada corresponen a una dada ja avançada del segle XVI i per tant resten fora del marc cronològic.

Les gàrgoles són un dels elements més problemàtics de tot el conjunt catedralici són molt poques les referències documentals que hi ha sobre elles. Es té constància que algunes s'anaren col·locant a mesura que la construcció anava avançant,¹⁴⁴ però es desconeix si aquesta fou la tònica general o si pel contrari la majoria es varen anar esculpint al llarg dels segles sense tenir en compte l'evolució constructiva. Al ser una tipologia amb unes característiques molt uniformes es fa molt difícil, partint de l'anàlisi estilística, aventurar una cronologia aproximada. No obstant això, es van fotografiar les més properes al campanar (Fig. 19) i les que corresponen als trams edificats entre 1390 i 1520, per tenir la possibilitat d'estudiar-les posteriorment en profunditat i poder comparar-les amb les de Sa Llonja, les quals sí es coneix la seva datació medieval.

¹⁴⁴ "Item pagí a III bastaixos qui anaren a Port Alp per aportar a mar II pesas per gorgoles per la capela... (de Sant Bernat de la Seu)" Veure: J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430)*... Pag. 372.

3.2.1.2 La casa de l'Almoïna

A una mènsula de la façana, d'aquest edifici adossat a la catedral, consta la data de 1529 (Fig. 20-21), tot i això és ben segur que es comença a construir abans. De totes formes i encara que el final de la fàbrica fos el 1529 o inclús alguns anys posteriors, es tracta d'un edifici que continua la tradició sagreriana, per tant queda inclòs dins el projecte d'investigació, i per tant, dins l'estudi a desenvolupar per part nostra.

Pel que fa a aquest edifici, el que s'ha fotografiat íntegrament ha estat la façana i tots els detalls del seu conjunt, és a dir: els finestrals i les mènsules que el configuren.

3.2.1.3 La Llonja

La Llonja es tracta d'un edifici plenament gòtic, pràcticament sense cap afegit posterior i juntament amb el Portal del Mirador de la catedral constitueix el conjunt més important, de major riquesa i qualitat de l'escultura arquitectònica gòtica mallorquina.

Tota l'escultura que alberga constitueix objecte d'estudi exceptuant les tres escultures que s'ubiquen als extrems de les torretes exteriors (Sant Joan, Santa Catalina i Santa Clara), l'àngel defenedor de la mercaderia i la Verge amb el nen que centren els timpans de les entrades principals de les façanes est i oest, respectivament. Aquests, són exemples d'escultura monumental, ja que són escultures exemptes i per tant queden excloses del marc d'estudi. No obstant això, l'escultura monumental esdevé una part mínima de tot el conjunt escultòric de Sa Llonja, la resta el configuren

mènsoles, dosserets, gàrgoles, claus de volta, capitells, traceries de finestrals i altres elements decoratius com per exemple arcs cecs, impostes, frondes vegetals, etc.

- EXTERIOR:

· Façanes nord i sud:

De la façana nord es van fotografiar com a exemple, ja que les dues eren iguals, una de les traceries de les dues obertures ogivals que hi ha, i també un exemple dels capitells vegetals. Les torretes que flanquegen dites obertures estan decorades a partir d'una alternança de dos tipus diferents d'arcs cecs que es van repetint, motiu pel qual només se'n va prendre una mostra de cada un perquè servís d'exemple, igual que amb les traceries

La façana sud és versemblant a la nord, amb la diferència que les dues grans obertures a mode d'entrades o de portals de la façana nord han estat substituïdes per dos finestrals. Les traceries es repetien en els dos, per tant només se'n va fotografiar un. El més interessant al respecte són les mènsoles representant elements zoomòrfics i els angelets que rematen les traceries (Fig. 22-23) Alguns d'aquests motius estan mutilats, sobretot les mènsoles, en part degut a que aquesta és la façana que dóna a la mar i per tant la que ha patit en major grau l'erosió de la pedra.

Els finestrals també estaven flanquejats per torretes decorades amb arcs cecs que repetien les mateixes característiques que els de la façana nord.

Es pretenia que les torretes de secció octogonal que centren les dues façanes custodiassin dos exemples

d'escultures angèliques, les quals, segons G. Alomar, l'any 1813 quan l'arquitecte madrileny Isidro González Velázquez va dibuixar els plànols de Sa Llonja, encara es trobaven allà;¹⁴⁵ en l'actualitat només es conserven les mènsules (Fig. 24), també angèliques, sobre les quals s'havien de disposar i els dosserets que les havien de cobrir. Aquests quatre elements també han estat fotografiats, igual que els altres de la mateixa tipologia i diferent iconografia que custodien les escultures de Sant Joan, Santa Clara, Santa Catalina i la desapareguda de Sant Nicolau, disposades a les torretes octogonals d'angle i que representen figures masculines barbades (Fig. 25).

•Façanes est i oest:

Actualment es pot accedir a l'edifici per aquestes dues façanes tot i que només hi ha habilitat el de la façana est, que per altra banda, és la principal.

Les dues, de menor amplària que les laterals, tenen unes característiques semblants: quatre torres (dues als angles de major volumetria) divideixen les façanes en tres panys en els quals s'obren tres vans respectivament: dos finestrals amb traceries flamígeres flanquegen el portal principal conformat per un arc ogival que engloba dos arcs carpanells de menors dimensions i un timpà en qual s'hi ubica una escultura de caire monumental.

Les traceries es repeten en els quatre finestrals, motiu pel qual només se'n va fotografiar un com exemple (Fig. 26).

Les traceries, a la vegada, estaven rematades per figures angèliques de petites dimensions, diferents cada una, les quals sí foren objecte d'atenció.

L'escultura arquitectònica que decora els arcs ogivals dels accessos principals sol ser de caire majoritàriament

¹⁴⁵ G. ALOMAR; *Guillem Sagrera...* Pag. 131.

fitomòrfic: frondes vegetals, cardines... però es varen descobrir entre tot aquest entremaliat tota una sèrie de motius de caire antropo i zoomòrfic; s'ha de dir que molt erosionats i varis fragmentats (Fig. 27-28).

Després de fotografiar conscientment tots els elements que s'han comentat més amunt, es va passar a fer-ho amb les gàrgoles (Fig. 29-30) que recorren tot el perímetre exterior, les quals es localitzen a la part superior de les torretes que divideixen l'edifici en seccions. Les gàrgoles es van fotografiar des d'abaix per aconseguir una perspectiva de caire més general i des del terrat per obtenir detalls que resultaven difícils de veure des del sòl.

- INTERIOR:

La Llonja custodia en el seu interior els exemples de major qualitat d'escultura aplicada o arquitectònica de totes les Illes. Aquesta es localitza a les mènsules dels finestrals, a les claus de volta i als portalets a través dels quals s'accedeix a les torres d'angle.

Tinguérem l'oportunitat d'accedir a l'interior de les esmentades torres d'angle, que solen romandre tancades, i fotografiar uns elements que fins aleshores havien restat inèdits: les claus de volta (Fig. 31-32) i l'arrambador de les escales que estava ornamentat en el seu extrem amb elements zoomòrfics (Fig. 33).

Hi ha un total de sis finestrals amb festejador els quals comprenien dues mènsules i una clau de volta cada un (Fig. 34-36). Els vans que s'obrin a la part nord manquen de decoració figurativa, aquesta es limitava als capitells vegetals que per altra banda repetien el model que ja havia

estat fotografiat a l'exterior, motiu pel qual es van desestimar.

Les dotze claus de les voltes quatripartites que divideixen l'espai també són objecte d'estudi, encara que d'elles tan sols la meitat presenta elements figuratius, ja que la resta porten esculpits els escuts del Regne de Mallorca i de la Corona d'Aragó.

Finalment el nombre d'escultura arquitectònica acaba amb la dels portals que donen accés a les torres d'angle, la qual comprèn, les dues mènsules i el timpà. L'escultura del timpà que representa els Evangelistes acompanyants del seu respectiu símbol tetramòrfic juntament amb algun element de caire anecdòtic com per exemple el tinter, es conserva bastant bé, no ocorre el mateix amb la de les mènsules, algunes ho fan més o manco bé però la majoria estan fragmentades i per tant la identificació iconogràfica resulta una tasca difícil i problemàtica (Fig. 37-38).

3.2.1.4 Obres pendents de fotografiar

El gruix principal de l'escultura gòtica resta conservada en els conjunts que ja han estat fotografiats, no obstant encara manca per fer la resta de la campanya fotogràfica la qual resulta més àrdua perquè les obres es troben més disperses en el sentit de que per ventura a un edifici només queda constància d'un o dos exemples. Seguidament s'ofereix un llistat d'aquells edificis que són susceptibles de custodiar escultura arquitectònica els quals també seran inclosos dins la campanya fotogràfica per enquadrar-se dins el marc cronològic prefixat.

Arquitectura religiosa

- PARROQUIALS:

Parroquials de Palma:

- Sant Miquel de Palma: portalada.
- Sant Nicolau de Palma: portalada.
- Santa Creu de Palma.¹⁴⁶

Parroquials foranes¹⁴⁷:

- Parroquial de Sineu.
- Parroquial de Muro.
- Parroquial de Petra.
- Parroquials de Felanitx.

- CONVENTS I MONESTIRS:

- Convent de Santa Margalida de Palma: les modificacions del segle XV i la sala capitular.
- Sant Francesc de Palma: modificacions del segle XV, les capelles radials.
- Convent de Santa Clara de Palma.
- Convent de Sant Jeroni de Palma.
- Monestir de Sant Miquel del Puig de Sant Salvador d Felanitx.
- Convent de Sant Bartomeu de les monges jerònimes d'Inca.
- Monestir de Nostra Senyora del Puig de Pollença

¹⁴⁶ Tot i que és la més tardana de totes les parroquials de Palma i que la seva construcció finalitzà ja ben entrat el segle XVI, s'ha de tenir en compte perquè segueix el paràmetres estilístics del gòtic.

¹⁴⁷ Malgrat aquestes parroquials, cronològicament s'enquadrin dins el segle XVI, igual que Santa Creu s'han de tenir presents perquè constitueixen models que perllonguen la tipològica de les esglésies conventuals i parroquials gòtiques.

- Sant Miquel de Campanet: reformes del darrer quart del segle XV.

- ALTRES:

- Església de l'hospital general de Palma.
- Capella de Nostra Senyora de Gràcia.
- La capella de Santa Aïna de l'Almudaina (conté alguns elements que daten del segle XV com la capella de Santa Praxedis i la tribuna per l'orgue).
- Oratori de Sant Pau.

Arquitectura civil

- Hospital General.
- Can Oleo.
- Can Weyler.
- Can Sanç.
- Can Dameto de la Quartera.

Peces Soltes

Alguns museus mallorquins custodien peces d'escultura arquitectònica gòtica procedents d'edificis avui en dia desapareguts que també són objecte d'estudi.

- Museu Diocesà.
- Museu de Mallorca.
- Gàrgoles procedents de l'església gòtica de la Cartoixa de Valldemossa (col·lecció particular)
- Consolat de la Mar.
- Can Berga: es conserven les restes dels finestrals del Palau Valentí

3.3 GESTIÓ DEL MATERIAL

La utilització de fitxes catalogràfiques digitals i de bases de dades seran els principals mitjans a partir dels quals es gestionarà tota la informació, tant la documentació arxivística com les obres objecte d'estudi que s'han fotografiat.

Les fitxes són el mitjà més útil per classificar el material recopilat i per facilitar-ne la posterior consulta.

La base de dades del projecte d'investigació, dins el qual s'inclou l'estudi que pretenem realitzar, esdevé l'eina principal per a aquesta tasca però, degut a l'especificitat de la línia d'investigació que hem pres i als objectius que ens hem proposat desenvolupar a títol personal, es completarà amb un altra model de fitxa exclusivament dedicada als artífex i una base de dades on s'organitzarà tota la documentació arxivística que ajudarà a tenir un control més acurat sobre ella.

3.1.1 BASE DE DADES DEL PROJECTE D'INVESTIGACIÓ *GUILLEM SAGRERA Y LA ESCULTURA ARQUITECTÓNICA DEL SIGLO XV*

El nucli principal d'aquesta base de dades el constitueix un model de fitxa que es divideix en quatre parts: la primera correspon a les dades principals, la segona a les dades específiques de l'objecte, la tercera a les del document, i la darrera part la constitueix un apartat que s'ha reservat per a les observacions. Cada un d'aquests punts està compost per una sèrie de camps que s'omplen amb les dades específiques en qüestió.

Aquest tipus de fitxa catalogràfica permet, a la vegada fer recerques inserint en els camps corresponents la referència corresponent.

1ª Part: Dades Generals

Aquesta primera part, com indica el seu nom, es compon per una sèrie de seccions que aporten informació de caire general sobre l'objecte o el document. Aquesta és la que s'empra principalment a l'hora de fer les recerques necessàries.

Els camps en que es divideix són els següents:

- Tipus de fitxa
- Artista
- Edifici → conjunt general
→ conjunt específic
→ element
- Cronologia
- Bibliografia

Les opcions a elegir per omplir el camp que du per títol Tipus de fitxa són exclusivament dues: objecte o document. Aquest és la recerca més bàsica, que s'empra a l'hora de fer consultes que només comprenguin un dels dos elements, és a dir, en el cas de que sigui necessari revisar tots els documents o tots el objectes sense que apareguin conjuntament, es seleccionarà una o altra opció, depenent de les preferències del moment.

El camp corresponent a Artista no té major secret, simplement s'omplirà amb el nom de l'artífex/s que hagi realitzat l'obra o que sigui el protagonista del document en qüestió.

L'apartat corresponent a Edifici és important sobre tot perquè el projecte es decanta per l'estudi d'escultura arquitectònica, aquella que roman aplicada a una construcció determinada, per tant és del tot necessari comptar amb un camp així per saber en tot moment per on ens movem i sempre que es consulti un objecte determinat o un document concret saber a quin edifici pertany o en fa referència.

Aquest apartat es divideix a la vegada en altres tres camps, el primer dels quals es refereix al conjunt general al qual pertany l'objecte,¹⁴⁸ és a dir, per exemple en el cas de la catedral, aquesta seria el *Conjunt general*, mentre que el *Conjunt específic* es tractaria de la Sala Capitular o d'alguna capella; l'*Element* ens informa de quina és la tipologia en la qual s'ha aplicat la decoració: claus de volta, mènsules, gàrgoles, capitells, etc...

El camp que du per nom Cronologia està format per tota una sèrie de dades prefixades que corresponen a períodes cronològics de vint-i-cinc anys que permeten realitzar les recerques de totes les obres i documents que pertanyen a algun d'aquests períodes. En el cas de que es tingui constància amb exactitud de la cronologia d'alguna de les obres, també es pot incloure.

El darrer dels camps correspon a Bibliografia i en ell s'hi recullen totes les referències bibliogràfiques que parlen directe o indirectament de la peça o si en ella es transcriu el document.

¹⁴⁸ L'apartat d'edifici s'emprarà principalment per a tenir controlat i localitzat l'objecte o peça escultòrica, però això no exclou que en algunes ocasions també s'apliqui als documents.

2ª Part: Objecte

La segona part delimita l'apartat de la fitxa que tracta directament sobre l'objecte escultòric. Els camps en que està estructurada són els següents.

- Nombre
- Nombre de fotografia
- Tema
- Descripció
- Emplaçament
- Ubicació actual
- Material
- Tècnica
- Tendència artística
- Restauracions
- Imatge
- Imatge de l'emplaçament

A cada objecte li pertoca un nombre que equivaldria al que és un NIG (nombre d'inventari general) i que facilita la catalogació de les peces. Amb ell s'omple el camp que du per nom Nombre.

Una vegada fotografiats els objectes amb la càmera digital i passades les fotografies a l'ordinador, cada una té un nombre assignat. El Nombre de fotografia s'omple amb el que li correspon, per així facilitar la seva trobada en cas de que sigui necessari emprar la fotografia en qüestió per qualsevol motiu.

El camp que du per nom Tema s'omple amb adjectius de caire general que defineixen la temàtica iconogràfica de l'objecte, és a dir, aporten informació sobre si aquesta es antropomòrfica, zoomòrfica, fitomòrfica, geomètrica, etc. o si hi ha una combinació de vàries.

L'apartat Descripció es va condicionar perquè una breu descripció acompanyàs la imatge de l'objecte.

Emplaçament no es refereix a l'edifici al qual pertany l'obra en qüestió, per això ja es va adequar un camp a l'apartat de dades generals: *Edifici*, sinó que més aviat serveix per conèixer amb exactitud aquella part concreta de l'arquitectura on està aplicat. Per facilitar la consulta a *posteriori* s'ha complementat aquest camp amb tota una sèrie de plànols i croquis dels espais arquitectònics on s'hi troben exemples d'escultura aplicada, els quals varen ser dividits per seccions a cada una de les quals va correspondre un nombre, una lletra o una combinació d'ambdós depenent de la complexitat de cada un dels espais. Posem per exemple en la Llonja: El plànol de la planta es va dividir en dotze seccions que corresponen a cada tram centrat per una clau de volta. A cada tram se li va assignar una lletra (A, B, C...), així quan es faci una recerca a la base de dades i s'insereixi en el camp que du per nom *Emplaçament* la lletra A, apareixerà la clau de volta a la qual se li hagués assignat aquesta lletra. L'exemple de la clau de volta no resulta gaire complex ja que és suficient assignar una única lletra a un objecte; altres presenten més dificultats. Seguint amb l'interior de la Llonja i posant com a exemple els festejadors es veurà que aquests no estan ornamentats amb una única escultura sinó que n'hi ha tres: les dues mènsules i la clau de volta que centra l'espai creat gràcies als seients típics dels esmentats festejadors. En aquest cas, cada finestral, damunt el plànol, correspon també a un tram o a una de les seccions en que s'ha dividit l'espai de l'edifici, per tant, igual que les claus de volta, se li assignarà la lletra corresponent al tram al qual pertanyi amb l'afegit de conferir-li un nombre a cada mènsula i a la clau de volta: per exemple, si el finestral que s'està catalogant

és el que correspon al tram A, a la mènsula de la dreta se li assignarà el nom A1, a la clau de volta A2 i a la mènsula de l'esquerra, A3.

Aquest mode de classificació pot variar -tot i que sempre seguirà els mateixos paràmetres- en funció de la complexitat de cada edifici o de cada espai que tingui escultura arquitectònica o aplicada.

L'apartat d'Ubicació actual, està reservat per a aquelles peces o fragments que en el seu dia formaren part d'algun monument i que per diversos motius ara resten a col·leccions o museus.

Respecte al camp de Material s'al·ludeix al tipus de pedra amb la qual l'escultura va ser treballada. El mateix pel que fa al de Tècnica.

La Tendència artística equival *grosso modo* a si l'objecte en qüestió reuneix característiques pròpies del gòtic clàssic, flamíger, de l'estil preborgonyó, borgonyó, sagreria o d'altres.

El dos darrers camps que de què es compona aquest segon apartat estan reservats per a les fotografies, el d'Imatge s'omple amb l'escultura a que es refereixen totes les dades que omplen els camps explicats amb anterioritat, i el d'Imatge d'emplaçament es completa amb una fotografia general de l'espai en el qual hi ha l'escultura en qüestió.

3ª Part: Document

Aquesta tercera part està és de caire purament descriptiu i és la que s'empra per tenir classificats els documents que siguin d'interès i que es refereixin directe o indirectament a les obres escultòriques o als artífexs que les realitzaren.

Els camps que completen aquesta part són els següents:

- Signatura
- Data
- Document
- Tipus
- Text

El camp Signatura correspon a la de la sèrie o secció de l'arxiu on es va trobar el document.

El de Data a la cronologia en que fou firmat.

El de Document al·ludeix als artistes i està predeterminat per omplir amb dues opcions: "professional" o "privat", és a dir, si es tracta d'un document de caire biogràfic i personal o si pel contrari té a veure amb la seva vida laboral.

El camp que du per nom Tipus atén a la tipologia del document: si es un inventari, un contracte, un acte de compra-venta, etc...

Finalment el de Texte està reservat per fer la transcripció del document o, en el seu cas, una recensió o regist.

En el cas de que el document objecte d'estudi no sigui inèdit i que algun autor amb anterioritat ja n'hagués fet la consegüent transcripció i publicació, a l'hora de buidar-lo a la base de dades es seguirien els mateixos paràmetres que amb els inèdits, és a dir, omplint tots els camps que s'han explicat més amunt, amb la diferència que es citaria la referència bibliogràfica d'allà on s'ha extret en l'apartat *Bibliografia* de la primera part de la fitxa.

4ª Part: Observacions

Aquesta darrera part consta d'un únic camp que serà aquell que s'utilitza per enregistrar qualsevol tipus d'observacions que sorgeixin o dubtes que es plantegin i que la resta de camps de que es compona la fitxa no puguin solucionar.

3.1.2 BASE DE DADES "FITXA AUTORS"

El fet d'haver d'estudiar en profunditat als artífexs: mestres i tallers, comportava la necessitat afegida de crear una fitxa específica per a ells. És cert que, per recopilar la documentació relativa als artistes, es podria fer servir la mateixa base de dades del projecte d'investigació, però a l'hora de gestionar el material que m'era necessari me resultava més còmode tenir a mà un formulari per a cada un dels *lapiscidae* documentats on pogués tenir un resum aproximadament de la seva trajectòria vital i professional que em proporcionàs una visió de conjunt amb una única ullada. A més, a la fitxa del "Projecte Sagrera" li mancaven una sèrie de camps que m'interessava particularment que quedassin reflectits en la "Fitxa Autors".

Els camps que la formen són els següents:

- Artista
- Lloc d'origen / procedència
- Marc cronològic
- Nom en que se'l designa
- Documentat a
- Obres documentades
- Obres atribuïdes

- Lloc de residència
- Col·labora amb o relacionat amb
- Taller
- Estat de la qüestió
- Bibliografia
- Referències documentals
- Observacions

El camp d'Artista es reservarà exclusivament pel nom de l'artífex i la fitxa en qüestió correspondrà a aquest únic individu que serà el punt principal de les recerques.

El Lloc d'origen o procedència s'omplirà en el cas de que es tingui constància d'allà on era, aquest apartat té especial importància pel cas que es tracti d'un *lapiscida* forà.

El Marc cronològic no reflexa més que les dades en que es té constància documental del personatge.

L'apartat corresponent al Nom en que se'l designa resulta interessant per veure per quin nom els coneixia la societat medieval. Destacar els casos en que un mateix personatge, en documents diferents, pot rebre diferents denominacions, per exemple, *lapiscida*, *imaginaire*, *guixer*, és a partir d'aquestes dades com es pot demostrar que un mateix subjecte podia realitzar diferents treballs, informació rellevant a l'hora de provar com el treball dels escultors i dels picapedrers o mestres d'obres podien ser realitzats per la mateixa persona i que és cert que el nom *imaginarius* indica que es devia tenir una certa especialització en fer imatges però això no comportava que s'hi hagués de dedicar amb exclusivitat, de la mateixa manera que el que algú només rebí l'apel·latiu de *lapiscida* no vol dir que no estàs capacitat per exercir la tasca d'escultor.

El camp Documentat a és per conèixer els indrets geogràfics allà on consti la seva presència, ja sigui dins la mateixa illa o fora de les fronteres de la mateixa.

Obres documentades i Obres atribuïdes serveixen per fixar les obres que figurin en el seu catàleg. Encara que aquí es tracti només del treball de la pedra, també s'inclouran, en els casos en que estiguin documentades, les peces escultòriques treballades amb fusta i també, encara que l'estudi tracti d'escultura, es reflectiran els possibles treballs arquitectònics o d'enginyeria que també constin al seu catàleg, ja que, a l'hora de conèixer íntegrament el col·lectiu dels treballadors de la pedra a Mallorca, no es pot desestimar aquesta informació; la polièdria i versatilitat dels artesans medievals ens obliga a tenir en compte totes les seves facetes. És clar que les úniques peces escultòriques que s'estudiaran en profunditat seran aquelles que han estat incloses a la campanya fotogràfica però això no ha d'impedir que quan es tracti sobre els treballadors de la pedra, no es tinguin en compte la resta de treballs que realitzaven, encara que només s'esmentin breument.

Lloc de residència. Aquest camp resulta interessant sobretot quan es tracta dels *lapiscidae* ciutadans, ja que quedaran consignades les parròquies i les illetes on vivia, la qual cosa serà de gran ajuda a l'hora de comprovar si els treballadors de la pedra es concentraven en una determinada parròquia o en una zona concreta de la mateixa o si pel contrari es trobaven disseminats per tota la ciutat.

En el camp de Col·labora amb o relacionat amb es consignarà el nom o noms de les persones del mateix gremi amb les quals mantenia relacions ja fos a nivell personal o professional.

A Taller quedarà reflectit allà on treballaven o passaven el seu període d'aprenentatge, per exemple el dels Sagrera, Pou, Vilasclar...

El camp que du per nom Estat de la qüestió és aquell on, per ordre cronològic i de forma resumida es farà referència a totes les dades que es tenen sobre l'individu en qüestió.

Els apartats de Bibliografia i Referències documentals són els que serveixen per saber d'on s'ha extret la informació corresponent als camps anteriorment cometats.

Finalment el d'Observacions serà el que es reservarà per recollir totes les puntualitzacions o dubtes respecte a algun punt en concret que puguin anar sorgint.

3.1.3 BASE DE DADES "DOCUMENTS ARXIU"

La seva funció rau en tenir controlada tota la documentació que s'ha emprat.

En el treball que pretenem realitzar la part documental té una importància cabdal i és fa necessari dedicar un considerable espai de temps a les recerques d'arxiu.

Aquesta base de dades s'ha creat amb l'objectiu, com ja s'ha dit, de tenir controlat tot el material recopilat i saber en cada moment què s'ha consultat i què és el que hi ha o no d'important en ell.

Comprèn dinou camps que són els següents:

- Id.: aquest el crea la mateixa base de dades i consisteix en assignar un nombre a cada registre que es va creant.

- Arxiu: Figuren les sigles de l'arxiu allà on s'ha trobat el document.

- Sèrie: fa referència precisament a la sèrie documental de l'arxiu a la qual pertany, per exemple als Protocols, als Extraordinaris d'Universitat, al Reial Patrimoni, etc...

- Signatura: Al·ludeix a la catalogació que ha conferit el mateix arxiu a cada llibre o lligall.

- Folis.

- Data: la cronologia del document.

- Notari: Per tenir controlats els notaris que s'han consultat.

- Tipus de llibre: Aquest registre és important sobretot en el cas de les fonts notariales per saber quin tipus de documents predominen en un determinat llibre. Alguns exemples de tipus de llibres són per exemple "Actes", "Contractes", "Testaments i inventaris", "manuals", etc...

- Tipus de document: si es tracta d'un contracte d'aprenentatge, de treball, un inventari, un acta de compra-venta, un debitori, etc...

- Els registres Fotografiat, Buidat i Transcrit s'assenyalen amb un asterisc en funció de si han estat fotografiats, buidats a les altres dues bases de dades o si se n'ha fet la consegüent transcripció. Serveixen per tenir

un control estricte del material i conèixer què s'ha fet exactament amb cada document.

- Estat del llibre: aquest camp no es va crear per conèixer les característiques formals i de conservació que presenta sinó per saber quin era el seu estat de consulta, és a dir, si s'havia buidat íntegrament o si encara quedaven folis per revisar.

- Protagonista: per saber de qui parlava el document en qüestió o a quin *lapiscida/ae* es referia.

- Professió: Aquest registre és gairebé inoperant ja que sempre es sol omplir amb la paraula *lapiscida* excepte els casos en que el protagonista té la professió de guixer, aquests casos concrets es varen agafar per si de cas apareixia algun *lapiscida* amb el mateix nom, ja que únicament amb la denominació de guixer, l'individu no es buidava a la base de dades "Fitxa Autors".

- Regesta: s'omple amb un petit resum sobre què tracta el document per tenir-ne una idea sense la necessitat d'haver d'acudir directament a la font.

- Observacions: està dedicat a assenyalar aspectes varis que tinguin a veure amb el document objecte d'estudi i que no puguin quedar consignats en cap altre camp de la base de dades.

3.1.4 PROGRAMES INFORMÀTICS

Per realitzar les bases de dades comentades més amunt es van emprar bàsicament dos programes informàtics: *File Maker* i *Acces*. L'elecció d'un o altra va dependre de l'adequació de cada un a les funcions que havien d'executar. La del projecte d'investigació *Guillem Sagrera* i l'anomenada *Fitxa Autors* es van crear utilitzant el programa *File Maker*, mentre que per la base de dades on es gestionen els documents fruit de les recerques d'arxiu es va emprar l'*Acces*.

És cert que ambdós serveixen per a gestionar material i que s'haurien pogut utilitzar indistintament perquè són vàlids per fer taules i formularis, però a l'hora de crear una fitxa que servís com a formulari, el *File Maker* es presentava com el més adequat perquè permetia crear i utilitzar paràmetres de recerca amb major comoditat, en canvi, per fer ús de les taules l'*Acces* era el més indicat, des del meu punt de vista, perquè oferia un maneig més còmode d'aquestes que no pas el *File Maker*.

4. ELS CONTRACTES

D'APRENENTATGE I DE TREBALL

DELS *LAPISCIDAE* ENTRE 1390 I

1520¹⁴⁹

4.1 CONSIDERACIONS GENERALS

Com ha quedat contemplat a la presentació, l'elecció d'aquesta tipologia documental per elaborar el capítol d'aplicabilitat es va veure afavorida perquè es tracte d'un tipus de font directa, homogènia i il·lustrativa per comprendre tota una sèrie de qüestions sobre les quals es vol incidir. Es cert que qualsevol tipus d'informació s'ha, o s'hauria, d'analitzar juntament amb altra complementària que permetés donar una visió més acurada del que s'està estudiant. En aquest cas no està de més tenir en comte també el que contempnen les diverses ordenances del gremi que es varen anar succeint al llarg dels anys. Però si s'ha optat per l'anàlisi d'aquesta tipologia de font ha estat perquè ofereix la possibilitat d'extreure conclusions vàlides per elles mateixes sense la imperiosa necessitat d'haver d'acudir a documentació addicional.

¹⁴⁹ Com s'ha clarificat a l'estat de la qüestió i també s'ha comentat a l'apartat dels objectius, es farà ús en major mesura dels termes *lapiscidae* i "treballadors de la pedra" en comptes d'escultors perquè a la Baixa Edat Mitjana en la majoria dels casos les professions d'arquitecte, picapedrer i escultors no estaven tan ben delimitades com en èpoques posteriors i, per tant, un mateix individu podia perfectament dominar els dos oficis, encara que això no vol dir que alguns d'ells no poguessin tenir una certa especialització en un o altre. Per tant es tindran en compte i s'analitzaran tots aquells documents en que apareix el terme *lapiscida*.

Al respecte s'ha de dir que els contractes d'aprenentatge i de treball són una de les tipologies de documents més valuoses per comprendre la dinàmica dels tallers.

Pel que fa als contractes de treball s'ha de tenir en compte la subdivisió que d'ells s'ha fet a l'apartat de les fonts arxivístiques. Allà quedaven reflectits dos tipus: aquells en que un *lapiscida* es s'ajunta amb un altre per realitzar una feina determinada o per treballar baix les seves ordres durant un temps concret amb propòsits que poden variar en funció dels interessos de cada un, i aquells en que un client encarrega algun treball a un o varis artistes. En aquest capítol només es tindran en compte els primers degut a que tenen unes característiques semblants als contractes d'aprenentatge i, per tant, resulta més lògic estudiar-los conjuntament.

Aquest documents són útils per atracar-se al col·lectiu dels *lapiscidae* i entendre com regulaven l'aprenentatge dels futurs oficials i mestres, aporten informació relativa a les relacions entre mestre i deixeble i als compromisos contrets per les dues parts, així com les sancions pertinents si aquests s'incomplien. També s'assenyala el temps que solia durar la carta d'afermament¹⁵⁰ o la relació professional, en el cas que el document firmat sigui un contracte de treball.

A l'hora de conèixer qui eren els mestres i tallers dins el sí dels quals romanien els aprenents, és també obligat acudir a aquest tipus de font.

¹⁵⁰ "Encartament" o "carta d'afermament" són altres noms per anomenar els contractes d'aprenentatge.

De tota la documentació, publicada i inèdita, que fins aleshores ha estat consultada, destaca sobretot aquella en que els mestres mallorquins formalitzen contractes d'aprenentatge i treball amb treballadors de la pedra forans. Tot i que el buidatge documental encara no ha finalitzat, els documents amb els quals es compta fins ara són força aclaridors al respecte ja que formen un percentatge important, inclús superior als contractes firmats amb aprenents oriünds de Mallorca. Els encartaments signats pels estrangers presenten, a més, determinades peculiaritats respecte a la resta que permet poder extreure algunes deduccions força interessants, les quals seran comentades posteriorment.

4.2 REGLAMENTACIÓ

Els contractes no són més que un sistema mitjançant el qual es legalitza o es dóna validesa, al ser firmat davant notari, l'acord en que un mestre decideix ensenyar el seu ofici durant un temps determinat a un deixeble.¹⁵¹

Es desconeix amb exactitud quan es varen reglamentar a Mallorca els contractes d'aprenentatge. A les ordinacions de 1405 -les primeres que es coneixen sobre aquest gremi- un dels punts diu així:

Item que algun mestra picaperes no gos ni dega exceptar o pendre algun fadri o scola per mostrar o ensenyarli lo dit offici sens sabuda o uoluntat dels dits sobreposats als quals aytal fadri o scola qui sera admes o reebut degue e sia tengut pagar X sous

¹⁵¹ Al respecte veure l'apartat sobre l'aprenentatge o mossatge de l'article d'A. SANTAMARIA; "La formació professional..."

*per entrada ala almoyna de la dita caixa encontinent ho dins spay de hun mes e apres saguent e de qui auant fins agapagats los dits X sous dentrada noli puxa esser mostrat lo dit offici. E qui contrafarà a les dites coses pagarà de ban per cascuna vegada XX sous aplicados en lamanera demunt dita.*¹⁵²

Queda clar doncs que un dels principals motius pels quals es tenia obligació de firmar la carta d'aprenentatge i que d'això en tinguessin coneixença els sobreposats de l'ofici era per mors de la mòdica quantitat que havia de pagar el futur aprenent a la caixa del gremi. De totes maneres se sap que aquest tipus de documentació no es va iniciar amb la promulgació dels primers estatuts de la corporació gremial sinó que n'hi ha de documentats pràcticament des dels primers anys de la Conquesta. És té l'exemple de Bernat Comafreda oriünd de Catalunya de la diòcesis de Vic i resident a Mallorca que resta documentat el 1339 quan el 9 d'agost firma un contracte d'aprenentatge de tres anys amb el picapedrer de Muro Pere Pasqual per aprendre l'ofici.¹⁵³

Els contractes d'aprenentatge tenien ja una llarga tradició i l'únic que varen fer els capítols del gremi fou normativitzar, en profit seu, una activitat que ja estava ben afermada. Altres exemples abans de 1405 són el de Vicenç Mates que col·loca al seu fill Bernat de quinze anys amb el *lapiscida* i imaginaire Pere Mates el 1347 per un temps de tres anys,¹⁵⁴ o el que firmà l'any 1374 Pere Sanç de Manacor amb el mestre Guillem Ses Oliveres perquè

¹⁵² A. PONS; "Els gremis... Pag. 101-102.

¹⁵³ A. MAS I FORNERS; "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi" *BSAL*, 50. Palma. 1994. Pag. (167-198) 191. Doc. 19.

¹⁵⁴ G. LLOMPART; "Pere Mates... Pag. 118.

ensenyàs l'ofici al seu fill Joan, de tretze anys, per un espai de cinc.¹⁵⁵

4.3 CARACTERÍSTIQUES FORMALS I DE CONTINGUT

Dita tipologia documental sol estar estructurada o dividida en vàries clàusules. Dues són les parts protagonistes: el mestre i el pare o tutor del futur aprenent que formalitza l'acord. Seguidament es cita el nom del deixeble i el del mestre amb el qual es vol col·locar, s'esmenta l'edat del jove, que oscil·la entorn els tretze anys, i el temps que ha de durar l'aprenentatge el qual sol fluctuar entre els tres i cinc. El deixeble es compromet per tot aquest temps a estar baix les ordres del seu mestre i a servir-lo i obeir-lo en tot el que aquell li mani (*serviendi vobis in omnibus negociis vestris licites et honestis tam de die quan de nocte*) a canvi d'ensenyar-li l'ofici, tenir-lo a casa seva tant si està sa com malalt, proveint-lo d'aliment, vestimenta i calçat; en ocasions s'estipula que per cap d'any o Nadal, en concepte d'això (vestimenta i calçat) el mestre li pagarà una determinada quantitat en metàl·lic.

L'aprenent es compromet a estar baix les ordres del mestre durant tot aquest temps i no abandonar-lo ni fugir, atenant-se a les conseqüències en cas d'incomplir l'acordat; el càstig sol consistir en retornar baix l'autoritat del mestre i reparar els danys que li hagi pogut causar, apart de l'obligació de recobrar els dies que ha estat absent i fora de les seves ordres.

Per la seva banda el mestre es responsabilitza a ensenyar-li el seu art complit amb tot el pactat en el contracte.

¹⁵⁵ G. LLOMPART; "Maestros albañiles y escultores... Doc. VIII

Finalment, com la resta de documentació de caire notarial, es clou amb la firma d'un parell de testimonis.

Tots els documents d'aquest tipus segueixen aproximadament aquesta estructura. Poden diferir en alguns aspectes com per exemple els anys que durarà l'aprenentatge i poden tenir una extensió variable depenent dels formulismes que el notari hagi utilitzat, però l'essència és sempre la mateixa.

Els contractes de treball, formalment parlant, són semblants als d'aprenentatge perquè poden ajuntar a la vegada els dos pressuposts, és a dir, que quan algun *lapiscida* es s'avé amb un mestre mallorquí per treballar, sovint s'especifica que també ho fa per aprendre. És l'exemple del *lapiscida* sevillà Joan Marí qui en va firmar un el 25 de febrer de 1502 amb Joan Oliver;¹⁵⁶ el primer especifica: *loco me seu opera mea vobiscum Iohanne Oliver, lapiscida Maioricarum, presente hinc ad unum annum (...) ratione addiscendi plene (...) officium vestrum*. Encara que també hi ha casos en que el treballador de la pedra en qüestió no especifica que vulgui perfeccionar l'ofici, sinó que simplement es lloga per un temps predeterminat sense que altres compromisos el fermin amb el mestre amb qui es lloga que el de complir exclusivament allò pel qual s'ha concertat, tal és el cas del sard Miquel Amorós¹⁵⁷ que col·loca el seu art i les seves obres al servei del mestre Pere Sanxo per un temps aproximat de mig any i per un preu de vint-i-dues lliures de moneda de Mallorca.

¹⁵⁶ *Ibidem*. Doc. XXII.

¹⁵⁷ ARM, Prot. P-396, f. 20v (Doc. 4)

4.4 ELS MESTRES I ELS TALLERS

Analitzant la documentació les conclusions a les que s'arriba s'han de prendre sempre amb cautela ja que aquestes es limiten a les troballes d'arxiu. Es pot caure en l'error de donar per vàlides i inqüestionables asseveracions que posteriorment i a la llum de nous documents s'hagin de relativitzar o si més no, matissar. Per tant a l'hora d'elaborar el discurs que es pretén articular, s'haurà de tenir en compte aquest handicap que sempre és present a les ciències històrico-artístiques.

Segons Álvaro Santamaría, qui va dedicar un article a la formació professional a Mallorca en temps de Ferran el Catòlic, tots aquells que havien aconseguit la categoria de mestre podien ser tutors d'algun aprenent i, en concret, pel que fa als treballadors de la pedra, no fou fins al segle XVII quan es tendeix a requerir que el mestre tingui una certa experiència en l'ofici, al manco de tres anys.¹⁵⁸

Però, tots els mestres que tenien baix la seva custòdia algun mosso eren propietaris o caps de taller? Era així en la majoria d'ocasions, però no s'ha d'oblidar que dintre el marc de tallers importants i de gran envergadura es podia donar el cas que baix les ordres d'un cap hi treballàs més d'un mestre, els quals a la vegada podien prendre algun aprenent baix les seves ordres per alleugerar de treball al mestre principal. No era aquest, però, l'únic motiu, n'hi havia un altra i era que cada mestre tenia limitat a dos com a màxim el nombre de mossos. Seguint a Álvaro Santamaría, el nombre de deixebles durant un mateix període de temps es limitava a un o dos, i només mig o un anys abans de finalitzar la vigència del contracte es podia

¹⁵⁸ A. SANTAMARIA; "La formación profesional... Pag. 654 (4).

concertar amb un altra mosso per cobrir la vacant.¹⁵⁹
Aquesta és una generalització estreta a partir de l'anàlisi de les ordinacions de varis oficis. Respecte a les del gremi de picapedrers no apareix cap clàusula que faci referència a aquest punt, però és probable que la norma també es seguís perquè els contractes d'aprenentatge firmats per Joan Sagrera compleixen aproximadament entre un i altre dits terminis.¹⁶⁰

Els mestres que es troben documentats formalitzant aquest tipus de documentació són:

- Antoni Sagrera, amb qui va firmar l'encartament Jorbando Lopilato, procedent de Trapaní de l'illa de Sicília, el 3 de juny de 1440.¹⁶¹

- Martí Creix amb qui Lluçh Marsà, de la parròquia d'Andratx, va col·locar al seu fill Bernat el 4 de juny de 1458.¹⁶²

- Macià Saguals que el 5 de juliol de 1447 va prendre com a mosso a Blas Mauri, oriünd de la ciutat de Foix.¹⁶³

- Pere Cifre,¹⁶⁴ amb qui es va col·locar el sicilià, procedent de la ciutat de Messina, Bartomeu Asquillaix el 8 d'octubre de 1477.¹⁶⁵

¹⁵⁹ *Ibidem*. Pag. 654 (4).

¹⁶⁰ Un fou firmat el desembre 1496 per un temps de quatre anys (ARM, Prot. P-391, f. 213v-214v), altre el juny de 1501 per cinc (ARM, Prot. M-590, f. 68v-69) i el darrer el març de 1503 per espai de tres (G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 15). Aquest dos darrers degueren passar conjuntament part del mossatge.

¹⁶¹ G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 11.

¹⁶² ARM, Prot. M-183, f. 61. (Doc. 1)

¹⁶³ G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 12.

¹⁶⁴ Pere Cifre és un mestre mallorquí, encara poc conegut. Actiu durant la segona meitat del segle XV (al 1493 ja era mort: ARM, Prot. M-660, f. 53) se sap que mantenia relacions amb els Sagrera perquè apareix com a fiador de Francesc, juntament amb Joan, davant els jurats, per

- Guillem Vilasclar que ho feu amb el també sicilià Joan Oliver el 13 de novembre de 1479.¹⁶⁶

- Pere Llull¹⁶⁷ amb qui es va concertar el sard Àngel de Sàcer el 5 de juliol de 1479.¹⁶⁸

- Joan Sagrera que és el mestre de qui s'han localitzats un major nombre de contractes d'aprenentatge. Seguint un ordre cronològic, el 24 de desembre de 1496 es va concertar amb ell Francesc de Valladolid;¹⁶⁹ el 3 de juny de 1501 el prevere Macià Martí i Valença, vídua de Pere Miquel Colom, encarten amb ell al seu fill Francesc¹⁷⁰ i l'11 de març de 1503 pren baix la seva custòdia a Salvador Guiso, sard, oriünd de la vila de Sant Pantaleone.¹⁷¹

- Joan Oliver¹⁷² amb qui va firmar un contracte d'aprenentatge i treball el *lapiscida* sevillà Joan Marí el 25 de febrer de 1502.¹⁷³

l'obra de la tomba de Ramon Llull (Veure: P. PIFERRER, JM. QUADRADO; *Islas...* Pag. 425).

¹⁶⁵ G. LLOMPART; "Sagrèriana..." Doc. 14. Aquesta referència bibliogràfica remet a un document, datat el 16 de maig de 1480, que no es tracta d'un contracte d'aprenentatge pròpiament dit sinó d'un pagament de compensació per la ruptura d'un que s'havia firmat entre les dues parts (Bartomeu Asquillaix i Pere Cifre) tres anys abans.

¹⁶⁶ G. LLOMPART; "Sagrèriana..." Doc. 13.

¹⁶⁷ Pere Llull era un *lapiscida* mallorquí que vivia a un alberg a la parròquia de Santa Eulàlia a l'illa de mossèn Berenguer Juny, prop del pes de la farina, a una casa que tenia sota alou reial (ARM, RP 434, f. 16 i ARM, RP 435, f. 75). Per ara aquestes són les úniques dades conegudes que es tenen sobre ell.

¹⁶⁸ Segurament de Sassari, una de les quatre províncies en què està actualment dividida l'illa.

¹⁶⁹ ARM, Prot. P-391, f. 213v-214v. (Doc. 3)

¹⁷⁰ ARM, Prot. M-590, f.68v-69. (Doc. 5)

¹⁷¹ G. LLOMPART; "Sagrèriana..." Doc. 15.

¹⁷² El mateix que havia passat el període de mossatge amb Guillem Vilasclar.

¹⁷³ ARM, Prot. ;-731, f. 45-45v. (Doc. 6) Document transcrit parcialment per G. LLOMPART; "Maestros albañiles y escultores.... Doc. XXII.

- Jeroni Ferrer que va prendre com a deixeble a Miquel Cifre, germà de Bartomeu i Marc de la parròquia de Felanitx, el 8 d'abril de 1502.¹⁷⁴

- Joan Serra amb qui es va col·locar Antoni Guaster el 26 de maig de 1502.¹⁷⁵

- Antoni Armengol que va prendre baix la seva custòdia a Jaume Domingo, fill de Mateu Domingo habitant de la parròquia de Bunyola, el 5 de febrer de 1505.¹⁷⁶

No es pot acotar el nombre total de caps de taller als exemples que s'acaben de comentar, aquest seria un punt de vista parcial i reduccionista. És clar que el contracte vinculant entre el mestre i l'aprenent sempre devia quedar consignat a l'encartament, el problema és que bona part d'aquesta documentació es degué perdre i per tant és fa difícil conèixer la resta de tallers actius a Ciutat només consultant els contractes d'aprenentatge i treball existents. És obvi que durant el període que va des de 1390 a 1520 el nombre de tallers no es limitava als exemples exposats, s'han de tenir en compte aquells que s'aglutinaven en torn de les obres de la Seu, com per exemple el de Guillem Ses Oliveres entre 1389 i 1398, el de Pere Morey, centrat exclusivament en el marc del Portal del Mirador, el de Pere Massot entre 1401 i 1418, posteriorment el de Guillem Sagrera... I molts altres que també desenvolupaven la seva activitat, no només a Ciutat, sinó també per la resta de l'Illa.

¹⁷⁴ ARM, Prot. P-396, f. 60-60v. (Doc. 7) Els Cifre formaren també una nissaga de *lapiscidae*, però al no especificar-se l'ofici dels germans de Miquel no es pot saber amb certesa si ells també eren treballadors de la pedra o no.

¹⁷⁵ ARM, Prot. R-772, f. 135-135v (bis). (Doc. 8)

¹⁷⁶ ARM, Prot. T-455, f. 14v-15. (Doc. 9)

Aquí tan sols en hem limitat a analitzar un tipus de documentació, per extreure d'ella una sèrie de punts entre els quals es troba la relació de mestres o caps de taller que en ella apareixen, essent conscients que a l'hora de tractar de forma global el tema dels tallers de treballadors de la pedra a la Baixa Edat Mitjana a Mallorca aquesta documentació s'ha de complementar amb altre de caire divers.

4.5 DURADA DE L'APRENTATGE

Com s'ha comentat amb anterioritat, el temps que solia durar l'aprenentatge podia variar. Generalment eren quatre anys, cinc en el suposat de que el deixeble fos menor de quinze, tal és el cas, per exemple, d'Antoni Guaster de deu anys, concertat per aquest espai de temps amb el *lapiscida* Joan Serra¹⁷⁷ o Miquel Colom, de tretze, concertat per la mateixa durada amb Joan Sagrera;¹⁷⁸ fins hi tot es compta amb algun exemple en que el període de mossatge s'estén als sis anys com fou el cas de Miquel Cifre.¹⁷⁹

En ocasions el termini es redueix a dos o a un i mig. Aquests darrers exemples s'han de posar de relleu, ja que segons les ordenances de 1487 no era permès deixar treballar a algú a les pedreres sinó havia estat encartat al manco quatre anys, perquè s'estimava que no estaven prou capacitats ni tan sols per tallar la pedra amb uns mínims de qualitat, amb la qual cosa les obres esdevenien defectuoses.¹⁸⁰ Si es creia que no estaven capacitats per fer un treball que catalogaríem com a més aviat bast i sense requerir d'una destresa tècnica molt elevada, amb més

¹⁷⁷ ARM, Prot. R-772, f. 135-135v (bis). (Doc. 8)

¹⁷⁸ ARM, Prot. M-590, f. 68v-69. (Doc. 5)

¹⁷⁹ ARM, Prot. P-396, f. 60-60v. (Doc. 7)

¹⁸⁰ A. SANTAMARIA; "La formación profesional... 656 (6)

motiu aquells que es formassin per emprendre treballs arquitectònics i escultòrics especialitzats, que sí requerien d'una destresa tècnica superior, haurien de passar un mossatge més extens. Això du a contemplar la possibilitat de que dits personatges que s'encarten per un període de temps tan curt ja devien tenir certs coneixements de l'ofici i que les raons que els duen a formalitzar aquest tipus de document no es limiten tan sols a aprendre'l.

Es té l'exemple de Bernat Marsà¹⁸¹ el qual a l'edat de setze anys es va concertar per un any i mig amb Martí Creix, s'especifica que ho fa per aprendre (*causa addiscendi officium vestrum*); però és impossible que amb tan sols un any i mig Creix li pogués ensenyar les bases de l'ofici. Molt probablement Bernat Marsà ja conegués la professió i la seva pretensió fos perfeccionar-se amb un mestre com Martí Creix qui va ser un personatge destacat dins els panorama illenc i que formava part d'una nissaga de treballadors de la pedra reconeguda.

No s'especifica l'ofici del pare de Bernat, Lluç, tan sols es diu que és habitant de la parròquia d'Andratx, però podria ésser que també es dedicàs al treball de la pedra, encara que no fos un mestre de gaire anomenada. Li hauria pogut ensenyar al seu fill els rudiments del seu art durant una sèrie d'anys per després col·locar-lo amb un mestre prestigiós, o al manco més capacitat, per especialitzar-se i adquirir major destresa tècnica.

A Mallorca, sobretot durant la segona meitat del segle XV i principis del XVI hi ha un nombre considerable de treballadors de la pedra forans, en proporció, fins i tot superior als illencs, que es contracten amb mestres mallorquins. Alguns d'ells ho fan per un temps de quatre

¹⁸¹ ARM, Prot. M-183, f. 61. (Doc. 1)

anys, però d'altres només per un de dos o tres. La qual cosa fa sospitar que també devien tenir certes nocions del treball de la pedra.

A part del que s'ha comentat en el paràgraf anterior, dels contractes d'aprenentatge i treball firmats entre els *lapiscidae* forans i els mestres illencs es desprenen altres punts de considerable interès a l'hora d'estudiar el treball de la pedra a Mallorca. Per tant mereix que li sigui dedicat un apartat.

4.6 ELS CONTRACTES D'APRENENTATGE I TREBALL FIRMATS ENTRE LAPISCIDAE FORANS I ELS MESTRES ILLENCs

De tota la documentació analitzada hi ha un total de cinc contractes d'aprenentatge en que els deixebles són mallorquins,¹⁸² mentre que la resta dels protagonitzen treballadors de la pedra procedeixen de fora les fronteres de Mallorca.

És cert que encara resta per fer un buidatge sistemàtic dels protocols notariais, però com s'ha destacat a l'estat de la qüestió, les recerques d'arxiu, sobretot les dutes a terme durant els últims anys per Gabriel Llopart i Maria Barceló, han propiciat que vessin la llum un nombre elevat de documents concernents a *lapiscidae* entre els quals es compten alguns dels contractes d'aprenentatge comentats aquí. Per tant, el mostreig que s'està analitzant resulta prou il·lustratiu i significatiu per conèixer què ocorria i quina era la tònica general a Mallorca durant la Baixa Edat Mitjana quant al tema dels treballadors de la pedra, és a dir: que un nombre

¹⁸² S'ha inclòs també en aquest recompte a Antoni Guaster encara que aquest procedís d'Eivissa (ARM, Prot. R-772, f. 135-135v (bis) (Doc. 8)).

considerable d'escultors i picapedrers forans decidien encartar-se amb mestres mallorquins.

Els treballadors de la pedra forans que formalitzen un contracte d'aprenentatge i de treball amb mestres illencs són els següents:

- Jorbando Lopilato, oriünd de Trapaní, de l'illa de Sicília que es va concertar amb Antoni Sagrera el 1440 per un temps de tres anys.¹⁸³

- Blas Mauri, oriünd de la ciutat francesa de Foix ho feu el 1447 amb Macià Saguals per espai de dos anys.¹⁸⁴

- Bartomeu Asquillaix, sicilià, procedent de la ciutat de Messina, es sap que el 1477 va firmar un contracte d'aprenentatge amb Pere Cifre per un temps de tres anys el qual es va rompre un any abans de que finalitzàs el termini estipulat.¹⁸⁵

- Joan Oliver, altre sicilià, es col·locà amb Guillem Vilasclar el 1479 durant tres anys.¹⁸⁶

- Àngel de Sàcer, de l'illa de Sardenya es va concertar amb el *lapiscida* Pere Llull el 1479, en aquest cas per quatre.¹⁸⁷

- Francesc de Valladolid¹⁸⁸ ho feu el 1496 amb Joan Sagrera, pel mateix espai de temps que Àngel de Sàcer.¹⁸⁹

¹⁸³ G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 11.

¹⁸⁴ G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 12.

¹⁸⁵ G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 14.

¹⁸⁶ G. LLOMPART; "Sagrèriana... Doc. 13.

¹⁸⁷ ARM, Prot. P-374, f. 62. (Doc. 2)

¹⁸⁸ En el document, Valladolid s'utilitza com a llinatge però amb tota probabilitat procedís d'aquella zona geogràfica. Moltes vegades el lloc de procedència era emprat com a cognom.

En aquest cas és de destacar que Francesc s'autodefineix ja com a *lapiscida*, no hauria estat possible si tan sols fos un aprenent.

- Miquel Amorós, *lapiscida*, de la vila de l'Alguer, de Sardenya, lloga la seva persona i les seves obres, per un temps de sis mesos aproximadament amb el guixer Pere Sanxo.¹⁹⁰ Es tracta d'un contracte de treball firmat l'any 1500, però no s'especifica quin tipus de treball era el que havia de desenvolupar.

- Joan Marí, oriünd de la ciutat d'Hispalis (Sevilla), firmà el 1502 un contracte d'aprenentatge i treball, per espai d'un any, amb Joan Oliver,¹⁹¹ el mateix sicilià que havia après temps enrere amb Guillem Vilasclar.

- Finalment el sard Salvador Guiso, de la vila de Sant Pantaleone, el 1503 es va concertar per tres anys amb Joan Sagrera.¹⁹²

Com es pot comprovar els que abunden en major nombre d'entre tots ells són els italians, concretament els sards

¹⁸⁹ ARM, Prot. P-391, f. 213v-214v. (Doc. 3)

¹⁹⁰ ARM, Prot. P-396, f. 20v. (Doc. 4)

Pere Sanxo, tot i que encara és un mestre poc conegut, degué tenir una certa importància dins el gremi dels picapedres ja que al 1514 era, juntament amb Vicenç Pou, un dels seus sobreposats (Veure: A. PONS; "Els gremis...") Al respecte, recordi's també que els guixers formaven part del gremi dels picapedrers (Veure: B. QUETGLAS GAYÀ; *Los gremios...* Pag. 59-60). Fins i tot es coneixen exemples en que un mateix individu en diferents documents apareix unes vegades com a guixer i altres com a *lapiscidae*, com és l'exemple de Bartomeu Pons qui en el contracte d'aprenentatge entre Blas Mauri i Macià Saguals figura com a guixer (Veure: G. LLOMPART; "Sagrèria... Doc. 12) mentre que en un altre document, on apareix treballant conjuntament amb Huguet Barxa a una propietat del mercader Ferrer Miró, se'l denomina *lapiscida* (Aquest document ha estat transcrit per Gabriel Llompart i Maria Barceló, veure: G. LLOMPART; "Huguet Barxa, autor del retablo... Nota 9 i M. BARCELÓ; "Nous documents... Doc. I).

¹⁹¹ ARM, Prot. M-731, f. 45-45v. (Doc. 6) Document transcrit parcialment per G. LLOMPART; "Maestros albañiles y escultores.... Doc. XXII.

¹⁹² G. LLOMPART; "Sagrèria..." Doc. 15.

i els sicilians. Però també es troben individus procedents de diferents punts geogràfics: un sevillà, un de Valladolid i un francès de Foix. Per tant un ventall relativament ampli, tenint en compte la documentació arxivística desapareguda i la que resta encara per buidar.

En aquests contractes d'aprenentatge dos són els punts que difereixen respecte a la resta de documents d'aquest tipus. En primer lloc la durada. Com s'ha comentat a l'apartat anterior, pocs són els casos en que els protagonistes es concerten per quatre anys, reduint-se a tres, dos i fins i tot un. Què significa això? El fet que a les mateixes ordenances s'especifiqui que el període d'aprenentatge havia de comprendre al manco quatre anys incloent aquells que només es dedicaven a tallar pedra a les pedreres,¹⁹³ val a dir que els que s'encartaven per un espai de temps inferior devien tenir certs coneixements de l'ofici, és molt probable que fins i tot alguns estassin en possessió del grau d'oficial.

Què pretenien, doncs, amparant-se baix les ordres d'un mestre? Primerament perfeccionar-se i prendre major destresa tècnica per poder realitzar treballs de més alta qualitat, i en segon, entrar en els circuits professionals illencs. És obvi que, per a aquells que decidien fixar de forma definitiva la seva residència a Mallorca, haver-se format en el taller d'un mestre illenc o haver treballat baix les seves ordres era un aval per a aconseguir posteriorment treballs per compte pròpia. En el seu cas també s'ha de dir que després d'haver passat el temps estipulat de mossatge cabia la possibilitat d'entrar a formar part a la colla del mestre, la qual cosa li permetia treballar a les obres empreses pel taller d'aquest.

¹⁹³ A. SANTAMARIA; "La formación profesional... 656 (6)

No s'ha d'oblidar que els circuits professionals illencs devien ser força tancats, l'endogàmia era prou habitual, resultant així que unes poques famílies destacades es feien amb el major nombre d'encàrrecs possible, sobretot amb els més importants, monopolitzat, d'aquesta forma, el treball de la pedra. Per als nou vinguts havia de resultar difícil tenir accés i fer-se un lloc dintre d'aquests circuits. Passar una sèrie d'anys baix la custòdia d'un mestre mallorquí -a més d'ajudar-los en el perfeccionament de la tècnica- els ho devia facilitar.

El segon dels punts en que es diferencien els contractes d'aprenentatge firmats pels forans de la resta de documents d'aquest tipus, rau en la inexistència de la figura del pare o tutor. A l'hora de formalitzar els contractes d'aprenentatge, sigui de la professió que sigui, aquesta sempre apareix i és ella qui realment s'encarrega de col·locar amb el mestre en qüestió al jove que està sota el seu càrrec, l'edat del qual sol oscil·lar entorn els tretze anys. L'aprenent encara no ha assolit la majoria d'edat i, per tant, no té potestat per encartar-se ell mateix, és a dir, no té ni veu ni vot.¹⁹⁴

En els exemples que s'estan comentant, són els mateixos forans els que formalitzen l'acord, de la qual cosa es dedueix que ja són persones adultes i que per tant la decisió de romandre baix la custòdia d'un mestre és decisió seva.

A tot això se li ha d'ajuntar un altra punt i és que alguns individus s'autodefineixen com a *lapiscidae*.

¹⁹⁴ Només s'ha trobat l'exemple de Bernat Marsà, de setze anys, en què ell mateix accepta les condicions estipulades en el contracte i jura complir-les, tot i que és el seu pare Lluch qui formalitza el document amb el mestre Martí Creix. (V. ARM, Prot. M-183, f. 61. (Doc. 1)).

Francesc de Valladolid, a l'hora de concertar-se amb Joan Sagrera ho especifica: "*Ego Franciscus de Valladolid, lapiscida, gratis mitto et affirmo me ipsum vobiscum Joanne Sagrera (...) causa addiscendi officium vestrum*".¹⁹⁵

És el cas també del sevillà Joan Marí, *lapiscida*, que especifica que es col·loca amb Joan Oliver per a treballar i aprendre plenament l'ofici.¹⁹⁶

El mateix es pot dir del sicilià Bartomeu Asquillaix, qui dos anys després d'haver firmat el contracte d'aprenentatge amb Pere Cifre, figura com a testimoni en també contracte d'aprenentatge entre Guillem Vilasclar i Joan Oliver, en el qual se'l denomina *lapiscida*; fet que no hauria estat possible si encara fos un simple aprenent.¹⁹⁷

Tots aquests arguments permeten deduir que, efectivament, els treballadors de la pedra forans que es concertaven en mestres mallorquins eren persones adultes, les quals ja havien adquirit -encara que fos de forma desigual- determinades nocions del treball de la pedra i que decideixen concertar un encartament amb mestres locals per acabar d'aprendre i perfeccionar l'ofici, esperant, alguns d'ells, que això els facilitàs l'accés amb posterioritat dintre dels circuits professionals illencs.

Però, per què venien aquí? Ho feien expressament per treballar a Mallorca en els cercles dels tallers mallorquins? I per què aquest tipus de documentació es fa més abundant sobretot a partir de la segona meitat del segle XV i principis del XVI?

¹⁹⁵ ARM, Prot. P-391, f. 213v-214v. (Doc. 3)

¹⁹⁶ ARM, Prot. i-731, f. 45-45v. (Doc. 6) i G. LLOMPART; "Maestros albañiles y escultores.... Doc. XXII.

¹⁹⁷ G. LLOMPART; "Sagreriana... Doc. 13.

És per tots coneguts que Mallorca era una cruïlla de camins. La seva situació estratègica dintre de la Mediterrània la converteix en punt neuràlgic de les diferents rutes comercials: amb Itàlia, sud de França, la península Ibèrica i el nord d'Àfrica sense oblidar, per altra banda, la ruta de l'Atlàntic que conduïa els vaixells mallorquins cap a terres flamenques. Tot això afavoria el constant intercanvi, no només de mercaderies sinó també de persones. Per tant és obvi que els documents reflecteixen el que ocorria -encara que aquest sigui un pàl·lid reflex de la realitat- i, per tant, no resulta estrany al llarg de totes les èpoques, especialment al llarg dels segles del gòtic, trobar un nombre bastant considerable de treballadors de la pedra que procedien de fora les fronteres de l'Illa i, fins i tot, també del Regne. Pensi's en la nissaga d'escultors i mestres d'obra rossellonesos dels Campredon,¹⁹⁸ amb l'escultor francès Pierre de Guines¹⁹⁹ o amb els procedents de la zona septentrional d'Europa, Pierre de Saint-Jean, Rich Alamant i Jean de Valenciennes,²⁰⁰ tots ells documentats durant el segle XIV.

Se sap que tots aquests escultors vingueren a treballar a Mallorca cridats per la monarquia i per les altes jerarquies eclesiàstiques. Documentalment i també a partir de l'anàlisi estilístic es té coneixença de que els Campredon i Pierre de Guines realitzaren encàrrecs per als

¹⁹⁸ Sobre els Campredon veure: M. DURLIAT; *L'art en el Regne...* Pag. 229-249 i Mª E. RIPOLL I ROIG; "Els Campredon, una nissaga d'artistes medievals. Balanç de coneixences (segles XIII-XIV)" *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals (Palma. 1997). IEB. Palma. 1998. Pag. 437-452 i G. LLOMPART, J.Mª PALOU; "L'escultura gòtica..." Pag. 56.

¹⁹⁹ Sobre aquest escultor veure també M. DURLIAT; *L'art en el Regne...* Pag. 239-240 i G. LLOMPART, J.Mª PALOU; "L'escultura gòtica..." Pag. 55.

²⁰⁰ La bibliografia que tracta a aquests escultors és prou extensa: M. DURLIAT; "Le Portail du Mirador...", M. DURLIAT; "Un artiste Picard en Catalogne et à Majorque...", G. ALOMAR; *Guillem Sagrera...* Pag.51-66; G. LLOMPART; Gabriel, J.Mª PALOU; "L'escultura gòtica..." Pag. 59-60. Tingui's en compte les transcripcions documentals de P. PIFERRER, J.Mª QUADRADO; *Islas...*; J. DOMENGE; *L'obra de la seu...* i J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430)...*

reis mallorquins i que treballaren en obres de promoció reial, mentre que de Jean de Valenciennes i de Rich Alamant figura que la seva arribada a Mallorca per treballar en les obres del Portal del Mirador es va deure a la crida feta pel sotsobrer de fàbrica de la Seu amb el consentiment del bisbe i del capítol.²⁰¹

No mancaran tampoc en la centúria següent *lapiscidae* forans -com s'ha pogut comprovar a partir de l'examen dels contractes d'aprenentatge i treball- però a diferència dels comentats en el paràgraf anterior, es desconeix amb exactitud quins són els motius que els dugueren a recalar a l'Illa. No obstant sí que a partir dels documents comentats es poden formular vàries hipòtesis que permeten arribar a algunes conclusions.

Són del tot significatives les dades cronològiques. El predomini dels forans formalitzant contractes d'aprenentatge i treball es fa patent sobretot durant la segona meitat del XV i principis del XVI.

És durant la primera meitat del XV -pràcticament dominat el segon quart- quan el taller de Guillem Sagrera, amb ell al capdavant com a mestre, està en actiu i és el que aglutina els principals encàrrecs que es duïen a terme a Mallorca en aquells moments: les obres de construcció de la catedral i Sa Llonja dels mercaders.²⁰² Sagrera era -i ho continua essent- el mestre més prestigiós de l'època, prestigi que es va veure incentivat quan fou cridat per Alfons el Magnànim per convertir-se en mestre d'obres del Castel Nuovo de Nàpols.

²⁰¹ J. SASTRE MOLL; *La Seu de Mallorca (1390-1430)*... Pag. 389.

²⁰² H. E. WETHEY; "Guillermo Sagrera..."; G. ALOMAR; *Guillem Sagrera...*; J.Mª PALOU I SAMPOL; *Guillem Sagrera...* i T. SABATER REBASSA; "Guillem Sagrera, arquitecto y escultor..." i "El programa escultórico"...

Sa Llonja de Palma, construcció de nova planta plenament concebuda per ell, esdevé exemple paradigmàtic d'aquesta tipologia d'edificis en gairebé tot el Mediterrani, i és el més emblemàtic del gòtic civil de la Corona d'Aragó. La qualitat tècnica i plàstica del programa escultòric -el millor conservat a les Illes juntament amb el del Portal del Mirador-, permet afirmar que baix les ordres de Sagrera es va anar formant el que seria un dels tallers més prestigiosos de la Corona d'Aragó, tant pel que fa a arquitectura com a escultura.

Quan Sagrera es traslladà cap a Nàpols el 1447 ho feu acompanyat per membres del seu taller, allà s'hi troben documentats Joan Sagrera, Jaume Sagrera i Antoni Sagrera, juntament amb altres col·laboradors pertanyents a la família dels Vilasclar.²⁰³ Mort Guillem el 1454 i finalitzades les obres del Castel Nuovo els integrants del seu taller no tornaren directament a Mallorca sinó que alguns d'ells dugueren a terme altres encàrrecs tant a Nàpols mateix com a Sicília. És el cas de Joan Sagrera qui entre 1457 i 1459 es trobava treballant a aquesta illa, a Palerm, al palau arquebisbal, amb el nom de Joan Cibrera. G. Alomar, comparant les traceries dels finestrals de dit palau amb altres realitzades pel taller del Sagrera i veient que la semblança estilística era evident, va arribar a la conclusió de que "Cibrera" era una deformació de "Sagrera".²⁰⁴

També hi ha documentats altres mallorquins a terres itàliques, que suposadament, encara que no es conegui amb exactitud si formaven part directament del taller del mestre felanitxer, haurien entrat en contacte amb ell o amb membres del mateix. Aquest és el cas de mestre Mateu

²⁰³ V. G. ALOMAR; "Los discípulos de Guillermo Sagrera..."; G. ALOMAR; *Guillem Sagrera...* Capítols VII-VIII i T. SABATER REBASSA; "Guillem Sagrera, arquitecto y escultor ..."

²⁰⁴ G. ALOMAR; *Guillem Sagrera...* Pag. 212.

Forsimanya qui també intervingué en les obres de Castel Nuovo²⁰⁵ i de Joan Casada, de qui fins aleshores els arxius mallorquins resten silenciosos respecte a la seva persona, però de qui es sap que entorn el 1477 residia a Siracusa, desplaçant-se posteriorment a Palerm on intervindrà en obres de considerable importància com el palau Abatellis juntament amb altres *lapiscidae* italians com Matteo Carnilivari.²⁰⁶

És desconegut que feu posteriorment Joan Casada, però Joan Sagrera i Mateu Forsimanya tornaren a Mallorca i estan documentats el primer com a mestre d'obres de la catedral²⁰⁷ i el segon com a capmestre de les obres de l'Hospital General.²⁰⁸

El que resulta més curiós és que els treballadors de la pedra italians presents a Mallorca²⁰⁹ firmant contractes d'aprenentatge s'hi troben després de tenir constància del pas dels mestres mallorquins per terres itàliques.

Com s'ha pogut constatar a través de l'anàlisi dels encartaments, la majoria dels *lapiscidae* forans procedien de terres italianes, concretament de les illes: Sicília i Sardenya.

Amb tota probabilitat, sobretot en el cas dels sicilians, els artistes locals degueren entrar en contacte amb els mestres mallorquins. Que aquests formassin part de l'òrbita de qui havia estat "arquitecte" reial, com és

²⁰⁵ *Ibidem*. Pag. 250-251. Per a les obres que dugué a terme Forsimanya a Nàpols, Alomar segueix les investigacions dutes a terme per Ricardo Filangieri (Veure: R. FILANGIERI; *Castel Nuovo, Reffia Angioina ed Aragonese*. Editrice Politecnica, S.A. Napoli. 1934.).

²⁰⁶ *Ibidem*. Pag. 240.

²⁰⁷ *Ibidem*. Pag. 212 i 242-250, respectivament.

²⁰⁸ A. PONS; "Miscelànea de documents. Un capmestre d'obres notable..." Pag. 212-213.

²⁰⁹ Excepte el sicilià Jorbano Lopilato qui firmà el contracte amb Antoni Sagrera el 1440. De totes formes no deixa d'ésser significatiu que un italià es concertí amb un membre del taller dels Sagrera. Això indica que ja s'havia establert contacte. També seria possible que Jorbado tornàs al seu lloc d'origen en haver treballat una sèrie d'anys amb els Sagrera i que hagués transportat amb ell la fama del mestre a Sicília abans inclús de l'arribada a Nàpols de la nissaga mallorquina.

l'exemple de Joan Sagrera, ja els devia comportar suficient prestigi. Fins i tot es possible que aquest prestigi s'estengués a la resta de treballadors de la pedra mallorquins. Per tant no seria gens estrany que decidissin anar a Mallorca a completar la seva formació amb uns mestres la fama i reputació dels quals hauria arribat fins a ells gràcies al pas per terres italianes d'alguns dels deixebles de l'artista mallorquí més reconegut a nivell internacional.

Respecte als treballadors de la pedra que no procedien de la zona italiana, es pot dir gairebé el mateix: que la fama i reputació assolides pels mestres locals comportava que es concertassin amb ells individus procedents de distintes regions geogràfiques per aprendre i perfeccionar l'ofici.

No hi ha dubte de que aquests fets es veren incentivats gràcies al renom que havia assolit el taller sagrerià. No s'ha d'oblidar que la majoria dels protagonistes dels contractes d'aprenentatge i treball amb els quals es compta fins ara estaven relacionats amb el cercle del mestre felanitxer: Jorbando Lopilato es va col·locar amb Antoni Sagrera; amb Joan Sagrera ho feren el sard Salvador Guiso i Francesc de Valladolid, Joan Oliver va tenir per mestre a Guillem Vilasclar, de qui la relació que mantenia amb els Sagrera és de tots coneguda, posteriorment el sevillà Joan Marí va estar durant un any amb el mateix Joan Oliver i Bartomeu Asquillaix va encartar-se amb Pere Cifre de qui es sap que mantenia també relacions amb els Sagrera.

El que es pot deduir de l'explicat fins ara és que el treball de la pedra a Mallorca, especialment la vessant escultòrica, no tenia un caràcter tan secundari i residual

com fins ara havia apuntat la historiografia. Aquesta afirmava que als epígons de Guillem Sagrera o a l'escultura post-sagreriana li mancava qualitat en comparació amb la que s'havia produït amb anterioritat, però la documentació existent ho contradiu, sinó no s'explica per què *lapiscidae* forans, que podien concertar-se amb qualsevol altre, decideixen adreçar-se als mallorquins. Els contractes d'aprenentatge i treball no fan més que corroborar el prestigi de què gaudien els picapedrers i escultors autòctons i el desig dels forans per poder concertar-se amb ells.

A aquest pressupost es podia replicar que les dades concerneixen més bé al treball arquitectònic que a l'escultòric, però tenint en compte la versatilitat dels artesans de l'Edat Mitjana on un mateix individu podia treballar la pedra, la fusta i el metall, i el que la historiografia dóna per vàlid, és a dir, que les professions d'arquitecte i escultor no estaven tan ben delimitades com en l'actualitat, l'afirmació es pot fer igual d'extensible a una i altra.

4.7 CONCLUSIONS

Gràcies als contractes d'aprenentatge i treball analitzats s'han pogut conèixer els noms de varis caps de tallers que exerciren a Mallorca principalment durant la segona meitat del segle XV i principis del XVI.

A través d'ells es té constància dels noms de diversos deixebles que prengueren baix la seva custòdia, alguns dels quals comptaven entre deu i tretze anys. Tot i que el temps estipulat per a l'aprenentatge solia ésser de quatre anys,

aquests romanien amb el mestre per un temps de cinc podent arribar fins i tot a sis.

Els compromisos assolits per les dues parts s'havien de respectar durant el temps acordat: el mestre havia d'ensenyar l'ofici al mosso, acollir-lo a casa seva i mantenir-lo proporcionant-li aliment, vestimenta i peces de roba per vestir. El deixeble prometia romandre baix la seva custòdia i a les seves ordres. Si s'incomplien els pactes per part de l'aprenent, aquest seria castigat, en canvi no s'especifica què li ocorria al mestre en cas de que fos ell qui trencàs amb l'acord. En tots aquest documents sempre apareix la figura del pare o tutor que és l'encarregat de formalitzar el tracte en nom del fill o jove que té al seu càrrec. Part destacada i interessant són els exemples de treballadors de la pedra forans presents a Mallorca durant la segona meitat del XV i principis del XVI. Entre aquestes dates cronològiques hi ha present un nombre considerablement elevat de *lapiscidae* forans que es concerten amb mestre mallorquins. Aquests contractes difereixen en dos punts concrets de la resta: són els mateixos aprenents qui firmen el document, la qual cosa significa que ja són persones adultes i que decideixen lliurement contreure els compromisos pactats, i que la majoria es concerta per un temps inferior al que estipulaven les ordenances i a aquell pel qual ho feien els menors d'edat, amb l'afegit que alguns es defineixen ja com a *lapiscidae*. Significa això que quan es comprometent amb els mestres illenc ja devien haver assolit certes nocions del treball de la pedra i que els objectius que perseguien a l'hora de firmar aquests acords era el d'aprendre i perfeccionar l'ofici amb un *lapiscida* mallorquí d'anomenada, a més d'intentar, estant baix la seva òrbita, aconseguir entrar dins els circuits professionals illenc.

El fet que el nombre més elevat de *lapiscidae* forans provingués de terres itàliques i que la seva presència consti entre mitjans segle XV i principis del XVI, després del pas per aquelles terres de Guillem Sagrera, membres del seu taller i altres personatges d'origen mallorquí, val a dir que els escultors i mestres d'obres locals havien assolit fama i renom fora les fronteres de la pròpia illa. Que el nombre de treballadors de la pedra forans no es limiti als italians sinó que, a més, s'estengui a altres regions geogràfiques com el Regne de Castella i algunes zones del migdia francès, ratifica el que s'ha exposat.

La presencia d'aquests forans i l'interès per concertar-se amb els mallorquins indueix a pensar que, a diferència del que opina la historiografia tradicional, el treball de la pedra a Mallorca, concretament el treball escultòric, no era tan residual ni mancat de qualitat com fins ara s'havia argumentat. La documentació arxivística mostra un panorama diferent, la reputació dels artistes mallorquins no falleix amb la mort de Guillem Sagrera, sinó que els seus epígons varen saber prendre-li el relleu.

4.8 APÈNDIX DOCUMENTAL²¹⁰

DOC. 1

ARM, Prot. M-183, f. 61.

CONTRACTE D'APRESENTATGE ENTRE BERNAT MARSÀ I MARTÍ CREIX

1458, juny, 4

Ego Luchas Marsà habitator parrochie de Andragio gratis mitto et affirmo vobiscum Martino Creix, lapiscida cive Maioricarum, Bernardum Marsà filium deum etatis sex decim annore, hinc ad unnum annum et medium causa addiscendi officium vestrum de pedrapiquer. Interim vero teneamini ipsui providere sanum et infirmum et in cibo potu calsiatu et vestita secundum fui condicionem. Promitto (?) que a vestro dominio infra dictum tempos non exiet sine vestra licencia aut vos possite ipsas capere et in potestate redigi facere et dies absentie esmendare ut est assuetum et oblige bona res.

Ad hec ego Bernardus Marsà filius dicti Luche Marsà presentes laudo oblige nomine de positi res oblige bona res. Et qua sum minor viginti quinqué annis mayor tamen quindecim agnus iuro (?) res. Et ego Bartholomeus (sic) Creix lapiscida Maioricarum presente re oblige bona res.

Testes discretus Anthonius Mora, presbiter et Bartholomeus Campos scriptor Maioricarum.

²¹⁰ L'ordre dels documents atén a una seqüència estrictament cronològica.

DOC. 2

ARM, Prot. P-374, f. 62.

*CONTRACTE D'APRESENTATGE DEL SARD ÀNGEL DE SÀCER AMB PERE
LLULL*

1479, juliol, 5

Ego Angelus de Sàsser insule Sardinie gratis mitto et affirmo me ipsum vobiscum Petro Llull lapicida Maioricarum presente, causa addiscendi officium vestrum serviendique vobis in omnibus causis licitis et honestis tam de die quam de nocte ad tempus quatuor annorum proxime venientum. Sub pacto quod teneamini iuxta vires vestram(?) instruere me in arte seu officio vestris tenereque me sanum et egrum vestitum et calciatum provistum que in potu et cibo iuxta patue (?) consuenda et ego eum (?) promitto que infra dicte tempus non recedam a servicio et posse vestris nec furtum faciam nec facienti consentiam resque (?) vestras et in posse vestro existentes custodiam (...) contianum (?) fecerum (?) vobis enmendabo (?) omnia damna etc. Obli personam et bona etc renum large etc. Ego Petrus Llull his presentis etc gratis adimplebo que per me adimplenda fuerint obli et facio tibi gratiam que (...) michi predictas (...) (...) (...) a die presenti in antea numerandas.

Testes Guillermus Mertorell de Pallentia et Johannes Serda hastalerius in quorum presentiam ambo firmarunt et Joannes Tey textor lane.

DOC. 3

ARM, Prot. P-391, f. 213v-214v.

*CONTRACTE D'APRENENTATGE ENTRE FRANCESC DE VALLADOLIT I
JOAN SAGRERA*

1496, desembre, 14

Franciscus de Valladolid lapiscida gratis mitto et affirmo me ipsum vobiscum Johanne Segrere, lapiscida Maioricarum presente ad tempus quatuor annorum a die presenti in antea continue numerandorum causa addiscendi officium vestrum serviendique vobis et domui vestre in omnibus causis et negociis licitis et honestis tam de die quam de nocte. Sub tali tamen pacto et conditione que teneamini docere et instruere in dicto vestro officio dicto tempore durante tenereque sanum et egrum ac provistum in potu et cibo et pro vestibus et calciamentis michi dare teneamini sex decem libras monete Maioricarum videlicet pro quolibet anno quatuor libras. Ego emi (?) promitto vobis que dictu tempore durante a domo et servitio vestris no recedam neque (...) ac furtum (?) neque domine (?) vobis ac rebus (?) vestris et in vestri posse existentibus non faciam neque facienti consentiam. Et si premissotis (?) contrarium fecero quod absit? possitis expensis meis compellere me ac redi(...) facere iuris (?) remediis in servitiam vestram in quo morari (?) promitto donet (?) dictum tempus adimplenta fierit(?) ac damna et expensas ac de uno die quo infirmus (?) fiero (?) duos dies et uno die quo absens per fugam fiero (?) alium diem ex pacto vobis in dilate satisfaciam (?) enmendabo. Obligo personam et bona etc. Renuncio large etc foro etc. Et gratis (?) super

predictis vobis fideiustotem (?) donem (?) non possum cum
sim? (...) ideo (?) iuro super sancta quatuor dei Evangelia,
etc predicta omnia et singulam attendere servare et
complere et non contrafacere, etc, large.

Ego quidem Joannes Segrera lapiscida Maioricarum his
omnibus et singulis presens eaque (?) acceptans et laudans
et te dictum Ffranciscum in discipulum meum recipiens.
Gratis promitto iuxta vires meas te dare et instruere in
dicto meo officio ac restera omnia et singula que per me
attendenda sunt et complenda iuxta preambula servabo et
complebo. Obligo omnia bona mea, etc, renuncio large etc
foro etc large.

Testes: venerabilis Anthonius Sena (?) Mercator et
Joannes Carreres fosserius in quorum presentia omnes
firmarunt.

DOC. 4

ARM, Prot. P-396, f. 20v

*CONTRACTE DE TREBALL PER UN TEMPS APROXIMAT DE SIS MESOS
ENTRE EL SARD MIQUEL AMORÓS I EL MESTRE GUIXER PERE SANXO*

1500, juliol, 8

Ego Miquael Amoros lapiscida oriundus ville Algueri insule Sardinie gratis etc loco me et operas meas vobis magistro Petro Sanxo guixerio presentis civitate Maioricarum presenti (?) scilicet (?) hinch ad festum Nativitatis Domine proxime (?) pretio videlicet viginti duas library monete Maioricarum quas teneamini michi dare infra dictum terminium in tribus (?) equalibus solomnibus et vos non teneamini michi per dictum tempus providere sibo et potu nech vestue nech calciate. Promitto (?) per totum dictum tempus in posse quispiam mihi (?) in vobe non laborare nech vos derelinquere neque vos michi et converso ten (?) per pactum si voluere ire (?) (...) possim et liceat michi et vos teneamini michi solvere pro ratam temporis factu et per pactum vos dictus Sanxo teneamini michi dare ferramenta et arreus durante dicto termino et per hiis obligo omnia bona mea et personam. Ad hech ego predictus Petrus Sanxo presens et predictam (?) omnia laudans promitto (?) vobis dicto Miquaeli Amoros omnia predicta attendere servare sub obligo omnium bono (...).

Testes discretus Miquael Gresset presbiter et venerabilis Franciscus Rovira Mercator Maioricarum in quorum presentia omnes firmarunt.

DOC. 5

ARM, Prot. M-590, f. 68v-69.

*CONTRACTE D'APRENTATGE ENTRE FRANCESC COLOM I JOAN
SAGRERA*

1501, juny, 2

Nos Mathianus Marti presbiter et Valença uxor Petri Miquaelis Colom Maioricarum quondam gratis escienter mittimus et affirmamus vobiscum Johanne Sagrera lapiscida Maioricaum presente ad tempus quinque annorum quendam filium dicte domine Valença numcupatum Franciscum etatis XIII annorum vel circha causa addiscendi officium vestrum nech non serviendi vobis in omnibus negociis vestris licitis et honestis tam die pariterquam de nocte interim vero teneamini ipsum tenere sanum et infiermum et in cibo et potu providere ac etiam teneamini dare ipsi quolibet anno pro calciatu et vestitu tres libras monete Maioricaum (...) que(?) a vestri servicio non recedet quod si fecerit teneantur dies absentie (...) cum(?) dampnis emendare promittimus habere ratum etc obligo bona etc.

Ad hech ego dictus Johannes Sagrera his presens dictum quem puerum accepiens gratis promitto predictas tres libras quolibet(?) anno pro calciatu et vestitu dicto puero solvere et omnia per me attendenda predicta attendere et servare etc. Et pro his obligo ona etc.

Testes Marimon Rigo parator et Anthonius Leonart mensuratur bladii Maioriori carum in quorum presentia omnes predicti firmarunt.

DOC. 6

ARM, Prot. M-731, f. 45-45v.²¹¹

*CONTRACTE D'APRESENTATGE I TREBALL DEL LAPISCIDA SEVILLA
JOAN MARÍ AMB JOAN OLIVER*

1502, febrer, 25

Ego Ioannes Mari lapiscida oriundus civitatis Hispalis nunc vero residens in Civitate Maioricarum gratis loco me seu opera mea voviscum Ioannes Oliver lapiscida Maioricarum presente hinc ad unum anum a XXI presentis mensis in antea computandum causa adiscendi plene et cum (fragmentat) officium vestrum de picaperer quod iuxta vestrum posse tene(fragmentat)cere precio seu logerio XVI librarum monete Maioricarum solvendarum (fragmentat) festum Pasche V libras (?) aut pannum pro uno capucio die VI (fragmentat)nde prorrata quolibet mense etc interim vero teneamini me tenere et providere sanum et infiermun in cibo et potu etc. Promitto(?) quod durante dicto tempore a vestri servitio non discedam quod si fecero amittam (?) pretium seu solidatam meam que penes vos remoneat etc ac etiam per pactum (?) restituere dies absentie et infirmitatis(?) prout assuentum est vriatum(?) omnibus expensis etc. Et pro his obbligo bona et persotiam (?) expacio etc.

Ad hec ego dictus Ioannes Oliver his presens etc gratis promitto(?) omniam (...) attendenda attendere etc. Et dictam solidatam solvere omni exceptioni etc obbligo bona etc.

²¹¹ El doc. està parcialment fragmentat en el marge superior esquerra del f. 45v.

Testes, honorabilis Ioannes Real civis et Ioannes
Domanech parator Maioricarum in quorum (?) presentia ambo
predictus fimarunt.

Doc. Transcrit parcialment per: **LLOMPART, G.**; " **Maestros
albañiles y escultores en el Medievo mallorquín**" a *BSAL*,
49. Palma. 1993. Pag. (249-272). Doc. XXII.

ARM, Prot. P-396, f. 60-60v.

CONTRACTE D'APRESENTATGE ENRE MIQUEL CIFRE I JERONI FERRER

1502, abril, 8

Nos Bartholomeus Cifre et Marchus Cifre habitatores parrochie Ffalanigii gratis etc mittimus et affirmamus vobiscum Geronimo Ferrer, lapiscida Maioricarum presente etc Miquaelem Cifre fratrem nostri ex uno latere etatis duodecim annoris vel etc scilicet ad sex annos causa addiscendi officium lapiscide (...) serviendi vobis in dicto officio pro ut per vos fuerit sibi iussum tam die quem nocteris promittentes vobis que dictus Miquael Cifre fratris nostri (?) per totum dictum tempus non recedet seu fugiet a vobis etc eterit (?) vobis legalis et fidelis quodquem si contrarium fecerit quod deus (...) possitis ipsui ubique capere seu capi facere et in posse vestri redire nostris propius missionibus. Vos vero teneamini per totum dictum tempos dictos (?) sex annoris illum providere scibo (sic) et potu vestitu et calciato condecens (?) ach (?) colere (?) ipsui sanum et egrum iuxta usum Maioricarum (...) uterquem nostri (?) in solum (?) promittimus predicta omnia attendere servareri (?) omni dilacione etc sub pena etc super et de quibus dominis etc (...) pro predictis (?) omnibus etc oblige omnia bona nostra fiat largo.

Ad hec (...) dictus Hieronimus Ferrer preseas et predicta omnia laudas promitto vobis dictis Bartholomeo Cifre et Marcho Cifre omnia supradicta atendere servare etc sub oblige omnium bonorum (...) fiat largo.

Testes discretus Miquael Gresset, presbiter, et
Bartholomeus Serda (?) habitator parrochie Ffalanigii
in quorum presentia omnes firmarunt.

DOC 8

ARM, Prot. R-772, f. 135-135v (bis).

*CONTRACTE D'APRESENTATGE FIRMAT ENTRE ANTONI GUASTER I JOAN
SERRA*

1502, maig, 26

Ego Anthonius Guaster insule et castris Eviçe habitatoribus, Gratis etc ad tempus quinque annorum a die presentem in antea computandorum mitto et afirmo vobiscum Ioanne Serra, lapiscida cive Maioricarum, Anthonium Guaster consobrinus(?) meum sive cosuigermà(?) etatis X annorum vel inde çirca causa seviendi vobis in omnibus negoçiis liçitis et honestis de die pariterque di nocte et causa addiscendi officium vestrum(?) (...) (...) durante dicto termino dictus puero(?) non recedet a dicto(?) vestro serviçio quod si fecero possitis eum(?) (...) et (...) vestro serviçio reduçere et tornare si quid malo(?) etc diesque emendare et missiones et super quibus (...) cridatur(?) etc. Obligo personam dicti pueri et bona mea vos vero habeatis durante dicto termino no eum(?) tenere sanum et egrum in vestro(?) cibo pro calciatu et vestitui condecem iuxta sui standen(?) conditionem et in fine dictorum (?) quinque annorum eum(?) vestue et calçiare dinono(?) et dare pactade(?) re ei aynes(?) di picapadrer ut(?) moris(?) est(?) (...) Ego Joannes Serra ante dictus presentes et dictum puerum.

Testes discretum Ludovichus (?) Vila chirurgus et (...) Padro parator cives Maioricarum in quorum presentia firmarunt ambo.

DOC 9

ARM, Prot. T-455, f. 14v-15.

*CONTRACTE D'APRESENTATGE ENTRE JAUME DOMINGO I ANTONI
ARMENGOL*

1505, febrer, 5

Ego Matheu Domingo habitator parrochie de bunyola gratis ad quatuor annos a die presente in antea computandos mitto sive affirmo Jacobum Domingo filium meum vobiscum Anthonio Armangol lapidida Maioricarum presente causa addiscendi officium vestrim de picapedrer et frangetur lapides et aliter serviendi vobis in omnibus negociis vestris licites et honestis die noctuquem etc promitto(?) etc obli dictum filium meum personaliter etc et omnia bona mea.

Et ego dictus Anthonius Armengol his presens et acceptans dictum Jacobum domingo in discipulum meum promitto(?) eum docere artey(?) meam promitto(?) ipsi addiscere poterit eumque tenere sanum et egrum juro (...) et dare quolibet (...) mecum (...) tres libras per calciatu et vestitu necnon promitto facere sibi unum (...) de grana(?) promitto(?), obliigo bona etc fiat largo.

Testes sunt, magnificum Nicolaus Montanyans, legum doctor, et Michael Gibert lapidida de Algaida in quorum presentia dictus Anthonius Armengol firmarunt.

5. DOCUMENTS INÈDITS

D'INTERÈS PER A LA TESI

(REGEST)²¹²

1)

1388/septembre/29

Margalida, dona d'Antoni de Guimerà, *lapiscida* de Sóller, fa testament. El seu home és un dels marmessors.

ARM, Prot. A-8, f. 15-16v

2)

1388/desembre/10

Margalida, dona d'Antoni de Guimerà, *lapiscida* de Sóller, torna a fer testament. No anomena marmessor al seu marit i ni tan sols li llega res.

ARM, Prot. A-8, f. 23-25v.

3)

1389/novembre/2

Pere Carbonell, *lapiscida*, actua com a testimoni en el testament d'un habitant de la parròquia d'Inca.

ARM, Prot. V-7, f. 53v-54v.

4)

1406/gener/26

Mateu Boscari, *lapiscida*, actua com a testimoni en el testament de Alamanda (?) dona de (...), teixidor de llana.

ARM, Prot. V-12, f. 24.

²¹² L'ordre dels documents atén a una seqüència estrictament cronològica.

5)

1408/desembre/23

Guillem Arbona, mestre de cases de la vila de Fornalutx (Sóller), actua com a un dels testimonis en el testament de Caterina, vídua de Guillem Arbona, habitant de l'alqueria de Fornalutx. Joan Arbona (el pare?) és un altra testimoni.
ARM, Prot. A-9, f. 136-137.

6)

1427/octubre/7

Antoni Mates, *lapiscida*, figura com a un dels testimonis en el testament del mercader Miquel Sabater.
ARM, Prot. A-75, f. 7-10.

7)

1428/agost/3

Julià Mut, prevere, anomena procurador al *lapiscida* Pere (?) Pascal, d'Artà.
ARM, Prot. B-79, f. 12.

8)

1436/novembre/22

Pere Mates, *lapiscida*, patronejava un galiot.
ARM, Prot. R-29, f. 9v-10.

9)

1436/novembre/29

Jaume Mates, *lapiscida*, actua com a testimoni en el doc. on Cristòfora, xarquesa lliberta, anomena procurador a Joan Parets, notari.
ARM, Prot. R-29, f. 10v.

10)

1438/abril/22

Pere Montserrat, *lapiscida*, figura com a un dels testimonis en el testament del ciutadà Llorenç Maso (?).

ARM, Prot. A-75, f. 73v-75v.

11)

1439/gener/3

Bartomeu Vilasclar, *lapiscida* i ciutadà de Mallorca, acuta com a testimoni en el doc. en que Bernat de Juny, ciutadà de Mallorca confessa deure a Antoni Garcia, hortolà, ciutadà de Mallorca 12 lliures de les 22 que va costar el bestiar que li va vendre (vaques, braus).

ARM, Prot. R-29, f. 87.

12)

1446/octubre/1

Guillem Pons, *lapiscida* d'Alaró (?) fa testament.

ARM, Prot. A-75, 140v-141.

13)

1447/desembre/4

Bartomeu Pons, guixer, (i *lapiscida*) i la seva dona Joaneta confessen deure al *panniparator* Antoni Moragues 10 lliures per mig quintar de pebre.

ARM, Prot. C-106, f. 107.

14)

1447/desembre/26

Simó Xiprà, *lapiscida*, actua com a testimoni en un document.

ARM, Prot. M-171, f. 3.

15)

1448/gener/2

Antoni Jordi, teixidor, germà i administrador de l'heretat del seu germà Miquel Jordi, *lapiscida*, ven una casa a una pedrera que li pertanyia. Però degut a que l'hereu és el fill de Miquel, Nicolau, si aquest vol recuperar-la, l'oncle haurà de tornar els diners als compradors.

ARM, Prot. M-171, f. 4.

16)

1448/febrer/1

Antoni Galmés, *lapiscida* ciutadà de Mallorca, ven a Joan Tey, habitant de Sineu, un esclau seu de nació russa de nom Martí de 40 anys per preu de 49 lliures.

ARM, Prot. ; -171, f. 38v.

17)

1448/febrer/11

Martí Creix, *lapiscida*, ciutadà de Mallorca, contreu matrimoni amb Caterina, filla de Simó Lladó, habitant de la parròquia de Campos. La dot és de 50 lliures.

ARM, Prot. M-171, f. 42-42v.

18)

1448/març/8

Antoni Galmés, *lapiscida* de Mallorca, és anomenat procurador per la seva sogra Caterina, vídua de Jaume Jover de la parròquia de Esporles de la vila de Banyalbufar.

ARM, Prot. M-171, f. 63-63v.

19)

1448/abril/5

Guillem Sard, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en que Isabel de Paris, habitant de la ciutat de

Mallorca, *loco vobis* Isabel Dolms (?) habitant en la ciutat de Mallorca tota una sèrie d'objectes .

ARM, Prot. M-171, f. 76.

20)

1448/maig/24

Jaume des Mas i la seva dona Caterina, reben de Joan Sagrera, *lapiscida* habitant de la parròquia de Felanitx 60 lliures per seixanta quarteres de forment.

ARM, Prot. M-171, f. 109v.

21)

1448/juny/10

Joan Mas va construir un mur que rodejava l'hort que tenien junt a Sa Riera el traginer Antoni Perpinyà i la seva dona Benedicta. Va cobrar 12 lliures que li foren pagades pel mercader Gabriel Pardo. Els interessats (Antoni i Benedicta) han de retornar la quantitat al mercader.

ARM, Prot. C-106, f. 49v-50.

22)

1448/juliol/3

Antoni Sagrera, mercader, (fill de Guillem) actua com a testimoni en el document en què Guillem Tries *faber*, ciutadà de Mallorca, amo d'un galiot, confessa a Bernat Reus, habitant de la parròquia d'Algaida, absent, que dins el galiot té 23 lliures

ARM, Prot. C-106, f. 56v.

23)

1448/juliol/16

Document en que es posen en ordre uns assumptes respecta a la dot de la filla del *lapiscida* i ciutadà de Mallorca

Jaume Pou, Mateva, amb el sabater Joan Porcel ciutadà de Mallorca.

ARM, Prot. M-171, f. 153v-154.

24)

1448/agost/21

Antoni Sagrera, mercader i procurador del seu pare Guillem que està a Nàpols, ratifica com a procurador a Pau Borrell per recuperar els diners que li devien els defensors de la mercaderia. (Plet de la Llonja).

ARM, Prot. C-106, f. 74v.

25)

1448/agost/22

Magdalena, viuda de Joan de Burgos, col·loca a la seva filla Martina per un temps de vuit anys amb la dona de l'imaginaire Mateu Boschari perquè aprengui l'ofici de la seva dona Joana: teixidora. El guixer Antoni Català és un dels testimonis.

ARM, Prot. C-106, f. 75v.

26)

1448/agost/28

Simó Xipra, *lapiscida*, cobra 18 lliures per unes obres fetes a l'aljub i alqueria de Guillem Albert, habitant de Santanyí.

ARM, Prot. M-171, f. 196.

27)

1448/octubre/28

Jaume Andreu, *lapiscida*, casa a la seva filla Benengunta (?) amb el sabater Pere Galmés. La dot és de 40 lliures però no l'aporta el pare sinó una tal Caterina, vídua, el parentesc de la qual no s'especifica.

ARM, Prot. M-171, f. 248-248v.

28)

1449/juliol/18

Andreu Forner *lapiscida* actua com a testimoni en el document en què Antoni Sabet, mestre en medicina, la seva dona Isabel i Jaume Algarç, argenter, donen 20 lliures a Margarita, vídua del mercader Pere Fàbregues, d'una quantitat que li devien.

ARM, Prot. F-96, f. 46v-47.

29)

1449/agost/6

Jaume Creix, *lapiscida*, actua com a testimoni en un document en què es tracta sobre una herència (?)

ARM, Prot. F-96, f. 49-49v.

30)

1449/agost/25

Pere Fontcuberta, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Bernat Asselm anomena procurador a Joan Serralta, ciutadà de Mallorca.

ARM, Prot. F-96, f. 52.

31)

1450/febrer/7

Pere Arbona, *lapiscida* de Fornalutx, de la parròquia de Sóller, ven juntament amb altres persones 36 quartans d'oli al mercader Gabriel Pardo per preu de 45 lliures.

ARM, Prot. F-96, f. 93v-94.

32)

1450/abril/16

Manuel Marcho, saboner, i la seva dona Eulàlia, venen una casa al *lapiscida* Pere Vicenç situada a la parròquia de Sant Nicolau a l'illa del Port Fangós per preu de 35 lliures.

ARM, Prot. F-96, f. 107v-108.

33)

1450/abril/18

Mateu Forsimanya ven 24 sous censals que pesen sobre una casa que va rebre en dot quan es va casà amb Antonina, filla del guixer Mateu Lillet. La casa sobre la que pesa el censal confronta amb la del seu sogre (parròquia de Sant Nicolau, carrer del Port Fangós).

ARM, Prot. F-96, f. 108-108v.

34)

1450/juny/1

Cristòfol Vilasclar anomena procurador a Narcís Navarro *causadicum Maioricarum* perquè cobri la resta dels diners que la gent de Sóller li devia per haver-los construït un pont.

ARM, Prot. F-96, f. 117v.

35)

1450/juny/10

Bartomeu Cifre (*lapiscida?*) ha de pagar 2 lliures censals per un hospiti a la vila de Felanitx a Joan Borracci *bacallarius in decretorum canonicus ecclesiam (?) sedis Maioricarum*, qui ara ho passa tot al seu fill Miquel Borracci.

ARM, Prot. F-96, f. 120v-121.

36)

1450/desembre/2

Mateu Forsimanya, *lapiscida*, confessa haver rebut les 15 lliures de la venta del censal feta el 18 d'abril de 1450 a Tomàs Serra.

ARM, Prot. F-96, f. 189.

37)

1450/desembre/10

Joan Vilasclar, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Joan Albertí, cavaller, procurador del rei en el Regne de Mallorca, confessa haver rebut de Gabriel Castanyer, ciutadà de Mallorca, 1000 lliures.

ARM, Prot. F-96, f. 191v.

38)

1454/gener/3

Antoni Sagrera, mercader, procurador del seu germà Francesc, clergue, anomena procurador d'aquest, amb el seu consentiment, al *lapiscida* Guillem Vilasclar. Antoni Sagrera, *lapiscida* és un dels testimonis.

ARM, Prot. C-126, f. 2v-3.

39)

1454/gener/23

Jaume Mates, *lapiscida*, ciutadà de Mallorca, actua com a testimoni en el document en què Joan Pi, corredor d'or de la ciutat de Mallorca i la seva dona Clara confessen deure al paraire Jaume Serra 9 lliures 16 sous 7 diners per haver rebut d'ell quatre *alcollas* de mantega.

ARM, Prot. C-126, f. 18.

40)

1454/gener/31

Antoni Prats, *lapiscida* i ciutadà de Mallorca, actua com a testimoni en el document en què Jaume Riera, mercader i la seva dona Nicolava confessen haver rebut de Jaume i Gregori Joan, germans, 9 lliures d'un cens.

ARM, Prot. C-126, f. 23v.

41)

1454/març/24

Joan Miquel, *lapiscida* i ciutadà de Mallorca, actua com a testimoni en el document en què Jordi Pagua (?) mestre d'aixa encarta al fill d'Antonina, Miquel d'onze anys, vídua de Bernat Pagua (?) amb el pescador Antoni Creus per un temps de cinc anys per aprendre l'ofici.

ARM, Prot. C-126, f. 51.

42)

1454/abril/2

Domènec Moragues, fuster ciutadà de Mallorca, confessa deure a Joan Mas, *lapiscida* ciutadà de Mallorca 21 lliures.

ARM, Prot. C-126, f. 58.

43)

1454/abril/15

Antoni Costa *lapiscida* ciutadà de Mallorca contracta al seu fill Bernadí de nou anys amb el botiguer Pere Saladrigua per un temps de cinc perquè el serveixi en tots els seus negocis lícits i honests.²¹³

ARM, Prot. C-126, f. 65v.

²¹³ No s'especifica que hagi d'aprendre cap ofici.

44)

1454/juny/5

Antoni Costa, *lapiscida* ciutadà de Mallorca encarta al seu fill Bernardí de nou anys amb el cirurgià Guillem Sanguesa, per un temps de cinc perquè aprengui l'ofici de barber.

ARM, Prot. C-126, f. 87v.

45)

1454/agost/23

Huguet Barxa, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què el cavaller Rafel de Puigdorfila confessa haver rebut del mercader Gabriel Muntaner 4 lliures.

ARM, Prot. C-126, f. 116-116v.

46)

1454/setembre/4

Pereta, vídua del notari Antoni Joan, i el seu fill Antoni, venen a Jaume Fàbregues, *lapiscida* ciutadà de Mallorca, per preu de 100 lliures, una esclava russa de trenta anys de nom Caterina.

ARM, Prot. C-126, f. 121v.

47)

1454/octubre/10

Huguet Barxa, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Rafel de Puig d'Orfila i la seva dona Anneta confessen deure al mercader Gabriel Sunyer 102 lliures.

ARM, Prot. C-126, f. 139v-140.

48)

1458/gener/2

En un document de compra-venta d'un immoble s'anomena que la casa en qüestió havia estat (no se sap fins quan) de

Lleonard Dalmau, *lapiscida*. Es troba a la parròquia de Sant Jaume en una travessia del carrer de forn trancat (?) prop de l'església de Santa Magdalena.

ARM, Prot. M-183, f. 50.

49)

1458/gener/6

Antoni Sagrera casa a la seva filla Joaneta amb el barber Joan Belloch. Miquel Sagrera, *lapiscida*, és un dels testimonis.

ARM, Prot. M-183, f. 9v.

50)

1458/març/9

La dona de Macià Saguals, *lapiscida*, Caterina, anomena procurador.

ARM, Prot. M-183, f. 49v.

51)

1459/novembre/28

Joan Ribera, *lapiscida*, actua com a marmessor del seu pare, el carnisser Bernat Ribera. Bartomeu Saguals, actua com a testimoni.

ARM, Prot. C-130, f. 21-22.

52)

1460/gener/14

Mateu Forsimanya, *lapiscida*, confessa deure a Andreu Maçot, paraire absent, 28 lliures de la compra d'un pany vintè pla de color negre.

ARM, Prot. C-115, f. 12v.

53)

1460/febrer/1

Jaume Masip, habitant de la parròquia d'Inca i Bartomeu Pons, ciutadà de Mallorca confessen deure a Pere Safortesa, 18 lliures per preu de vint quarteres de forment de Sicília.

ARM, Prot. C-115, f. 31-31v.

54)

1460/març/3

Huguet Barxa, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Juliana de la nació dels tàrtars, dona del *brasserii* Antoni Anglada, anomena procurador al notari Antoni Maçanet perquè cobri els diners que li deu Elena, russa, abans serventa de la dona Sicília, esposa del venerable Marc de Pi.

ARM, Prot. C-115, f. 56.

55)

1460/març/4

Antoni Sagrera, *lapiscida* ciutadà de Mallorca i la seva dona Salvadora, confessen deure al paraire Antoni Costa 14 lliures per un pany cordellat vint-i-quatrè blanc.

ARM, Prot. C-115, f. 58.

56)

1460/març/14

Joan Marcho (*Marchi*), *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Pere Bunyola, el vell, habitant de la parròquia d'Inca, confessa deure a Pere Guialseny (?), mercader, 8 lliures per haver-li portat unes quarteres de forment de Sicília.

ARM, Prot. C-115, f. 71v-72.

57)

1460/març/18

Macià Saguals, lapiscida ciutadà de Mallorca confessa deure a Pere Guialseny 10 lliures 45 sous 7 diners (?) per preu de dues quarteres de forment de Sicília.

ARM, Prot. C-115, f. 76.

58)

1460/març/26

Miquel Sagrera *senior*, lapiscida ciutadà de Mallorca confessa deure a Pere Guialseny, mercader ciutadà de Mallorca 4 lliures per preu de quatre quarteres de forment de Sicília. Bernat *Sala operarius ville cives Maioricarum* (guixer) és un dels testimonis.

ARM, Prot. C-115, f. 26.

59)

1460/abril/17

Guillem Vilasclar, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document que resa: *instrumentum procuracionis firmatum per Antonium Oliverii mercatori civem Maioricarum, Francesco de Padio, mercatori cive Maioricarum presentem ut in nota.*

ARM, Prot. C-115, f. 109v.

60)

1460/maig/16

Guillem Vilasclar, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en que Antonina, dona del venerable Jaume Pasqual, ciutadà de Mallorca absent, compra una esclava russa de trenta-cinc anys de nom Juliana.

ARM, Prot. C-115, f. 126v-127.

61)

1460/maig/21

Miquel Sagrera, *lapiscida*, ciutadà de Mallorca i la seva dona Caterina venen a Angelina Ferrera, hostalera una esclava de nom Jacmeta per 65 lliures. (?)

ARM, Prot. C-115, f. 129-129v.

62)

1460/juny/21

Huguet Barxa, *lapiscida*, actua com a un dels testimonis en el testament de Cília que fou (?) dona del mercader Marí Despí.

ARM, Prot. A-75, f. 400v-401.

63)

1460/agost/15

Joan Mas, *lapiscida* ciutadà de Mallorca casa a Caterina filla seva i de la seva dona Clara, amb Marc Ballester, mariner (?), fill de Mateu Ballester habitant de la parròquia de Campos. La dot és de 50 lliures, d'aquestes, 25 li seran donades en efectiu i la resta per valor d'un immoble (*butigiam et algurfam*) situat a la ciutat de Mallorca a la parròquia de Santa Creu en el carrer anomenat Nou, que confronta amb la residència del mateix Joan Mas.

ARM, Prot. C-115, f. 187-187v.

64)

1460/setembre/5

Vicenç Puig, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Joan Arnau, mercader, ven a Perot Pardo, cavaller, una esclava de Machei (?) Martí, mercader del *Castri* de Càller, de la nació dels tàrtars de trenta-cinc anys de nom Marta per preu de 55 lliures.

ARM, Prot. C-115, f. 207.

65)

1460/setembre/26

Martí Pou, lapiscida ciutadà de Mallorca confessa haver rebut del paraire Pere Claver (?), ciutadà de Mallorca, els 32 sous censals que pesen sobre l'immoble del carrer Bonaire on aquest resideix.

ARM, Prot. C-115, f. 219-219v.

66)

1460/octubre/8

Nicolau Llobera, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Joan Marí, Gabriel Homar i Arnau Santandreu, habitants de la parròquia de Petra, venen al mercader Cristòfol Vital 35 quintals de llana a 95 sous el quintal.

ARM, Prot. C-115, f. 233.

67)

1460/octubre/16

Guillem Vilasclar, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Jaume Andreu, mercader, confessa deure a la dona Maçana (?) Xivellera (?), botiguera, absent, 155 lliures.

ARM, Prot. C-115, f. 239.

68)

1460/octubre/30

Instrumentum debiti firmatum per Antonium Sagraera, lapiscida cives Maioricarum et Salvadoram eius uxor, Bartholomeu Costa, paratori civi presenti etc. largo ut in nota". Un dels testimonis es Huguet Barxa, imaginaire ("ymaginator").

ARM, Prot. C-115, f. 248v.

69)

1460/novembre/5

Mateu Forsimanya, *lapiscida* ciutadà de Mallorca confessa deure al mercader Joan Rosat, ciutadà de Mallorca 21 lliures per la compra de *quendam caixorium sive caixo auri filari* (?).

ARM, Prot. C-115, f. 250v.

70)

1460/novembre/15

Jaume Fàbregues, *lapiscida*, actua com a testimoni en les capitulacions matrimonial en que el fuster Blas Tarraquo casa a la seva filla Margalida amb Alfonso Llorenç mariner (?), oriünd del Regne de Portugal, amb una dot de 75 lliures.

ARM, Prot. C-115, f. 256v.

71)

1460/novembre/19

Antoni Sagrera, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Antoni Jaume, habitant de la parròquia de Sineu ven a Ramon Safortesa, ciutadà de Mallorca, 2'5 quintars de llana a 95 sous el quintar.

ARM, Prot. C-115, f. 258v.

72)

1460/novembre/19

Antoni Sagrera, *lapiscida* ciutadà de Mallorca, la seva dona Salvadora i la filla d'ambdós Joaneta, casada amb el barber Joan Belloch, ciutadà de Mallorca, confessen no poder pagar-li les 150 lliures estipulades de la dot, per com s'han vist disminuïts els seus béns. Per això confessen deure-li les 150 lliures, de les quals 100 li seran pagades

en efectiu i les 50 restants a la mort d'Antoni Sagrera.
Bartomeu Cifre, *lapiscida* és un dels testimonis.

ARM, Prot. C-115, f. 259v.

73)

1460/desembre/11

Nicolau Llobera, *lapiscida*, ciutadà de Mallorca actua com a testimoni en un document en què Gabriel Tries, habitant de la parròquia de Sineu i Guillem Pocoví, paraire, ciutadà de Mallorca venen a Ramon Safortesa, ciutadà de Mallorca absent quate quintars de llana a 95 sous el quintar.

ARM, Prot. C-115, f. 272v.

74)

1468/juny/16

Mateu Forsimanya, *lapiscida*, actua com a testimoni en l'acta de venda d'una esclava de nom Juliana de vint-i-cinc anys pel preu de 115 lliures per part de Llorenç de Marí, cavaller, a Jaume Morei d'Artà.

ARM, Prot. A-279, f. 154.

75)

1468/agost/15

Capitulació matrimonial en la qual apareix el *lapiscida* Joan Bastida.²¹⁴

ARM, Prot. B-100, sn (entre ff. 71 i 72).

76)

1468/setembre/5

Martí Creix i Jaume Fàbregues, sobreposats de l'ofici del *lapiscidae* a Ciutat anomenen procurador de dit ofici al notari Galceran Avinyó perquè es faci càrrec de totes les causes i litigis, amb un salari de 30 sous.

²¹⁴ El document està fragmentat i no permet extreure'n més informació.

ARM, Prot. A-279, f. 165.

77)

1469/octubre/5

Jaume Galmers, *lapiscida*, actua com a testimoni en un document entre Nicolau de Dameto i la seva esposa Anneta amb Raymond de Moya, ciutadà de Mallorca.

ARM, Prot. A-279, f. 333-334.

78)

1470/abril/28

Bernat Truyol, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Anneta, vídua de Jaume Mates, paraire, i actual esposa de Baltasar Claret (?) ciutadà de Mallorca, fa donació al seu fill Pau Mates, paraire, de diverses quantitats de diners en censals.

ARM, Prot. A-279, f. 217-217v.

79)

1471/setembre/17

Miquel Ballester, Bernat Truyol, *lapiscidae*, i el guixer Macià Nonell, actuen com a testimonis en el testament de Bernat de Pachs cavaller.

ARM, Prot. A-75, f. 433-436v.

80)

1471/desembre/28

El barreter Bernat Mací, confessa deure al paraire Mateu Garriga 20 lliures 10 sous. Joan Sagrera actua com a testimoni el 13 de febrer de 1473, data en què es va saldar el deute.

ARM, Prot. P-422, f. 2.

81)

1472/març/2

Document en el que s'aclareixen les raons de parentesc entre Pere i Nicolau Montserrat i Pere Cifre: Pere Cifre estava casat amb Marquesina, filla de Pere Montserrat, i Nicolau era el seu fill menor d'edat.²¹⁵

ARM, Prot. P-422, f. 25-25v.

82)

1472/març/16

Jaume Vilasclar i Guillem Vilasclar, *lapiscida*, apareixen en un document que fou firmat a casa del dit Guillem.

ARM, Prot. P-422, f. 36.

83)

1472/abril/7

Joan Vilasclar actua com a testimoni en el document en què el corredor d'or Baltasar Piris casa a la seva filla amb el paraire Jaume Castenyer. La dot és de 100 lliures.

ARM, Prot. P-422, f. 39v-40.

84)

1472/agost/28

Cristòfol Vilasclar i el fuster Bartomeu Muntanyans donen al prevere Guillem Capiró 13 lliures i 15 sous. La resta li serà lliurat l'any pròxim.²¹⁶

ARM, Prot. P-422, f. 71.

85)

1472/agost/28

Martí Creix confessa haver rebut de Joaneta, vídua del mercader Jaume Company, 25 lliures de les 250 que havien

²¹⁵ Al ser menor d'edat el fill encara no devia haver adquirit cap ofici però amb posterioritat hi ha un *lapiscida* amb el mateix nom.

²¹⁶ No s'especifica en concepte de què.

aparaulat per la construcció de la capella al claustre de la seu.

ARM, Prot. P-422, f. 71v.

86)

1472/novembre/10

El forner Bartomeu Oller confessa haver rebut de mans del cirurgià Estefan Nadal 9 lliures 6 sous en complement de les 15 lliures i 10 sous que tenia per a ell Antoni Sagrera.

ARM, Prot. P-422, f. 103v-104.

87)

1472/novembre/16

Pere Servera *lapiscida* confessa deure al notari Antoni Massanet 11 lliures per haver rebut d'ell un drap de llana. Promet en dos mesos donar-li els diners. Baltasar Claret, ciutadà de Mallorca l'avalua.

ARM, Prot. P-422, f. 105.

88)

1473/novembre/23

Antoni Sagrera, prevere (fill de Guillem) és un dels testimonis en el testament del sastre Garcias (?) Carbonell.

ARM, Prot. A-76, f. 144-144v

89)

1474/maig/22

Jaume Llobera, *lapiscida*, actua coma testimoni en la capitulació matrimonial del teixidor de llana Antoni Oliver amb Coloma, filla del barber Bartomeu de Olives.

ARM, Prot. A-100, f. 26v-27v.

90)

1474/setembre/3

Cristòfol Vilasclar, *lapiscida*, actua com a testimoni en la procura on Gabriel Cantó (?), sabater, on anomena procurador a Gabriel Unís.

ARM, Prot. A-100, f. 42v.

91)

1475/març/29

Gregori Galmés, *lapiscida*, ven a Bernat Marsà, *lapiscida*, una casa situada davant el portal principal del monestir de Santa Magdalena que abans havia estat dormitori i cuina de l'hospital del dit monestir. Preu: 18 lliures.

ARM, Prot. A-100, f. 94-95.

92)

1475/maig/10

Nicolau Saguals, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Caterina, vídua del pare Antoni Pujol fa donació al seu fill Francesc Pujol, en morir, d'una casa que té a la parròquia de Santa Creu en el carrer de la Rectoria.

ARM, Prot. A-100, f. 112-112v.

93)

1477,_,_

Guillem Vilasclar anomena procurador a Nicolau Perpinyà de Valldemossa perquè cobri el que les persones d'aquesta vila li deuen.

ARM, Prot. M-250, f. 9.

94)

1477/agost/29

Pere Montserrat, *lapiscida*, actua com a testimoni en la donació de la casa que fa Nicolava, dona del candeler Rafel Albons, al clergue Joan Roig.

ARM, Prot. M-250, f. 66.

95)

1477/setembre/3

Antoni Soler, *lapiscida*, i el seu cunyat Joan Prats, paraire, encarten a Bernat, germà de Joan i nebot d'Antoni amb Gaspar Moragues perquè aprengui l'ofici de fuster.

ARM, Prot. M-250, f. 73v.

96)

1477/octubre/6

Joan Fàbregues, *lapiscida*, fa donació als seus fills de les 50 lliures que la seva sogra va aportar per a la dot de la seva filla Àgueta.

ARM, Prot. M-250, f. 97.

97)

1477/novembre/19

Guillem Botins, *lapiscida*, encarta al seu nebot Rafel amb el blanquer Jaume (...) perquè aprengui l'ofici.

ARM, Prot. M-250, f. 110.

98)

1478/agost/14

Bernat Marsà, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què s'aclareixen unes qüestions amb la dot o herència de Roga filla del cavaller Antoni Roig.

ARM, Prot. A-100, f. 144-145.

99)

1478/agost/14

Bernat Marsà, *lapiscida*, actua com a testimoni per la mateixa causa de Roga, filla d'Antoni Roig.

ARM, Prot. A-100, f. 147-149.

100)

1479/febrer/16

La Universitat concedeix a Pere Mersa, *lapiscida*, una franquesa per deu anys perquè traslladi son domicili i família de Nàpols a Mallorca.

ARM, EU 16, f. 60-60v.

101)

1479/febrer/23

Guillem Flor, habitant de la parròquia de Muro ven a Joan Comes, fill del *semoris* (?) *lapiscida* Antoni Comes, de la mateixa parròquia, un tros de terra situat en dita parròquia en el lloc anomenat del Guals.

ARM, Prot. A-279, f. 343-344.

102)

1480/febrer/9

Pereta, la vídua del *lapiscida* Pere Montserrat, anomena procurador a l'argenter Galcerà Brondo.

ARM, Prot. B-107, f. 38-38v.

103)

1480/octubre/3

Antoni Sagrera, *lapiscida*, cobra per unes obres que ha realitzat a la casa del ciutadà Pere Joan Albertí.

ARM, Prot. B-107, f. 37-38.

104)

1482/agost/25

Martí Creix, *lapiscida*, actua com a un dels testimonis en el testament del frare ermità Bartomeu Fornachal (?).

ARM, Prot. A-76, f. 308-310.

105)

1482/octubre/6

El mestre Pere Servera, *lapiscida*, actua com a un dels testimonis en el testament de Bernardí Biscarra (?) de la parròquia de Campanet.

ARM, Prot. A-143, f. 46-46v.

106)

1490/gener/18

Pere Gradolí, *lapiscida* de la vila de Pollença, actua com a un dels testimonis en el testament de Margarita, vídua de Romeu Cerdà, de la vila de Pollença.

ARM, Prot. A-143, f. 88-88v.

107)

1491/agost/25

La Universitat concedeix a Jaume Losano, *lapiscida*, una franquesa de prevere per un temps de deu anys perquè s'instal·li a Mallorca.

ARM, EU 19, f. 136v-137.

108)

1492/febrer/19

Joan Oliver, *lapiscida*, i la seva dona Llúcia confessen que deuen al donzell Melcior Thomàs 25 lliures i prometen tornar-les-hi amb jornals de feina.

ARM, Prot. M-660, f. 10v.

109)

1492/setembre/(?)

Bernat Isern, *lapiscida*, ven a Estefano (...) un camp situat entre Valldemossa i Sóller.

ARM, Prot. M-660, f. 26v-27.

110)

1492/novembre/6

Bernat Romell, *lapiscida*, confessa que pagarà la vigília de Nadal la quantitat que li deu al teixidor Pere Jordi.

ARM, Prot. M-600, f. 38v.

111)

1492/novembre/15

Bernat Marsà, *lapiscida*, confessa deure 10 lliures al donzell Melcior Thomàs i promet tornar-les-hi amb jornals de feina (?)

ARM, Prot. M-660, f. 39v.

112)

1492/novembre/20

Joan Oliver, *lapiscida*, i la seva dona Llúcia confessen que deuen al donzell Melcior Thomàs 32 lliures 2 sous 6 diners i promet tornar-les-hi amb jornals de feina (?)

ARM, Prot. M-660, f. 39v-40.

113)

1493/març/12

Document referent a Marquesina, la dona del *lapiscida* Pere Cifre. Ell ja apareix com a difunt.

ARM, Prot. M-660, f. 53.

114)

1493/novembre/11

Joan Marco (?), *lapiscida* de Binissalem, confessa deure 3 lliures a Mateu (?) Senpol per una gonella de mescla. Les pagarà per pasqua.

ARM, Prot. B-98, f. 16v-17.

115)

1493/desembre/31

Joan Oliver, *lapiscida*, actua com a testimoni en un acta de compra-venta on uns mercaders venen determinades mercaderies (teules?) al donzell Melcior Tomàs.

ARM, Prot. M-660, f. 73.

116)

1494/febrer/3

Joan Sard, *lapiscida* i guixer, es contracta per un any amb el ciutadà Joan Lluís Berard per podar el seu art al servei d'aquest.

ARM, Prot. T-829, f. 56v-57.

117)

1494/abril/10

Francesc Berardi, doctor en lleis, deu a Tomàs Llobet, *lapiscida*, 30 lliures de les 40 de la dot d'Antonina, esposa seva, filla d'Arnald Pons d'Artà i pupil·la de dit Francesc Berardi.

ARM, Prot. T-873, f. 33v.

118)

1494/novembre/15

Vicenç des Puig, picapedrer actua com a testimoni en el testament del prevere Pere Joan (?) Valls.

ARM, Prot. C-226, f. 91.

119)

1494/novembre/19

Joan Aulet, *lapiscida*, ha de saldar un deute amb Pere Aulet. S'anomena a Rafel Aulet, germà seu.

ARM, Prot. T-873, f. 71-71v.

120)

1495/gener/8

Bernat Cortal, *lapiscida*, figura com a testimoni en un contracte on Anneta (?) dona del difunt Antoni Deviu (?) estableix com a procurador seu a Pere Dolc (?), sabater.

ARM, Prot. C-290, f. 2v.

121)

1495/gener/4

Andreu Borràs, *lapiscida* de Binissalem fa testament. Daniel Pou, *lapiscida*, apareix com un dels testimonis.

ARM, Prot. T-857, f. 162v-164.

122)

1495/gener/14

Joan Oliver, *lapiscida*, estableix com a procurador seu al notari Pere Sabater.

ARM, Prot. C-290, f. 4v-5.

123)

1495/gener/29

Tomàs Saguals, *lapiscida*, figura com a testimoni en un contracte entre Bartomeu Colom i Antoni Muntaner, mercader on es reconeix que el primer deu al segon una quantitat de diners.

ARM, Prot. C-290, f. 7-8.

124)

1495/març/23

Coloma, dona del *lapiscida* Daniel Pou, fa testament.

ARM, Prot. T-857, f. 164v-165v.

125)

1495/març/29

Francesc Sagrera, prevere (i *lapiscida*) actua com a testimoni.

ARM, Prot. C-290, f. 28-28v.

126)

1495/agost/20

Inventari del bens del mestre de cases Jaume Martí, de la vila de Pollença, realitzat per la seva dona Anneta.

ARM, Prot. A-143, f. 143-144.

127)

1495/octubre/23

Joan Mora, sabater, confessa que ha rebut diners de Gabriel Sagrera, *lapiscida*.

ARM, Prot. C-290, f. 73v.

128)

1499/juliol/21

Jaume Soldevila, *lapiscida*, fa testament.

ARM, Prot. C-226, f. 111.

129)

1499/novembre/ 25

Rafel Mòger, pintor casa a la seva filla Caterina amb el paraire Guillem Sbert. La dot serà entregada al paraire per Gabriel Mòger, prevere (i escultor), fill de Rafel.

ARM, Prot. T-837, f. 46-47.

130)

1500/gener/19

Joana, donzella, filla del difunt Romeu Adrover, habitant de la parròquia de Felanitx, es casa amb el *lapiscida* Jaume Armengol, habitant de Lluchmajor.

ARM, Prot. T-837, f. 55-55v.

131)

1500/enero/21

Leonard Parrai, sard, *lapiscida* però ara resident a Ciutat de Mallorca figura com a testimoni en un acta dels sobreposats de l'ofici dels teixidors de llana.

ARM, Prot. T-837, f. 56v.

132)

1500/febrer/9

Antoni Pujades, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en que el ciutadà de Mallorca Francesc des Puig anomena procurador a la seva dona Margalida.

ARM, Prot. P-395, f. 24-24v.

133)

1500/maig/25

Tomàs Saguals, *lapiscida*, actua com a testimoni en un acta de compra-venta en la qual el paraire Gabriel Salom ven al ciutadà Domingo d'Oleza una esclava sarraïna.

ARM, Prot. T-837, f. 87.

134)

1500/maig/30

Jaume Sot (?), teixidor de llana, confessa deure a Francesc Sagrera, rector de l'església de Sant Antoni (...) de la ciutat de Mallorca quinze quarteres i mitja de forment i

vuit quartans d'oli, dues dotzenes de fogasses(?), entre d'altres.

ARM, Prot. P-395, f. 85v-86.

135)

1500/juny/6

Document que fa referència a la presa de possessió per part de Salvador Sanxo, *lapiscida* i guixer, d'unes cases (és a dir, algorfa i botiga) a la parròquia de Sant Miquel davant l'hort del monestir de la Mercè.

ARM, Prot. P-395, f. 89v-90.

136)

1500/juny/17

Lluc Marsà, *lapiscida*, actua com a testimoni en un acta on el donzell Lluís de la Cavalleria allibera a la seva serva sarraïna Caterina.

ARM, Prot. P-395, f. 96-96v.

137)

1500/juliol/10

Joana, donzella, filla del *lapiscida* Julià Jordi i la seva esposa Isabel, difunts, es lloga a casa del notari Pere Contestí.

ARM, Prot. T-837, f. 97v.

138)

1501/gener/11

El fill del difunt Bernat Isern, *lapiscida* i la seva dona Bàrbara, menor de vint-i-cinc i major de divuit es contracta, amb la llicència de Joan Bibiloni, sobreposats de l'ofici dels paraires, amb el pare Joan Romanya durant quatre anys per aprendre l'ofici.

ARM, Prot. P-397, f. 9-9v.

139)

1501/gener/25

Referència als immobles que posseïa Salvador Sanxo, *lapiscida* i guixer, a la parròquia de Sant Miquel en emfiteusi.

ARM, Prot. P-397, f. 15v-16v.

140)

1501/febrer/17

Lleonard Arraix (?), *lapiscida* de l'illa de Sardenya, actua com a testimoni en el document en què el carnisser Pere Costa confessa deure 40 lliures de moneda de Mallorca a Nicolau costa, pare seu, i a Jaume Oliver, sobreposats de l'ofici dels carnisseres.

ARM, Prot. P-397, f. 39v-40.

141)

1501/abril/6

El fill del *lapiscida* de Sóller Vicenç Puig i de la seva dona Joana, difunts, amb la llicència de Joan Bibiloni, paraire i sobreposat de dit ofici, es contracta amb Antoni Bisbal, paraire de Sóller per un temps de quatre anys per aprendre l'ofici.

ARM, Prot. P-397, f. 61-61v.

142)

1501/setembre/10

Arnau Garau, d'Inca y la seva dona Margarita, venen una casa heretat del difunt marit de Margarita, al *lapiscida* Gabriel Antic, a la parròquia de Santa Eulàlia, a l'illa del Temple, en el carrer de la Gerreria. Bartomeu Nadal, *lapiscida*, és testimoni.

ARM, Prot. P-397, f. 144v-145v.

143)

1501/octubre/19

Litigi entre el *lapiscida* Bartomeu Fe, alies Leo i Guillem Lladó de Campos, sobre els diners d'un albarà. Trien els arbitres per resoldre el conflicte. Macià Saguals, *lapiscida*, és un dels testimonis.

ARM, Prot. P-397, f. 173-173v.

144)

1502/_/_

Antoni Jordi, *lapiscida*, es converteix en el deutor del seu germà per pagar al paraire Bartomeu Oliver.

ARM, Prot. R-772, f. 185-185v.

145)

1502/gener/9

Miquel Llabres de la vila d'Inca, s'encarta per un temps de quatre anys amb el mestre guixer Pere Sanxo per aprendre l'ofici. El *lapiscida* Salvador Macip li fa de fiador.

ARM, Prot. P-396, f. 49-50.

146)

1502/gener/17

Document gràcies al qual es sap que Isabel, filla del difunt Jordi Julià, *lapiscida*, major de disset anys i menor de vint-i-cinc, ha servit a casa del blanquer Arnau Garau.

ARM, Prot. P-396, f. 50v-51.

147)

1502/juny/06

Mestre Benet, *lapiscida*, reconeix haver rebut d'Àgata vídua del Mestre Picard, sastre difunt, una determinada quantitat de diners.

ARM, Prot. S-616, f. 35 v.

148)

1502/agost/22

Bartomeu Vilasclar, *lapiscida*, actua com a un dels testimonis en el document en què Tomàs Sbert, mercader, confessa deure a Antonina, germanastra seva, 73 ducats d'or venecians.

ARM, Prot. P-396, f. 69-69v.

149)

1502/novembre/23

Jeroni Ferrer, *lapiscida*, anomena procurador el notari Lluç Almenara amb un sou de 3'5 lliures a l'any.

ARM, Prot. P-396, f. 76-77.

150)

1502/novembre/27

Joan Ballester, *lapiscida*, actua com a un dels testimonis en el testament del pare Pere Sicura (?).

ARM, Prot. C-226, f. 73-73v.

151)

1503/gener/3

Pere Antic, *lapiscida*, actua com a testimoni a l'acta per la qual el mercader Jordi Aguilar arrenda a l'apotecari Miquel Veny una casa situada a la parròquia de Santa Creu en el carrer del magnífic Joan de Palou, donzell, per 20 lliures anuals.

ARM, Prot. F-234, f. 2.

152)

1503/gener/20

Document que tracta sobre la dot de la dona del *lapiscida* Antoni Galmés. En ell s'anomena al *lapiscida* Gabriel Santmartí.

ARM, Prot. F-234, f. 7v.

153)

1503/gener/28

Amador Creix, *lapiscida*, actua com a testimoni en l'acta de compra-venta en que el mercader Miquel Carbó ven a Pere Benet *Stutissero(?)*, l'honorable Francesc Armadans i el pescador Martí Mestre, una barca per preu de 18 lliures.

ARM, Prot. F-234, f. 6v-7.

154)

1503/febrer/20

Acta en que es tracta la rebuda de 85 lliures que ha rebut Joan Sagrera de la dot de la seva dona. Miquel Vilasclar fa de testimoni.

ARM, Prot. G-164, f. 13.

155)

1503/març/15

Macià Saguals, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què l'assaonador Antoni Castelló confessa deure 11 lliures 5 sous al magnífic Joan Riera, ciutadà de Mallorca per unes mercaderies.

ARM, Prot. F-234, f. 21v.

156)

1503/abril/27

Francesc Ferrer, *lapiscida*, actua com a testimoni en un litigi entre diferents parts per una quantitat de doblers.

ARM, Prot. F-234, f. 34v-35.

157)

1503/abril/28

Francesc Ferrer, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Joan Servera, la seva dona Nicolava i Miquel Camps, de la parròquia de Felanitx, confessen deure al mercader Antoni Serra 16 lliures 9 sous 9 diners.

ARM, Prot. F-234, f. 13.

158)

1503/maig/3

Joan Farrer i Bartomeu Vilasclar, menor d'edat, de la parròquia de Felanitx confessen deure 2 lliures 12 sous al mercader Bartomeu Escales per 2 quarteres de forment de Sicília.

ARM, Prot. F-234, f. 43.

159)

1503/maig/9

Gabriel Bordoy, *lapiscida*, confessa deure al paraire Bartomeu Escales 3 lliures 18 sous per 3 quarteres de forment de Sicília i promet pagar-les-hi la pròxima festa de Sant Joan.

ARM, Prot. F-234, f. 51v.

160)

1503/maig/29

Macià Saguals, *lapiscida*, actua como a testimoni en el document en què el pescador Estéfan Vicens ven a Bernardí Gil, mariner *quandam fustam sive birremen decem stamorum cum suis ex areiis fornimentis* per 30 lliures 8 sous.

ARM, Prot. F-234, f. 57v.

161)

1503?/agost/31

Bernat Llaneres, *lapiscida*, actua com a testimoni en un document on es confessa un deute.

ARM, Prot. F-234, f. 118-118v.

162)

1503/setembre/22

Joan Miquel, mercader, i Jaume Irlis (?), llibreter, confessen deure al *lapiscida* Jaume Creix 90 lliures per haver rebut d'ell *unam balam pannorum colorum barbarie bonam et expeditam*, que prometen pagar-li per Nadal.

ARM, Prot. F-234, f. 101.

163)

1503/setembre/23

Jaume Creix, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Miquel Garau, mercader anomena procuradors a la seva dona Caterina i al notari Nicolau Tomàs.

ARM, Prot. F-234, f. 101v-102.

164)

1503/setembre/25

Tomàs Saguals, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què el ferrer Bartomeu Loses confessa deure 94 lliures 9 sous al mercader Joan Anglada per haver rebut d'ell com a mercaderia ferro de *Biscaye*.

ARM, Prot. F-234, f. 105-105v.

165)

1503/octubre/19

Joan Sagrera, el vell, de la parròquia de Felanitx actua com a testimoni en un acta de manumissió en què Joan

Obrador, habitant de la mateixa parròquia allibera al seu esclau Llatzer.

ARM, Prot. G-164, f. 16-20v.

166)

1504/febrer/1

Jaume Enric ven a Joan Biscaí, *lapiscida*, una casa a la parròquia de Santa Eulàlia al carrer del Molí del Vent.²¹⁷

ARM, Prot. P-400, f. 26v-27.

167)

1504/abril/22

Martí Dagarau (?), *lapiscida*, actua com a testimoni en el testament de Francesquina dona de Pere Llobera de la parròquia de Pollensa.

ARM, Prot. A-143, f. 252-252v.

168)

1504/juny/28

Francesc Sagrera, prevere beneficiat a la Seu, fill i hereu universal de mestre Guillem Sagrera qui fou mestre major del Castel Nuovo, anomena procurador al mercader Francesc Sans (?) pel plet del seu pare amb els defenedors per la Llonja. El *lapiscida* Daniel Pou actua com a testimoni.

ARM, Prot. P-400, f. 88v-89.

169)

1504/setembre/13

Inventari del difunt Joan dez Payti fet per la seva dona Caterina.

ARM, Prot. T-859, f. 30-32.

²¹⁷ El document data de l'1 de febrer però el dia i el mes en què es va fer la compra resten en blanc.

170)

1504/octubre/15

Francesc Ferrer, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què el doctor en lleis Joan Pardo salda un deute amb Lluís de la Cavalleria.

ARM, Prot. P-400, f. 123v-125.

171)

1504/octubre/25

Pere Gradolí, *lapiscida* de Pollença, actua com a testimoni en el document en què Pere Martorell, de Pollensa i la seva dona Antonina venen 12 lliures i un immoble (?) a Pere Cerdà, paraire de Pollença.

ARM, Prot. P-400, f. 129-129v.

172)

1504/novembre/9

Pere Pujol, *lapiscida*, i la seva dona Joana venen al paraire Antoni Ferrer unes cases amb hort o corral a la parròquia de Santa Eulàlia en el carrer anomenat lo Callet.

ARM, Prot. P-400, f. 135v-136v.

173)

1504/novembre/25

Guillem Vilasclar actua com a testimoni.

ARM, Prot. P-400, f. 145-145v.

174)

1505/gener/2

Guillem Moragues i Gabriel Antic, *lapiscidae*, actuen com a testimonis.

ARM, Prot. P-401, f. 3v-4.

175)

1505/gener/25

Simó Sagrera, *lapiscida*, contreu matrimoni amb la donzella (filla d'un donzell) Vihola (?).

ARM, Prot. T-455, f. 12-13.

176)

1505/maig/28

Alfons de Nules, *lapiscida*, devia diners al difunt de la dona que firma el document i pagarà 10 sous cada mes amb interessos per saldar-la.

ARM, Prot. P-401, f. 55v.

177)

1505/agost/4

Jaume Verdera, Antoni Tomàs i Bernat Saquetes, habitants de la parròquia de Lluchmajor prometen tallar per a Antoni Armengol, *lapiscida*, vàries dotzenes de pedres i portar-les-hi en barca, per preu de 4 sous la dotzena.

ARM, Prot. T-455, f. 89-89v.

178)

1505/agost/12

Miquel Roig (?) i Jaume Domingo, *lapiscidae* de Mallorca actuen com a testimonis en un contracte en que Antoni Thomàs ven a Jaume Ordines cent quarteres de forment.

ARM, Prot. T-455, f. 91-91v.

179)

1505/setembre/16

Miquel Veny, *lapiscida*, actua com a testimoni en la concessió que el prevere Gabriel Moner fa de la seva casa, la qual estava situada a la parròquia de Santa Eulàlia, al paraire Joan Bonet.

ARM, Prot. T-455, f. 98-99v.

180)

1505/novembre/17

Arnau de Verino, mercader, i la seva dona Romia paguen un censal a Jaume Creix, *lapiscida*, per una casa a la parròquia de Sant Miquel (?).

ARM, Prot. P-401, f. 118v.

181)

1505/novembre/24

Domènec (?) Sard, *lapiscida*, figura com a un dels testimonis en un document entre Gabriel Marí, ciutadà i Maria Sunyera donzella i hereva del difunt Nicolau Sunyer.

ARM, Prot. T-455, f. 119-122.

182)

1505/desembre/29

Miquel Sagrera, el vell, de la parròquia de Felanitx fa testament.

ARM, Prot. G-164, f. 33-34.

183)

1506/agost/20

Tomàs Llobet, *lapiscida*, actua de testimoni en un document on Berenguer Joan i Francesc Sunyer fan una venda de 16 lliures censals al notari Francesc Bayona.

ARM, Prot. T-846, f. 75v-76.

184)

1506/octubre/2

Nicolau Montserrat, *lapiscida*, apareix com a testimoni en dos documents un firmat per Pere Joan de Sant Joan i l'altra pel germà d'aquest Geroni de Sant Joan, donzells.

ARM, Prot. T-846, f. 118v-120 / 120v-122.

185)

1506/novembre/12

Joan Palut, *lapiscida* de Mallorca, actua com a un dels testimonis en el testament del pareire Bonanat Morro.

ARM, Prot. B-144, f. 83-84.

186)

1507/juny/14

Andreu Esteva, picapedrer, actua com a testimoni en un document on es dóna la llibertat al fill bord del pareire Joan Çagranada i Caterina que era la concubina de mossèn Gaspar Burdills. Al ser la concubina el seu fill quedava com esclau de mossèn Burdils. El pare, el pareire, va pagar 16 lliures a mossèn Burdils per aconseguir la llibertat del nen que li fou concedida.

ARM, Prot. T-846, f. 181-182.

187)

1507/octubre/21

Jaume Armengol, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Joan Gil i Pere Tomàs, teixidors de llana i sobreposats d'aquell any, anomenen procurador de la confraria dels teixidors de llana al notari Joan Porquer.

ARM, Prot. B-170, f. 31.

188)

1508/setembre/28

Gabriel Dusay, *lapiscida*, actua com a testimoni en el document en què Martina Pujals, vídua (no s'especifica de qui) anomena procurador al notari Rafel Mir (?).

ARM, Prot. B-170, f. 50.

189)

1508/octubre/3

Daniel Pou actua com a testimoni en el testament de Jordi Vidal, habitant de Santanyí (?).

ARM, Prot. G-164, f. 84-84v.

190)

1508/novembre/15

Joan Marc/o, *lapiscida* o *parededor* de Binissalem, anomena procurador a Gabriel Rotgillo (?) perquè resolgui tots els seus assumptes per un temps determinat.

ARM, Prot. B-170, f. 52.

191)

1509/octubre/18

Jaume Armengol, *lapiscida*, actua com a testimoni en el testament de Bernardina, dona de Pere Boter (?), flassader.

ARM, Prot. B-152, f. 9-9v.

192)

1509/novembre/8

Estèfan Rodrigo, portuguès, però *lapiscida* de Mallorca, confessa que ha rebut la dot convinguda pel seu matrimoni amb Margalida, filla del mercader Jaume Garau. El *lapiscida* Antoni Garau és un dels testimonis.

ARM, Prot. T-491, f. 46.

193)

1510/setembre/3

Eulàlia, dona del *lapiscida* Joan Cortey, fa testament.

ARM, Prot. B-152, f. 5v-8.

194)

1512/agost/11

Sebastià Pou, *lapiscida* de Mallorca, actua com a testimoni en el testament d'Antonina, vídua d'Antoni Mora.

ARM, Prot. B-202, f. 10-11.

195)

1513/octubre/19

Gabriel Martorell, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases amb hort i portal a l'illa de Santa Clara.

ARM, RP 435, f. 8v.

196)

1513/octubre/19

Macià Vilasclar, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab III portals* i que són *en alou de les monges de Sancta Clara segons havem vist los instruments* a l'illa de Santa Clara.

ARM, RP 435, f. 9.

197)

1513/octubre/19

Joan Rabassa, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II portals* a l'illa de'n Joan Quintana, blanquer.

ARM, RP 435, f. 14v.

198)

1513/octubre/20

Mestre Joan Serra, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases ab portal *que són en alou del magnífic mossèn (?)*

Pere Joan Çafortessa, cavaller e doctor en cascun dies a l'illa de'n Gabriel Company.

ARM, RP 435, f. 21v.

199)

1513/octubre/20

Joan Fàbregues, lapiscida, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té un un alberch ab III portals a l'illa de'n Gabriel Company.

ARM, RP 435, f. 21v.

200)

1513/octubre/20

Bartomeu Sard, lapiscida, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases ab II portals a l'illa de'n Gabriel Company.

ARM, RP 435, f. 22.

201)

1513/octubre/20

Mestre Joan Serra, lapiscida, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases dirruïdes ab III portals a l'illa de Miquel Obrador, forner.

ARM, RP 435, f. 25.

202)

1513/octubre/20

Bernat Armengol, lapiscida, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases ab II portals i que són en alou de Sancta Clara segons se mostra per un instrument a l'illa de Miquel Obrador.

ARM, RP 435, f. 25v.

203)

1513/octubre/21

Els hereus de Jeroni Ferrer, *lapiscida*, apareixen al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que tenen unes cases *ab portals* a l'illa de Mossèn Clapés.

ARM, RP 435, f. 28.

204)

1513/octubre/21

Gabriel Nonell, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té un *alberch ab II portals* i que són en alou de mossèn Johan Borrassa segons se mostra per instrument a l'illa del Call.

ARM, RP 435, f. 32v.

205)

1513/octubre/21

Romeu Adrover, *assaonador*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514, vivint a un *alberch ab II portals* propietat del *lapiscida* Jaume Armengol que es troba a l'illa del Call.

ARM, RP 435, f. 33v.

206)

1513/octubre/21

Francesc Ferrer, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II portals* i que són en alou den (...) Johan Çagarriga appar per instrument a l'illa del la Sinagoga.

ARM, RP 434, f. 35v.

207)

1513/octubre/21

Daniel Pou, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab III portals* i que són en alou del senyor bisbe de Mallorca, *appar per instrument*. A l'illa de mossèn Pau Sureda.

ARM, RP 435, f. 51.

208)

1513/octubre/21

Joan Tutensa (?), *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II por (sic)* a l'illa de mossèn Antoni Busquets.

ARM, RP 435, f. 55.

209)

1513/octubre/25

Joan Sagrera, *lapiscida*, va fer el *carrarorum* de mestre Pere Benet Sala, donzell, juntament amb el fuster Pere Grasset.

ARM, RP 434, f. 2v.

210)

1513/novembre/16

Mestre Sant Martí, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té un celler *ab portal* a l'illa de Sant Francesc.

ARM, RP 435, f. 64.

211)

1513/novembre/16

Andreu Serra, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab*

II portals i que són en alou del spital general, appar per instrument. A l'illa de'n Serra picapedrer.

ARM, RP 435, f. 66.

212)

1513/novembre/16

Toni Armengual, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II portals* a l'illa de'n Serra, picapedrer.

ARM, RP 435, f. 66v.

213)

1513/novembre/16

En Dusay (Gabriel), *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II por (sic)* a l'illa de'n Lodia.

ARM, RP 435, f. 69v.

214)

1513/novembre/16

Toni Joan, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II portals* a l'illa de'n Lodia.

ARM, RP 435, f. 69v

215)

1513/novembre/16

Toni Armengual, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II portals* a l'illa de'n Lodia.

ARM, RP 435, f. 70v.

216)

1513/novembre/16

Pere Llull, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té un *alberch ab II por (sic)* a l'illa de mossèn Berenguer (?) Juny.

ARM, RP 435, f. 75.

217)

1513/novembre/16

Mestre Sant Martí, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té un alberg amb tres portals i que són en alou de la *sglesia de la Seu de Mallorca, appar per instrument*, a l'illa de'n Bernat (?) Amar, notari difunt.

ARM, RP 435, f. 81.

218)

1514/gener/26

Gabriel Antic, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab III portals* i que són denunciades en alou de mossèn Pere Matheu, ciutedà, a l'illa del Temple.

ARM, RP 435, f. 93.

219)

1514/febrer/7

Pere Llull, *lapiscida*, apareix a un capbreu on consta que té una casa a la parròquia de Santa Eulàlia, prop del pes de la palla, baix alou reial.

ARM, RP 434, f. 16.

220)

1514/febrer/7

Alfonso de Nules, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab III portals* i que són denunciades en alou del magnífic mossèn Rafel des Pi, a l'illa de'n Joan Arnau.

ARM, RP 435, f. 101.

221)

1514/febrer/7

Antoni Armengual, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab II portal* a l'illa de mossèn Gaspar Lledó.

ARM, RP 435, f. 117.

222)

1514/febrer/7

Tomàs Llobet, *lapiscida*, apareix al Capbreu de la parròquia de Santa Eulàlia de 1513-1514. Consta que té unes cases *ab III portal* a l'illa de mossèn Perot Martí.

ARM, RP 435, f. 125.

223)

1514/febrer/10

Joan Mas, mercader, posseeix un *carrarorum* a la parròquia de Santa Eulàlia en el carrer de Santa Coloma i afrontava en una part amb la casa del *lapiscida* Pere Galmés.

ARM, RP 434, f. 22.

224)

1515/juliol/13

Sebastià Pou, *lapiscida* torna a actuar com a testimoni en el nou testament d'Antonina, vídua d'Antoni Mora. En aquest cas Guillem Pou, *lapiscida*, també actua com a testimoni.

ARM, Prot. B-202, f. 14-14v.

225)

1515/agost/25

Pere López, àlies Biscaí, *lapiscida*, estableix com a procurador seu al notari Llorenç Claret per arreglar uns assumptes amb el tintorer Alonso del Río.

ARM, Prot. LL-6, f. 96v-97.

226)

1516/agost/23

Gabriela, vídua de Joan Garcia fa testament. Deixa 15 lliures a Isabel, neboda seva i dona del *lapiscida* Pere López i fa hereva universal a la seva neboda Francina filla del *lapiscida* Joan Serra.

ARM, Prot. B-152, f. 35-35v.

227)

1519/juliol/23

Pere Barceló, *lapiscida*, actua com a testimoni en el testament d'Antonina Tornera, vídua d'Andreu Torner.

ARM, Prot. B-202, f. 17-18v.

228)

1519/agost/9

Gabriela, vídua de Joan Garcia torna a fer testament. Ja no deixa res a Isabel, neboda seva i dona del *lapiscida* Pere López y tampoc fa hereva universal a Francina, neboda seva i filla del *lapiscida* Joan Serra.

ARM, Prot. B-152, f. 58-59.

229)

1519/desembre/28

Gabriel Sagrera, prevere i Antoni Armengol, *lapiscida*, actuen com a testimonis en el testament de Margalida (?) dona de mestre Miquel Maxella, ciutadà de Mallorca.

ARM, Prot. B-152, f. 60-61v.

230)

1520/juliol/24

Inventari del difunt Simó Roger, *lapiscida*, fet per la seva filla Margalida dona de Jaume Barbara *stanyeriassas*(?).

ARM, Prot. P-450, f. 320-324.

231)

1520/agost/17

Andreu Ferrà, *lapiscida*, actua om a testimoni en el testament de Joan Tous, llibert agricultor de Mallorca.

ARM, Prot. B-202, f. 19v-20.

232)

1521/juliol/30?

Macià Nonell, *piquapedres* elegeix a Gabriel Nonell com a marmessor.

ARM, Prot. C-226, f. 59.

233)

1521/ desembre/16

Miquel Xemena, *lapiscida*, actua com a testimoni en el testament de Joana, donzella, filla del donzell Gaspar Axaló.

ARM, Prot. B-152, f. 28-29v.

234)

1526/gener/6

Testament de Margarita, vídua de Joan Niell, *lapiscida*.

ARM, Prot. B-152, f. 100-101v.

BIBLIOGRAFIA

- FONTS I ESTUDIS SOBRE FONTS

· AGUILÓ, E.; "Establecimiento de la Capilla de los Cuatro Mártires Coronados en la iglesia de Santa Eulalia (1364)" *BSAL*, *BSAL IV*, Palma. 1891-1892. Pag. 244-246.

· AGUILÓ, E.; "Notes i documents per una llista d'artistes mallorquins" *BSAL*, 11. Palma. 1905-1907. Pag. 4-9, 26-31, 250-255, 265-268.

· ARCHIDUQUE, L.S.; *Las Baleares. Descritas por la palabra y el grabado (Die Balearen)*. Ed. Olañeta. Palma. 1984. (1897).

· BARCELÓ, M.; "Sobre una talla de 1478" a *BSAL*, 39. 1983. Pag. 436-448.

· BARCELÓ Crespí, M.; "Els "Miserables" de la Ciutat de Mallorca a la Baixa Edat Mitjana" a *BSAL*, 41. 1985. Pag. 134-148.

· BARCELÓ, M., LLOMPART, G.; "Quaranta dades d'art medieval mallorquí" a *BSAL*, 54. 1998. Pag. 85-104.

· BARCELÓ, M.; *La talla de la Ciutat de Mallorca (1512)*. Palma. 2002.

· BARCELÓ, M.; "Nous documents sobre l'art de la construcció" a *BSAL*, 59. 2003. Pag. 221-247.

· BERNAT I ROCA, M.; "Libre de Reparations de Cases de la present Ciutat de Mallorques (1525)" *BSAL*, 56. Palma. 2000. Pag. 117-144.

· CABANES PECOURT, M.D.; "El Morabatí de 1390 en la parroquia de San Miguel" a *Estudis Baleàrics*. 28. Palma. 1981. Pag. 73-82.

- CAMPANER I FUENTES, A.; *Cronicón Mayoricense*. Palma. 1967.

- CANYELLES, A.; "Tall per una armada contra corsaris (1449)" a *BSAL*, 24. 1933. Pag. 8-22.

- DOMENGE I MESQUIDA, J.; "Tres segles d'obres a la Seu (S. XIV-XVI)" *La Seu de Mallorca*. Olañeta. Palma. 1995. Pag. 23-36.

- DOMENGE MESQUIDA, J.; *L'obra de la Seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma. 1997.

- ESTELRICH, J.; "Artistes que treballaren pel Monestir de Santa Elisabet de la Ciutat de Mallorca" *BSAL*, 41. Palma. 1985. Pag. 223-240.

- FERRÀ, B.; "Los Evangelistas" a *BSAL*, 1. Palma. 1885-1886. N° 39. Pag. 1-2.

- FRAU, A.; "La Lonja de Palma" a *BSAL*, 1. Palma. 1885-1886. N° 14, Pag. 1-5, n° 15, Pag. 3-4, n° 16, Pag. 2-5, n° 17, Pag. 1-2, n° 18, Pag. 1-3, n° 19, Pag. 5-7, n° 20, Pag. 4-5, n° 21, Pag. 3-9, n° 22, Pag. 4-6, n° 23, Pag. 6-7, n° 25, Pag. 3-6, n° 29, Pag. 5-6, n° 32, Pag. 10-13.

- FURIÓ I SASTRE, A.; *Panorama Óptico-Histórico-Artístico de las Islas Baleares*. Mossén Alcover. Palma. 1966 (1840).

- HILLGARTH, J.N.; *Readers and books in Majorca (1229-1550)*. 2 vol.

- JOBANI FERNÀNDEZ, M.; "Un apunt per a la recerca de Gabriel Moger, escultor i prevera" *BSAL*, 53. Palma. 1997. Pag. 395-402".

- JOVELLANOS, G. M. de; *Carta histórico-artística de la Catedral de Palma*. Biblioteca Balear. 1987 (1832).

- JOVELLANOS, G. M. de; *Carta histórico-artística de la Lonja de Mallorca*. Miguel Font. D.L. Palma. 1993. (1835).
- JOVELLANOS, G. M. de; *Obras mallorquinas*. Lleonard Muntaner. Palma. 1999.
- LLABRÉS, G.; "Galería de artista mallorquines" *BSAL*, 18. Palma. 1920-1921. Pag. 198-199, 274-275.
- LLOMPART, G.; "Miscelánea de arquitectura y plàstica sacra mallorquina (Siglos XIII-XIV)" a *Analecta Sacra Tarraconensia*. 1973. Pag. 83-114.
- LLOMPART, G.; "Huguet Barxa, autor del retablo de Passio Imaginis de Felanitx (Mallorca)" *Archivos español del Arte*, 50. 1977, 328-335.
- LLOMPART, G.; "Sagreria Minora" a *BSAL*, 39. 1983. Pag. 407-434.
- LLOMPART, G.; "Pere Mates, un constructor y escultor trecentista en la "Ciutat de Mallorques"" *BSAL*, 34. Palma. 1973-1975. Pag. 91-118.
- LLOMPART, G.; "Suma y sigue de los retablos góticos del convento de Santa Clara (Palma de Mallorca)" a *Estudis Baleàrics*. 4. Palma. 1982. Pag. 125-140.
- LLOMPART, G.; "Identificación del Maestro de las predelas y encuadre de otros más" a *Estudis Baleàrics*. 29/30. 1988. Pag. (45-52) 48-49.
- LLOMPART, G.; "Maestros albañiles y escultores en el Medievo mallorquín" a *BSAL*, 49. 1993. Pag. 249-272.
- LLOMPART, G.; "Més precisions sobre Huguet Barxa, imaginairo medieval" a *Estudis Baleàrics*. 62/63. Palma. 1997. Pag. 53-59.
- LLOMPART, G.; *Miscelánea de pintura y picapedreria medieval mallorquina*. Museu de Mallorca. Palma. 1999.

- MUNANER BUJOSA, J.; "Partidas de gasto ocuoriosas" a *BSAL* 29. 1948. Pag. 365.

- MUNTANER Y BUJOSA, Juan; "Miscelánea de documentos (Coste de los sillares de piedra de Santañí remitidos a Barcelona para las obras del Palacio Real)" a *BSAL* 30. 1953. Pag. (79-85) 80-81.

- MUNTANER BUJOSA, J.; "Piedra de Mallorca en el Castelnuovo de Nápoles" a *BSAL*, 31. 1962. Pag. 615-630.

- MUNTANER BUJOSA, J.; "Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca" *BSAL*, 31. 1953-1960. Pag. 1-26; 142-150; 236-243; 403-416. *BSAL*, 32. 1961-1967. Pag. 193-215, 283-293, 394-409, 545-556.

- PIFERRER, P.; QUADRADO, J.M.; *Islas Baleares*. Ed. Luís Ripoll. Palma. 1969. (1840).

- PONS, A.; "Els gremis. Capítols fabricats per lo bon govern i regim de offici de Picapedrers (1405) (1514) (1674)" a *BSAL*, 21. Palma. 1926-1927. Pag. 101-104, 208-210, 315-320.

- PONS, A.; "Miscelànea (un capmestre d'obres notable, 1467)" a *BSAL*, 26. 1953. Pag. 211-215.

- PONS, A.; "Documentos de menestralia, segles XIV-XV" a *BSAL*, 31. 1962. Pag. 315-318.

- ROSSELLÓ-LLITERES, J.; *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Pollença*. Consell Insular de Mallorca. Palma. 1987.

- ROSSELLÓ LLITERES, J.; *Els pergamins de l'Arxiu Parroquial de Santa Creu*. Vol I. Consell Insular de Mallorca. Palma. 1989.

- ROSSELLÓ LLITERES, J.; "Recurs dels menestrals a la justícia eclesiàstica durant l'Època Medieval" *IX Jornades*

d'Estudis Històrics Locals (novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 329-355.

· ROSSELLÓ VAQUER, R.; *Notícies i documents per a la història de Felanitx (Miscel·lània)*. Ed. Ramon Llull. Felanitx. 1972.

· ROSSELLÓ VAQUER, R.; *Cronicó Felanitxer, XV*. Ramon Llull. Felanitx. 1975.

· ROSSELLÓ VAQUER, R.; *Mestre Guillem Sagrera*. Barcelona. 1979.

· ROSSELLÓ VAQUER, R.; *Notes històriques de Calvià: segles XIII-XVI*. Ajuntament de Calvià. 1987.

· SANCHO, P.A; "Constitución del gremio de los albañiles (20 agosto, 1506)" *BSAL*, 4. Palma. 1891-1892. Pag. 311-312.

· SASTRE MOLL, J.; *La Seu de Mallorca (1390-1430). La prelatura del bisbe Lluís de Prades i d'Arenós*. Lleonard Muntaner. Consell de Mallorca. Palma. 2007.

· SEVILLANO Y COLOM, Francisco; "Mallorca y la defensa de Bugía (1415)" *BSAL*, 33 (1968-1972: anys) 1974: edició Pag. 332-370.

· VALERO I MOLINA, J.; "Acotacions cronològiques i nous mestres a l'obra del claustre de la catedral" *D'Art*. 1993. Pag. 29-41. · VAQUER BENNASAR, O.; "Les manufactures mallorquines de teixits i de pell a la segona meitat del segle XV: importacions i exportacions" a *IX JEHL* (novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 433-447.

· VAQUER, O.; "Immigrants a Mallorca a la segona meitat del S. XV" a *BSAL*, 51. 1995. Pag. 125-139.

· VAQUER; O.; "Immigrants a Mallorca (1500-1550)" a *BSAL*, 54. 1998. Pag. 105-140.

· VAQUER, O.; "Immigrants a Mallorca a la segona meitat del segle XV" a *BSAL*, 55. 1999. Pag. 353-362.

· VILLANUEVA, J.; *Viaje literario a las Iglesias de España. Viaje a Mallorca*. Vol. XXI-XXII. Palma. 185-1852.

- BIBLIOGRAFIA ESPECÍFICA

· AINAUD, J.; "Alfonso el Magnánimo y las Artes plàsticas de su tiempo" a *IV Congreso de historia de la Corona de Aragón*. Palma. 1955. Pag. 3-28.

· ALOMAR, G.; "Los discípulos de Guillermo Sagrera en Mallorca, Nápoles y Sicília" a *Napoli Nobilissima*. Napoli. 1963. Pag. 85-136.

· ALOMAR, G.; *Guillem Sagrera y la arquitectura del siglo XV*. Blume. Barcelona. 1970.

· AA.VV.; *Baleares, La España gótica*. Ed. Encuentro. Madrid. 1994.

· BARCELÓ, M.; "Notes sobre els vilasclar, picapedres" a *BSAL*, 49. 1993. Pag. 127-140.

· BARCELÓ CRESPI, M.; "Notes sobre alguns *picapedres* a la Mallorca tardomedieval" a *BSAL*, 56. Palma. 2000. Pag. 103-116.

· BARCELÓ, M.; "Semblança de Guillem Vilasclar" a *I Jornades d'Estudis Locals de Felanitx*. (Maig, 2000) Felanitx. 2001. Pag. 38-48.

· BERNAT I ROCA, M.; "El oficio de cantero en Mallorca. Primeras notas para su estudio" a *Actas del V Coloquio Internacional de Cliptografía*. Vol. 1. Pontevedra. 1986. Pag. 11-31. (Separata).

· BESSAC, J.C.; *L'outillage traditionnel du tailleur de pierre de l'Antiquité à nos jours*. Editions du CNRS. Paris. 1986.

· BESSAC, J.C.; "Outils et techniques spécifiques du travail de la pierre dans l'iconographie médiévale" CHAPELOT, O.; BENOIT, P. (Eds.); *Pierre & Métal dans le bâtiment au Moyen Age*. Editions de l'École des hautes études en sciences sociales. Paris. 1985. Pag. 169-184.

· CANTARELLES CAMPS, C.; "La Lonja de Palma. Un espacio único" *La Lonja de Palma*. Govern de les Illes Balears. Olañeta. Palma. 2003. Pag. 79-104.

· CHAPELOT, O.; BENOIT, P. (Eds.); *Pierre & Métal dans le bâtiment au Moyen Age*. Editions de l'École des hautes études en sciences sociales. Paris. 1985.

· DOMENGE MESQUIDA, J.; "Entorn als oficis artístics de Mallorca: una aproximació als treballs i ocupacions dels artistes medievals: segles XIV-XVI" *IX Jornades Estudis Històrics Locals. La manufactura urbana i els menestrals (segles XIII-XVI)*. IEB. Palma. 1990. Pag. 381-398.

· DOMENGE MESQUIDA, J.; "Guillem Sagrera: alcance y lagunas de la historiografía sagreriana" *Una arquitectura gòtica mediterrània* (catàleg d'exposició). Vol. 2. Generalitat Valenciana. València. 2003. Pag. 115-132.

· DOMENGE MESQUIDA, Joan ; "Le portail du mirador de la cathédrale de Majorque : du document au monument" a BERNARDI, Philippe, HARTMANN-VIRNICH, Andreas, VINGTAIN, Dominique; *Texte et archéologie monumentale, approches de l'architecture médiévale* (Actes du colloque. Centre international de congrès. Palais des papes. Avignon. 2000). Éditions Monique Mergoil. Montagna. Pag. 10-26.

· DOMENGE I MESQUIDA, Joan; "Guillem Sagrera, maître d'oeuvre de la cathédrale de Majorque: aspects métriques et économiques du travail de la pierre. (1442-1446)" *Histoire & Mesure*. XVI-3/4. 2001. Pag. 373-403. (Separata)

· DURLIAT, M.; "Le portail du Mirador de la Cathédrale de Palma de Majorque » a *Pallas (Annales publiés par la faculté de Lettres de Toulouse)*, IX, 1960, n° 2. Pag. 245-255.

- DURLIAT, M.; "Un artiste Picard en Catalogne et à Majorque. Pierre de Saint-Jean" a *Caravelle. Cahiers du Monde Hispanique et Luso-Brésilien*. 1963. Pag. 111-120.

- DURLIAT, M.; *L'art en el Regne de Mallorca*. Moll. Palma. 1989 (1962, 1969 1^a ed. català).

- ENSENYAT PUJOL, G.; "Notes sobre els primers gremis i confraries coneguts a Mallorca (segles XIII-XIV)" a *IX JEHL* (novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 247-250.
- GAMBÚS SAÍZ, M.; "El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos XVI-XVII" a *BSAL*, 43. Palma. 1987. Pag. 157-172.

- GARAU, I.; "Les ordenances del gremi de picapedres del 1405 i altres diposicions posterior" a *Randa*, 29. 1991. Pag. 75-84.

- IÑURRIA MONTERO, V.; "Els gremis de la construcció al segle XV, llurs eines" a LARA ORTEGA, S. (cood.) *La lonja un monumento del II milenio para el III milenio: Actas del congreso Internacional de Lonjas del Mediterráneo*. (Valencia, marzo 1998). Ajuntament de València. València. 2000. Pag. 59-86.

- JIMÉNEZ VIDAL, A.; *La Lonja mallorquina de Sagrera*. Politècnica. Palma. 1968.

- JUAN, J.; LLOMPART, G.; "Las Vírgenes-Sagrariode Mallorca" a *BSAL*, 32. 1961-1967. Pag. 177-192.

- LLABRÉS, G.; "Nuestra lámina. Juan Valero". *BSAL*, IV. 1891-1892. Pag. 69-71.

- LLABRÉS, G.; "Pedro Juan Llobet y su sepulcro" *BSAL*, V. 1893-1894. Palma. Pag. 357-362 (i làmina CIII).

- LLABRÉS RAMIS, J.; VALLESPÍR SOLER, J.; *Els nostres arts i oficis d'antany. V, Menestrals de la pedra*. Estudis monogràfics del Museu Arqueològic. La Porciúncula. Palma. 1983.

- LLOMPART, G.; "El calvario bajomedieval de Selva", *BSAL*, 32. 1961-1967. Pag. 66-71.

- LLOMPART, G.; "Pere Mates, un constructor y escultor trecentista en la "Ciutat de Mallorca"" *BSAL*, 34. Palma. 1973-1975. Pag. 91-118.

- LLOMPART, G.; "Huguet Barxa, autor del retablo de Passio Imaginis de Felanitx (Mallorca)" *Archivos español del Arte*, 50. 1977, 328-335.

- LLOMPART, G.; PALOU, J.M.; "L'anunciació de Lluch i el Mestre Pisà Lupo dei Francesco" a *BSAL*, 51. 1995. Pag. 297-299.

- LLOMPART, G.; "La població medieval del subsol de la Seu" a *La Seu de Mallorca*. Olañeta. Palma. 1995. Pag.75-89.

- LLOMPART, G.; PALOU, J.M.; "L'escultura gòtica" a *La Seu de Mallorca*. Coord. Aina PASCUAL. Olañeta. Palma. 1995. Pag. 53-73.

- LLOMPART, G.; PALOU, J.M.; "Les imatges escultòriques de la Mare de Déu en Majestat de l'època del Regne Privatiu de Mallorca: precedents, paral·lels i transcendència" *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals (Palma. 1997). IEB. Palma. 1998. Pag.

- LLOMPART, G., PALOU, J. M.; "De portal a portal: inovació i tradició a l'escultura mallorquina del segle XV" a *XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Al tombant de l'Edat Mitjana*. IEB. Palma. 2000. Pag. 407-425.

- MANOTE CRIVILLÉS, M.R.; "El contrato y el pleito de la Lonja entre Guillem Sagrera y el Colegio de Mercaderes de Ciutat de Mallorca" *Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age: colloque international*. Picard. Rennes. Vol. II. 1983. Pag. 577-589.

- MANOTE, M.R.; PALOU, J.M.; "L'Escultura gòtica mallorquina" a *Mallorca gòtica. Catálogo de la exposición*

Barcelona-Palma. MNAC-Govern Balear. 1998. Pag. 51-76 i catàleg de peces pag. 222-271.

· MANOTE CLIVILLÉS, M.R.; "Guillem Sagrera i Pere Joan, dos artistes catalans al servei d'Alfons el Magnànim a la cort de Nàpols" *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona (Napoli 1997)*. *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnanimo*. 2 vol. Ed. Paparo. Napoli. 2000. vol. 2. Pag. 1729-1743.

· MANOTE CLIVILLÉS, M.R.; *L'escultura gòtica catalana de la primera meitat del segle XV a la Corona d'Aragó: Pere Joan i Guillem Sagrera*. Universitat de Barcelona. (Tesi doctoral inèdita).

· MANOTE I CLIVILLES, M.R. i PALOU I SAMPOL, J.M.; "Guillem Sagrera". *L'Art Gòtic a Catalunya. De la plenitud a les darreres influències foranes*. *Escultura*. Vol. II. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 2007. Pag. 92-106.

· MARCÚS MAIMÓ, M.M.; "Notes sobre menestralia medieval. Els picapedres i les reformes urbanes a la Ciutat de Mallorca 1332-1333" *IX Jornades Estudis Històrics Locals. La manufactura urbana i els menestrals (segles XIII-XVI)*. IEB. Palma. 1990. Pag. 239-252.

· OLIVER MESTRE, V.; "La Mare de Déu de l'esperança del Puig de Sant Salvador" *I Jornades d'Estudis Locals de Felanitx* (Maig, 2000). Felanitx. 2001. Pag. 80-90.

· PALOU SAMPOL, J.M.; *Guillem Sagrera*. Ajuntament de Palma. Palma. 1985.

· PALOU, J.M.; "Consideracions a l'entorn de Nostra Dona de la Seu del Portal del Mirador com a obra de Guillem Sagrera" a *BSAL*, 50. 1994. Pag. 565-570.

· PALOU, J.M. "Pere Morey, mestre major del Portal del Mirador de la catedral de Mallorca" a *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó. Actes del Congrès (Lleida 1998)*. Lleida. 1999. Pag. 385-397.

- PALOU I SAMPOL, J.M; "Pere de Santjoan" *L'Art Gòtic a Catalunya. De la plenitud a les darreres influències foranes. Escultura. Vol. II. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 2007. Pag. 84-91.*

- PASCUAL, A.; LLABRÉS, J.; Conventos y monasterios de Mallorca. *Historia, arte y cultura. Olañeta. Palma. 1992.*

- QUETGLAS, B.; *Los gremios de Mallorca (siglos XIII al XIX).* Cort. Palma. 1980 (1939).

- RIPOLL, L.; *Iconografía mallorquina de la Virgen.* Imp. Mossen Alcover. Palma. 1972.

- RIPOLL I ROIG, M. E.; "Els Campredon, una nissaga d'artistes medievals. Balanç de coneixences (segles XIII-XIV)" *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals (Palma. 1997).* IEB. Palma. 1998. Pag. 437-452.

- SABATER, T.; "Guillem Sagrera, arquitecto y escultor" *La Lonja de Palma. Govern de les Illes Balears. Olañeta. Palma. 2003. Pag. 57-77.*

- SABATER REBASSA, T.; "El programa escultòric" *La Lonja de Palma. Govern de les Illes Balears. Palma. 2003. Pag. 106-125.*

- SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.; "La formación profesional en Mallorca en la época de Fernando el Católico" a *Príncipe de Viana*, 3. Navarra. 1986. Pag. 651-667.

- SASTRE, J.; "Canteros, picapedreros y escultores en la Seo de Mallorca y el proceso constructivo (S. XIV)" a *BSAL*, 49. 1993. Pag. 75-100.

- SEBASTIÁN, S.; "La iconografía de Ramón Llull en los siglos XIV y XV" a *Mayurqa*. Vol. 1. Palma. 1968. Pag. (25-62) 48-54.

- SEBASTIÁN, S.; "El programa simbólico de la catedral de Palma" a *Mayurqa*. Vol 2. Palma. 1969. Pag. 3-18.

• SENÉ, A.; "Quelques instruments des architectes et des tailleurs de pierre au Moyen Age: hypotheses sur leur utilisation" a *La construction au Moyen Age. Histoire et archeologie. (Actes du congres de Besançon)*. Les Belles Lettres. París. 1973. Pag. 39-52.

• WETHEY, H.M.; "Guillermo Sagrera" en *The Art Bulletin*. XXI. 1939. Pag. 44-60.

- BIBLIOGRAFÍA DE REFERÈNCIA

• AUBERT, M.; *La sculpture française au Moyen Age*. Flammarion. Paris. 1946.

• AA.VV.; *Gran Enciclopedia Catalana*. 15 vol. Barcelona. 1966 i ss.

• AA.VV.; *Historia de Mallorca*. Vol. 5. Palma. 1970.

• AA.VV.; *Les fastes du Gothique. Le siècle de Charles V*. Ministeri de la Culture. Paris. 1981.

• AA.VV.; *Gran enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears*. Promomallorca Serveis Editorials. Palma. 1996.

• AA.VV. ; *L'Art Gòtic a Catalunya. De la plenitud a les darrers influències foranes*. Vol II. Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 2007.

• BARRAL I ALTET, X. (coord.); *Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age: colloque international*. 3 vol. Picard. Rennes. 1983.

• BARRAL I ALTET, X. (coord.); *Escultura antiga i medieval. Art de Catalunya-Ars Cataloniae*. Vol 6. L'Isard. Barcelona. 1997.

• BAUDOIN, J.; *La sculpture flamboyante. Les grands imagiers d'occident*. Créer. Nonette. 1983.

- BAUDOIN, J.; *La sculpture flamboyante en Bourgogne et en Franche-Comté*. Créer. Nonette. 1996.

- BERTAUX, E.; "La peinture et la sculpture espagnoles au XIVe et au XVe siècle jusqu'au temps des Rois Catholiques" a *Histoire de l'Art* (Michel, A., coord.). A Colin. Paris. Vol. 3. 1908.

- CAMP, P.; *Les imageurs bourguignons de la fin du Moyen Age*. Les Cahiers du Vieux Dijon. Dijon. 1990.

- CAUSA, R.; "Sagrera, Laurana e l'arco di Castelnuovo" a *Paragone*. Napoli. 1954.

- COLDSTREAM, N.; *Medieval craftsmen. Masons and sculptors*. British Museum. Londres. 1993 (1991).

- DALMASES, N.; PITARCH, A.; *L'art gòtic. Segles XIV i XV. Història de l'Art Català*. Vol. 3. Ed. 62. Barcelons. 1984.

- DUBY, G.; BARRAL I ALTET, X.; GUILLOT DE SUDUIRAUT, S.; *La escultura: el testimonio de la Edad Media, desde el s. V al XV*. Skyra-Carroggio. Barcelona. 1984

- DURÁN SANTERE, A.; AINAUD DE LASARTE, J.; *Escultura gòtica*. Ars Hispanie. Vol. VIII. Madrid. 1956. Pag. 257.

- ERLANDE-BRANDENBURG, A.; *El arte gòtico*. Aguilar. Madrid. 1992.

- FALCÓN PÉREZ, M.I.; "Las cofradías artesanales de la Edad Media" a *IX JEHL* (novembre, 1990). IEB. Palma. 1991. Pag. 193-222.

- FOCILLON, H.; *Arte de Occidente. La Edad Media románica y gòtica*. Alianza. Madrid. 1988.

- FREIXES I CAMPS, P.; *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV*. IEC. Barcelona. 1983.

- GABORIT, J.R. ; *Art gothique. Histoire mondiale de la sculpture*. Hachette. Paris. 1978.

- GRACIANI, A.(Ed.); *La técnica de la arquitectura medieval*. Universidad de Sevilla. Sevilla. 2000.

- GIMPEL, J.; *Les bâtisseurs de cathédrales*. Seuil. Bourges. 1976.

- LAVEDAN, P.; *Architecture gothique religieuse en Catalogne, Valence et Baléars*. Henri Laurens. París. 1935.

- LOUIS, A.; "Les consoles de l'Hôtel de Ville de Bruges" a *Revue Belge d'Archéologie et d'histoire de l'art*. 1937. Pag. 199-210.

- MÂLE, E.; *L'art religieux de la fin du Moyen Age en France*. París. 1949.

- MALE, E.; *El gótico: la iconografía de la Edad Media y sus fuentes*. Encuentro. Madrid. 1986.

- MANOTE I CLIVILLÉS, M.R.; "Aproximación a la figura del escultor catalán en la Baja Edad Media" a *Cathalonia. Arte gótico en los siglos XIV-XV (Catálogo de la exposición)*. Madrid. 1997. Pag. 57-66.

- MATEO GÓMEZ, I.; *Temas profanos en la Escultura Gótica Española. Las sillerías de coro*. Instituto Diego Velásquez-CSIC. Madrid. 1979.

- MIRALLES SBERT, J; *Catálogo del Archivo Capitular de Mallorca*. 3 vols. Imprenta Mossén Alcover. Palma. 1936-1943.

- MORAND, K.; *Claus Sluter: artist at the Court of Burgundy*. Harvey Miller. London. 1991.

- PASCUAL, A.; LLABRÉS, J.; Conventos y monasterios de Mallorca. Historia, arte y cultura. Olañeta. Palma. 1992.
- QUARRÉ, P.; *La sculpture en Borgogne a la fin du Moyen Age*. Office du Livre-Editions Vilo. Friburg-Paris. 1978.
- RÉAU, L.; *Iconographie de l'art chrétien*. 3 vol. Presses Universitaires de France. Paris. 1955-1959.
- SEBASTIÁN, S.; *El Fisiólogo atribuido a San Epifanio seguido de El Bestiario Toscazo*. Tuero. Madrid. 1986.
- TERÉS I TOMÀS, R.; *Pere Ça Anglada. Introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana*. Artestudi. Barcelona. 1987.
- URGELL HERNÁNDEZ, R.; *Arxiu del Regne de Mallorca: guia*. Conselleria d'Educació i Cultura del Govern de les Illes Balears. Palma. 2000.
- YARZA LUACES, J.; *La Edad Media. Historia del Arte Hispánico*. Vol. 2. Alhambra. Madrid. 1980.
- YARZA LUACES, J.; "Artista-artesano en el gótico catalán" a *Lambard*. III. 1983-1985. Pag. 129-169.
- YARZA, J.; FITÉ, F. (eds.); *L'artista medieval a la Corona d'Aragó. Actes. Lleida, gener 1998*. Universitat de Lleida-Institut d'Estudis Ilerdencs. Lleida. 1999.
- YARZA LUACES, J.; "Artista-Artesano en la Edad Media hispana" a *L'artista-artesà medieval a la Corona d'Aragó. Actes del Congrés (Lleida 1998)*. Lleida. 1999. Pag. 7-58.

APÈNDIX FOTOGRÀFIC

Fig. 1.- capella de la Pietat. Clau de volta

Fig. 2.- Capella de la Pietat. Portal que dóna entrada a la Sala Capitular

Fig. 3.- Capella de la Pietat. Mènsula.

Fig. 4.- Sala Capitular. Clau de volta

Fig. 5.- Sala Capitular. Mènula. Verge.

Fig. 6.- Sala Capitular. Mènula. Àngel Anunciació.

Fig. 7.- Sala Capitular. Mènsula. Sant Mateu.

Fig. 8.- Sala Capitular. Mènsula. Sant Lluç.

Fig. 9.- Sala Capitulr. Mènsula. Sant Marc.

Fig. 10.- Portal del Mirador. Vista general del mur lateral dret.

Fig. 11.- Portal del Mirador. Mènsula.

Fig. 12.- Portal del Mirador. Dòsseret.

Fig. 13.- Portal del Mirador. Parell d'arcs cecs.

Fig. 14.- Portal del Mirador. Conjunt de mènsules antropomorfes i arcs cecs.

Fig. 15.- Portal del Mirador. Dosseret rematat per un àngel trompeter.

Fig. 16.- Portal del Mirador. Mènsula zoomòrfica i detall de fris amb petis dracs

Fig. 17.- Portal de l'Almoina. Vista general.

Fig. 18.- Portal de l'Almoina. Gàrgola.

Fig. 19.- Campanar. Gárgola.

Fig. 20.- Casa de l'Almoïna. Vista general.

Fig. 21.- Casa de l'Almoina. Mènsula.

Fig. 22.- Llonja. Exterior. Mènsula de finestral.

Fig. 23.- Llonja. Exterior. Angelet finestral.

Fig. 24.- Llonja. Exterior. Mènsula.

Fig. 25.- Llonja. Exterior. Mènsula.

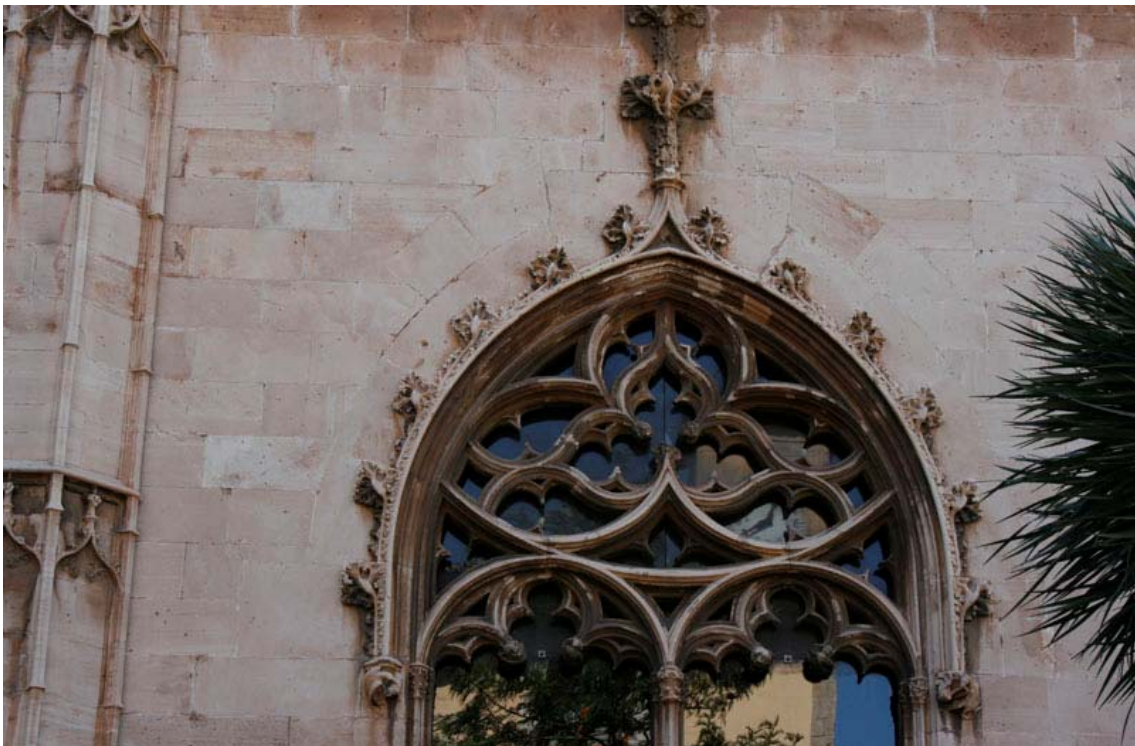

Fig. 26.- Llonja. Exterior. Traceria de finestral.

Fig. 27.- Llonja. Exterior. Element de caire zoomorfic.

Fig. 28.- Llonja. Exterior. Element de caire antropomòrfic.

Fig. 29.- Llonja. Exterior. Gàrgola.

Fig. 30.- Llonja. Exterior. Gàrgola.

Fig. 31.- Llonja. Interior. Clau de volta d'una torre interior.

Fig. 32.- Llonja. Interior. Clau de volta d'una torre interior.

Fig. 33.- Llonja. Interior. Detall de l'arrambador.

Fig. 34.- Llonja. Interior. Mènula de finestral.

Fig. 35.- Llonja. Interior. Mènsula de finestral.

Fig. 36.- Llonja. Interior. Clau de volta de finestral.

Fig. 37.- Llonja. Interior. Portal d'accés a les torres d'angle.

Fig. 38.- Llonja. Interior. Detall.